د افـغانسـتــان اسلامــي جـمـهوريت

لـــــــوړو زده کـــــړو وزارت

ننـګـرهـــار پـــوهــنـتــون

د عامه اداري او پالیسی پوهنځی

د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه

Overview of the current situation of local governance in Afghanistan

(د لیسانس دورې پایلیک)

Ketabton.com

ترتیب کوونکی : محب الله (رسولي)

لارښود استاد : پوهنیار نیازمحمد (همدرد)

کال ۱۳۹۹لمریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

دا چې د پوهنتون څلور کلنه (لېسانس) دوره د یوې لیکنې او څېړنې په بشپړېدو سره پای ته رسیږي، ما هم خپل مونوګراف او لیکنه د (**د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولی اوسني وضعیت ته کتنه**) تر عنوان لاندې بشپړه کړې، ترڅو په دې برخه کې نورو ته د پوهې د ترلاسه کېدو د کومک باعث شي.

په لومړي قدم کې له خپل قدرمن ،عزتمن او خواږه لارښود استاد **پوهنیار نیاز محمد (همدرد)** څخه د زړه له تله مننه کوم. چې د معنوي څواک سربېره یې سپیڅلې مینه راسره شریکه کړه او ماته یې د خپل اولاد حیثیت راکړ. ګران استاد ته په راتلونکې کې د الله (ج) له لوی دربار څخه د لابریاوو او خوښیو غوښتونکی یم.

په دوهم قدم کې د عامه ادارې او پالیسۍ پوهنځی له ټولو قدرمنو استادانو څخه نړۍ مننه کوم چې په څلور کلنه تحصلي دوره کې یې راسره نه ستړي کېدوونکې هلې ځلې کړي دي.

په دریم قدم کې له ګرانو او نازولو ملګرو څخه هم نړۍ مننه کوم چې تل یې د زده کړو په برخه کې راسره مرسته کړې او خپلې تجربې یې راسره شریکې کړي دي.

په درنښت

محب الله (رسولي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

دغه لیکنه چې ما په خپل څلور کلن تحصیلي مزل کې د **(د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه)** تر عنوان لاندې ترتیب کړې، په ډېر احترام سره ډالۍ کوم:

په لومړي قدم کې مې خپل درانه پلارجان او خدای بخښــــلې خوږې مورجانې ته چې اوس زما په څنګ کې نشـته ډالۍ کوم، چې د زده کړې او تربیې لومړني اسـتادان مې دي، او همیشــه یې خپلو زده کړو ته هڅولی یم ، انګېزه یې راکړې او پخپلو ټناکو او خولو تویولو له امله یې د درد سربېره همت هم راکړی.

په دوهم قدم کې مې خپلو زړه ته رانیږدې ورونو هر یو **(ښــاغلی مدیر صــیب محمد یاقوت رســولي، او استاد پوهنیار حضـرت شـاه رسـولي)** او خویندو ته ، چې تل یې زما فزیکي او معنوي ملاتړ کړی او په هر ډول شرایطو کې یې زه خپل تحصیل ته هڅولی یم ، ډالۍ کوم.

په درنښت

محب الله (رسولي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ

هره تحصيلي دوره د يوي رسالي ، ليکني او څيړني په تر سره کولو پای ته رسيږي. د لېسانس په دوره کې د رسالي ليکل د هر محصل له مکلفيتونو څخه دي. په همدې منظور **محب الله (رسولي)** هم د خپلې تحصيلي دورې پايليک، (د افغانستان د سيمه ييزې حکومتولی اوسني وضعيت ته کتنه) تر عنوان لاندې، د لوړو زده کړو وزارت د مقرراتو مطابق تاکلې، نوموړي په بشپړ زيار او هڅو سره دغه ليکنه بشپړه کړي ده.

زه نيازمحمد (همدرد) د لارښود استاد په حيث د نوموړي محصل کوښښونه او هڅې د مونوګراف او څيړني په ترسره کولو کې کافي ګڼم او تائيدوم ، د کوم لپاره يي چې د معتبرو منابعو څخه استفاده کړې ده. مګر بايد يادونه وکړو چې نوموړي محصل د مونوګراف د ليکلو پر مهال يي له ماسره مشوره کړې او زما لارښوونې يې د مونوګراف په ليکلو کې رعايت کړي دي. زه يې هڅې ستايم ، د مونوګراف د بشپړيدو له امله ورته مبارکي وايم او د الله (ج) له دربار څخه په ژوند کې ورته د نورو برياوو غوښتونکی يم.

درنښت

پوهنيار نيازمحمد (همدرد)

د عامه ادارې او پاليسی پوهنځی د علمي کدر غړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډيز (Abstract)

لکه څرنګه چې پوهیږو په نړۍ د غیر متمرکزې (سیمه ییزې) حکومتدارۍ عصر ګڼل کیږي، په دې عصر کې اصلاحات او ستراتیژۍ ټولې په غیر متمرکزه حکومتدارۍ کې رامنځته کیږي، غیر متمرکزه حکومتداري د شفافیت، حساب، کتاب، ځواب ویلو او همدارنګه د ښې حکومتولۍ ضمانت کوي. نن د انکشاف یا پرمختګ په زده کړو کې ولسواکي (Democracy) او غیر متمرکزه حکومتداري (Decentralization) د هیوادونو د پرمختګ اساس جوړوي. نن ورځ د پرمختګ فعالیتونه د بیروکراسۍ د کمولو او د ادارو د غیرې متمرکز کولو سره نښتې ښکاري، ترڅو وکولای شي د نړیوالتوب او ازاد بازار اړتیاوو ته سم ځواب ووایي، نو په همدې اساس سیمه ییزه حکومتولۍ او د هغو مدیریت نه تنها په ولسواکو هیوادونو کې ورځ تربلې رشد او وده کوي، بلکې په هغه دولتونو کې، چې هغه ولسواک ندي هم ورځ تربلې غښتلي او مخ پر وړاندې حرکت کوي، سیمه ییزه حکومتولي ټولو هغو طبقاتو د حکومتولۍ ته راجع کیږي، چې د مرکزي یا ملي حکومت څخه ښکته خواته ترسره کیږي. دا اصطلاح کیدای شي، یو څه ګډوونکې وي، ځکه په فدرالي حکومتونو کې، لکه په امریکا کې هر فیدریشن یا ایالت ته د سیمیزې حکومتولۍ واحد ویل کیږي، همدارنګه د ولایت او د ښار حکومتولي ته هم د سیمه ییزې حکومتولۍ کلیمه استعمالیږي.

په عمومي توګه، موږ ولای شو، چې مرکزي حکومت د ملي حاکمیت، اړوند مسایلو د بررسي، لکه د بهرني سیاست د پلي کولو د پاره استعمالیږي، خو سیمه ییزه حکومتولي له مرکزي حکومت یا ملي حکومت څخه په رابښکته کچه د حکومتولۍ مسایلو سره سرو کار لري. لکه څرنګه چې د افغانستان حکومت د اساسي قانون په اساس په مرکزي او محلي حکومتونو باندې ویشل شوی، نو په همدې اساس داساسي قانون ۸ څپرکی د اداري تر عنوان لاندې لیکلو سره ۱۳۶ ماده یو مرکزي حکومت پیش بیني کوي، نو په همدې اساس د جوړښت له پلوه د افغانستان د اساسي قانون ۸ څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکاټ کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سیمه ییزه یا ټیټه کچه د ولایتونو، ولسوالیو، کلیوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ایجاد وړاندویونه کوی. د اساسي قانون په اساس سیمه ییزه حکومتولۍ د مرکزي حکومت برخه او جز ګرځي، چې اکثریت مهمې پریکړې د مرکزي حکومت لخوا کیږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګي له مخې پر مخ ځي. ددې لیکنې څخه زما هدف د افغاننستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسني وضعیت ته کتنه او د مرکزي حکومت سره د دوی اړیکې راسپړل دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

عنوانونه **صفحه**

سریزه .... و

د څېړنې کلیات

پېژندنه (Introduction) ۱
څېړنیزه ستونزه: (Research Problem) ۲
د موضوع پېژندل: (Introduce of tittle).. ۳
څېړنیزه پوښتنه (Research Question) ۵
د څېړنې اهداف (Research goals).. ۵
د څېړنې اهمیت او ضرورت:.. ۵
تېرو لیکنو ته کتنه(Literature Review) ۶
د څېړنې میتودولوژي(Research Methodology) ۷

لـومړی څپــرکـی
سیمه ییزه حکومتولي

لومړی مبحث ـ د سیمه ییزو حکومتونو تاریخچه ۸
دوهم مبحث ـ په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتداري.............................. ۹
لومړی مطلب ـ په افغانستان کې د سیمه ییزو حکومتونو تحولات..................... ۱۰
لومړي جز ـ د امیر عبد الرحمن خان د واکمنی پرمهال دسیمه ییزو حکومتومو وضعیت ۱۰
دوهم جز ـ د امیر امان الله خان د واکمنۍ پرمهال د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت ۱۰
دریم جز۔ د امیر امان الله خان تر واکمنی وروسته د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت.............. ۱۲
څلورم جز۔ د ظاهرشاه د واکمنی پرمهال د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت....................... ۱۳
پنځم جز ـ د سردار محمد داوود خان د حکومت پرمهال دسیمه ییزو حکومتونو وضعیت ۱۳
شپږم جز ـ د (۱۳۵۷ل) کال د ثور له انقلاب وروسته د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت ۱۳
دوهم مطلب ـ په افغانستان کې اوسنی سیمه ییز حکومت ۱٤
درېیم مطلب ـ د سیمه ییزې حکومتولی اوسنی وضعیت.. ۱۵
څلورم مطلب ـ جوړښت ۱۷
الف ـ ولایتي اداره.. ۱۹
ب ـ والیان.. ۱۹
ج ـ په ولایت کې د سکتوري وزارتونو واحدونه ۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ـ ولایتي پرمختیایي کمېټه ۲۳
ه ـ د ولایت اداري مجلس ۲٤
درېیم مبحث ـ ولایتي شورا ۲۵
څلورم مبحث ـ ولایتي محکمې ۲۷
پینځم مبحث ـ د ولسوالۍ اداره ۲۷
لمړی مطلب ـ ولسوال ۲۸
دوهم مطلب ـ د ولسوالۍ شورا ۳۰
درېیم مطلب ـ په ولسوالۍ کې د وزارتونو دریمه درجه واحدونه ۳۰
څلورم مطلب ـ د ولسوالۍ پرمختیایي اسامبله ۳۱
شپږم مبحث ـ د کلي اداره ۳۱
لومړی جز ـ د کلي شورا ۳۲
دوهم جز ـ د کلي پرمختیایي شورا ۳۲
دریم جز - د کلیو په کچه غیر رسمي ادارې ۳۵
الف ـ ملک، ارباب، قریه دار ۳۵
ب ـ خان ۳۵
ج ـ سپین ږیري، گذر ملک ۳۵
د ـ میراو (میراب) ۳۵
ه ـ علماء، ملایان ۳۵
و ـ اربکیان ۳٦
اووم مبحث ـ ښاروالي ۳٦
لومړی مطلب ـ د ښاروالۍ رامنځته کول، ادغام او له مینځه وړل ۳٦
دوهم مطلب - د ښاروالیو د رامنځته کولو لپاره معیارونه ۳۷
درېیم مطلب - د ښاروالیو د رامنځته کولو، یوځای کولو، او له منځه وړلو پړاوونه ۳۷
څلورم مطلب - د ښاروالۍ د ادغام لپاره شرایط ۳۷
پینځم مطلب - د ښاروالیو د له منځه وړلو لپاره شرایط ۳۸
اتم مبحث ـ د ښاروالیو ډلبندي ۳۸
لمړی مطلب - د ښاروالۍ د ډلبندۍ لپاره فکتورونه ۳۸
دوهم مطلب - دنوم ایښودلو لپاره معیارونه ۳۸
درېیم مطلب - د ښاروالۍ دندې ۳۸
څلورم مطلب - د خدمتونو وړاندې کول ۳۹
پینځم مطلب - اداري او پرمختایي دندې ٤۰
شپږم مطلب - د ښاروالیو لپاره اداري جوړښت او میکانیزم ٤۰
اووم مطلب - د پالیسۍ موخې ٤۱
اتم مطلب - د ښاروالۍ خدمتونه ٤۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم مطلب ـ د ښاروالیو اقتصادي تشبثات ۴۳
لسم مطلب ـ په دې برخه کې د پالیسی موخې ۴۳
نهم مبحث ـ د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره ۴۳
لومړی مطلب ـ د سیمه ایزو ارګانونو د خپلواکه ادارې اهداف ۴۳
دوهم مطلب ـ د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه ادارې موخې ۴۴
درېیم مطلب ـ د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکې ادارې تشکیلات ۴۴
څلورم مطلب ـ اداري اصلاحات ۴۴
پینځم مطلب ـ مرستیال والیان او ولسوالان ۴۵
شپږم مطلب ـ لومړیتوبونه ۴۵
اووم مطلب ـ د سیمه ییزه اداراتو پالیسي ۴۵
اتم مطلب ـ د سیمه ییزو ادارو د پالیسی بنسټونه ۴۶
لسم مبحث ـ د افغانستان دسیمه ایيزو ادارو تګلاره (پالیسی) موخې ۴۶
لومړی مطلب ـ خلکو ته حساب ورکول ۴۷
یوولسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولی سمون ۴۷
لومړی مطلب ـ شوی پرمختګ ۴۸
دوهم مطلب ـ ننګونې ۴۸
لومړی جز ـ بیخ بنسټیزې ننګونې ۴۸
دوهم جز ـ قرینوي او سپستمي ننګونې ۴۹
درېیم جز ـ بنسټي او جوړښتي ننګونې ۵۰
دوولسم مبحث ـ د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو پر وړاندې ۵۳
دیارلسم مبحث ـ دولتي سکتور د خصوصي او مدني ټولنې پر وړاندې ۵۳
څوارلسم مبحث ـ شته فرصتونه ۵۴
پینځلسم مبحث ـ د ستراتیژیک ژورلید او عملي چارو تر منځ د همغږۍ باوري کول ۵۶
شپاړسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولی د مهمو برخوالو په ګوته کول او د هغوی د دندو روښانه کول ۵۶
اوولسم مبحث ـ : له ښکته ـ پورته حساب ورکولو پیاوړي کول، د ولایتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ ۵۷
اتلسم مبحث ـ د ولسوالی او کلي استازیتوب ۵۷
نولسم مبحث ـ د پرمختیایي شورا جوړښت ۵۸
لومړی مطلب ـ د شورا دندې او تنظیم ۵۸

دویم څپرکی
د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولی کې مالي چارې

لومړی بحث ـ پلان جوړونه او مالي چارې ۶۱
لومړی مطلب ـ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر ۶۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ غیرمرکزي کول او سیمه ییزې مالي چارې ٦٣
دریم مطلب ـ د بودیجې جوړولو بهیر او حکومتولي ٦٤
څلورم مطلب ـ په افغانستان کې ولایتي پلان او بودیجه جوړول ٦٦
پینځم مطلب ـ اداري جوړښت او لوبغاړي ٦٧
دوهم بحث ـ د غیرمرکزي ولایتي بودیجو غوراوی : د بودیجې عمودي او افقي ډولونه ٦٩
الف : عمودي غیرمرکزیتوب ٦٩
ب : افقي غیرمرکزیت ٦٩
لومړی مطلب ـ د افغانستان د ملي او سیمه ییزې بودیجې او پلان جوړولو بهیر ٧٠
دوهم مطلب ـ د بودیجې عمده او فرعي واحدونه ٧١
دریم مطلب ـ د بودیجې ترتیبولو او اجرا کولو بهیر ٧١
څلورم مطلب ـ د بودیجې ترتیب او ولایتونه ٧٢
پینځم مطلب ـ د بودیجې منظوري او ولایتونه ٧٣
شپږم مطلب ـ د بودیجې اجراء او ولایتو لپاره یې عواقب ٧٣
اووم مطلب ـ د ارزونې او پلټنې بهیر ٧٤
دریم بحث ـ د افغانستان د عامه مالي چارو د مدیریت سیستم ٧٤
لومړی مطلب : د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي ٧٥
دوهم مطلب ـ د ولایتي بودیجې او پلان جوړولو په برخه کې نیمګړتیاوې او سپارښتنې ٧٦
لومړی جز ـ له اندازې زیات د چارو مرکزیت ٧٦
دوهم جز ـ ناڅرګند او ګونګ اداري رولونه یا دندې ٧٧
دریم جز ـ اجماع او مخالفتونه ٧٨
څلورم جز ـ د ځواب ورکونې کمی ٨٠
پایله ٨٢
وړاندیزونه ٨٤
اخځلیکونه (Reference) ٨٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

نحمده و نصلی علی رسوله الکریم اما بعد فاعوذ با الله من الشیطن الرجیم، بسم الله الرحمن الرحیم (و اذ قال ربک للملائکه انی جاعل فی الارض خلیفه)[1]

ژباړه: او (یاد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وویل پروردګار ستا پرېښتو ته چې بېشکه زه ګرځوونکی یم په ځمکه کې د یوه خلیفه.

په ټولنه کې د سازمانونو خپله اداره کول د انسانانو له طبعی اړتیاوو څخه دي؛ خو د ټولنیزوالي ځانګړنې پربنسټ هیڅاته هم اجازه نشته چې په وګړنیز شکل خپلې اړتیاوې په خپله پوره کړي یا په یوازېتوب ژوند وکړي؛ نو د ټولنیز ژوند د پرمخ بیولو په خاطر په ملي، ایالتي، او محلي کچه د سیستم موجودیت ته اړتیا ده؛ ترڅو د بشري ژوند بېلا بېلې برخې ترتیب او تنظیم کړي او دسپلین رامنځته کړي. د همدغو برخو د ترتیب او تنظیم په پار دولت (نظام) رامنځته کېږي، د ملي ګټو د ساتنې او او امورو تنظیمولو لپاره ځانته بېلابېلې ادارې او مدیریتونه جوړوي؛ څو په ملي او سیمه ایزه کچه دعوامو د ژوند سطحه لوړه کړي، ټولې ستونزې له منځه یوسي او یو هوسا او پرمختللې ټولنه رامنځته کړي؛ سیمه ییزه حکومتولۍ د ټولنیزو رشتو ترمنځ پاتې شونې موضوع ده چې خپل سیر د حقوق اوسیاسي علومو، عامه ادارې، اقتصاد او نورو څخه بشپړه کړي، څکه سیمه ایزه حکومتولۍ د حقوقو په وسیله حقوقي شخصیت او قانوني واکونه برسي کوي، سیاسي علوم یې اړیکې دسیاسي حاکمه هیأت سره تربحث لاندې نیسي. د عامه ادارې څخه د عمومي چارو د اداره کولو په خاطر روشونه او فنون زده کوي او د اقتصاد علم په سیمه ایزه سطحه په دې لټه کې ده، چې د سیمه ییزو خلکو د غوښتنو او لږو امکاناتو ترمنځ تعادل رامنځته کړي.

د افغانستان د حکومتدارۍ سیستم له پیله د مرکزي سیستم په اصولو ولاړ شوی دی، خو د وخت په تېرېدو سره یې د سیمه ییزې حکومتدارۍ د بنسټونو د تقویې او نویو جوړښتونو د رامنځته تګ لپاره زمینې برابرې شوې، همداراز په تاریخي لحاظ د قوي مرکزي حکومتدارۍ لرونکی هېواد ګڼل کېږي.

همداراز ما ددغه لیکنې په اړه معلومات په دوو فصلونو کې راټول کړي، چې په لومړی فصل کې د سیمه ییزې حکومتولۍ تاریخچه ، د هغه پېژندنه، او همدارنګه د افغانستان سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنۍ وضعیت ته کتنه شوې او آخر فصل د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولۍ کې مالي چارې ته ځانګړې شوی.

---

[1] القرانکریم، سورت البقره: (۳۰) آیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې کليات

پېژندنه (Introduction)

له تاريخي لحاظه لومړنی نهاد او موسيسه، چې منځ ته راغلې ده هغه کورنۍ ده، کورنۍ تر ډېره حده د خپلو داخلي چارو په ادراه کولو کې ازادې او مستقلې وې او کولای يې شول چې په هر ډول وغواړي خپلې چارې منظمې او د هغوی لپاره قواعد وضع کړي، په تدريجي ډول کورنۍ غټې شوې او يوه طايفه او قوم يې تشکيل کړ، د طايفې او قوم د چارو د اداره کولو لپاره د قوم مشرانو او سپين ږيرو به پريکړې نيولې، د طايفو يو ځايوالي څخه غټې ټولنې رامنځته شوې، چې د يو مشر لخوا به اداره کېدلې، د دغې ټولنې د چارو د اداره کولو لپاره، چې تر پخوانيو ټولنو غټه ټولنه وه، ډېرو اشخاصو مداخله کوله او د دې لپاره چې د غټو رئيسانو (مشرانو) ټاکنه د نه رضايت او جنجال باعث نشي، ځينې وخت سپين ږيرو د هغوی په ټاکلو کې نظر ورکاوه او د خلکو ټول جنجالونه يې د دغې ټولنې په داخل کې حلول، مشرانو به د خپل عرف او عاداتو مطابق د ضرورت وړ مقررات وضع کول او دهغوی د اجرا څخه به يې څارنه کوله او د نظرونو د اختلاف په صورت کې به يې قضاوت او فيصله کوله، ورسته داسې حاکمان پيدا شول، چې په دې وتوانېدل، تر څو سيمه ييز کوچنې حکومتونه او ازادی له منځه يوسي او يا يې محدودې کړي. او يو مرکزي حکومت رامنځته او ټولې پرېکړې يې په خپل ځان پورې منحصرې کړې، د يو قوي مرکزي حکومت رامنځته کېدل د هغو خلکو په منځ کې، چې د ګډو تاريخي ادابو او رسومو درلودنکي وو. د ملي وحدت لپاره يو تاريخي ضرورت وو او ډېرې ګټې يې له ځان سره درلودې، خو هغه وخت حکومتونه د سيمه ييزې ادارې د له منځه تلو باعث شول، پېړۍ وړاندې دا چې سياسي سازمانونه او د ټولنو حکومتونه د تکامل دغه حد ته ورسيږي حکومتونو د کوچنيو واحدونو په سطح اعتبار او وجود درلود، دغه کوچنې سيمه ييز حکومتونه په ختيځ او خصوصاً په منځمي ختيځ کې د اوږدو تاريخي سوابقو لرونکي دي، د دغه کوچنيو سيمه ييزو حکومتونو تدريجي بدلون د دې باعث شو، چې د لومړي ځل لپاره په دغه منطقه کې غټې امپراطورۍ رامنځته کړي، په اروپا کې هم ترملي حکومتونو د سيمه ييزو حکومتونو سابقه ډېره پخوانۍ او قديمي ده په يونان کې مخکې له دې، چې ملي حکومت تامين شي، کوچنيو سيمو د ښار په نامه وجود درلودې، چې د خپلې ازادۍ د ساتلو په خاطر يې يو د بل سره جنګونه کول او پېړۍ يې وکولای شول، چې ملي وحدت د رامنځته کېدو مانع شي.[1]

ځينې هغه هيوادونه چې اوس د پرمختګ په حال کې دي، لکه کانګو، افغانستان، او لبنان، چې تر اوسه هم سيمه ييز حکومت په خلکو کوي، چې په دوی کې تر اوسه پورې ملي حکومت په واقعي ډول خپل اقتدار نه دئ ترلاسه کړئ، زموږ په هيواد کې تر مشروطه نظام مخکې او حتی کلونه وروسته له هغه يو مرکزي حکومت، چې وکولای شي خپل نفوذ په ټوله هيواد کې خپور کړي وجود نه لري قبايلو او ټولو سيمه ييزو قدرتونو بې له دې، چې د مرکزي حکومت سياست او غوښتنو ته توجه وکړي په هر ډول، چې به يې خوښه وه خپلې داخلي چارې اداره کولې. والي، چې د بادشاه له خوا به د اشرافو او

۱ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار : عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۸۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاهزادګانو له منځ څخه د ولايت لپاره ټاکل کېده يو مستقل ولايت يې په لاس کې اخيست او په خپله به يې د اخلافاتو په حل او فصل کې کړنې ترسره کولې. [1]

څېړنيزه ستونزه: (Research Problem)

د افغانستان مرکزي او سيمه ييزې حکومتولۍ لکه څرنګه چې ضرورت او اړتيا ده تر اوسه پورې په هغه کچه يو روښانه لرليد نلري او که ويې لري خلک او کارمندان يې ترې ناخبره دي، د دوی ترمنځ تر اوسه پورې په اکثريت مواردو کې اړيکې ګونګې پاتې دي. له سيمه ييزې حکومتولۍ څخه موخه ولايت او ولسوالۍ دي. دغه ادارې لا هم لکه څنګه چې بايد فعاله وي، هغسې نه دي فعاله، د نفوس د تراکم او يا ابهام، جغرافيايي پولو او حدودو د ابهام، د خپلواک بودجوي واحد د نشتوالي، د مرکز د نه پاملرنې او ګڼو نورو لاملونو له مخې سيمه ييز مسوولين نشي کولی خپلې ورسپارل شوې دندې چې ښه حکومتولي او خلکو ته د اسانتياو او خدمتونو برابرول دي په ښه توګه ترسره کړي. د سيمه ييزې حکومتولۍ عمده ستونزه د خپلواک بودجوي واحد نشتوالی دی. دوی ته څکه خپلواک بودجوي واحد په پام کې نه دی نيول شوی چې د هر ولايت هره سکتوري برخه پلازمېنه کابل کې په يو وزارت پورې تړلې ده. د دې تاوان دادی چې ځينې وزارتونه له لويه سره او ځينې بيا د ولايتونو په کچه ستونزې لري، ياني په ولايت کې د دوی استازی او مسوول دومره ظرفيت او توانايي نه لري چې خپله کلنۍ برنامه د ياد ولايت اړوندو ستونزو او لومړيتوبونو ته په پام سره پلان جوړ او تطبيق کړي. همدارنګه په بېلابېلو سکتوري رياستونو او برخو کې د منابعو د کنټرول او څارنې برخه هم کمرنګه او کمزورې ده. په دې برخه کې بله عمده ستونزه داده چې ځينې ولايتونه يا اړوند سکتوري رياستونه پر خپل وخت بوديجه نشي ترلاسه کولای، حتی د کال په دويمه يا دريمه ربعه کې ناوخته ورته بوديجه ورکول کېږي. له همدې امله په اکثره ولايتونو کې د بوديجې معقول مصرف او موثريت کم دی او هغه خدمات او اسانتياوې چې بايد خلکو ته برابرې شي، پر وخت نه برابرېږي.

په ولايتونو کې د بېلابېلو سکتوري ادارو نه همغږي او نه همکاري د سيمه ييزې حکومتولۍ يوه بله ستونزه ده، چې له امله يې وخت، منابع او فرصتونه ضايع کېږي. د بېلګې په توګه پوهنې يا کليو پراختيا رياست د ښوونځيو او انکشافي چارو لپاره کافي بودجه لري او پر وخت هم انتقال شوې، خو ياد رياستونه د بوديجې د مصرف او انکشافي چارو د ترسره کولو لپاره په سيمه کې د امنيتي سکتور همکارۍ ته اړتيا لري، تر څو د سروې، ډيزاين او انکشافي چارو د پيلولو او تطبيق لپاره امن او خوندي چاپيريال ورته برابر شي، خو د ياد سکتور د نه همکارۍ له امله د سکتوري رياستونو منابع، وخت او فرصتونه ضايع کېږي او خلک له خدماتو محروم پاتې کېږي. په سيمه ييزه حکومتولۍ او ځينو ولايتونو کې د فساد او انحصار د شتون شکايتونه هم موجود دي. ياني ځينې سکتوري ادارې او رياستونه د خلکو په شخصي کاروبار او سوداګرۍ بدلې شوې دي. يوازې او يوازې د څو مشخصو افرادو او اشخاصو په خدمت کې دي. يا بايد يوازې د هغوی چارې پرمخ بوځي او يا هغوی ته د مياشتې معلوم باج ورکړي کنه له دې ذ مه وارۍ به يې ګوزاره سخته وي. د سيمه ييزې حکومتولۍ د لومړۍ درجه مسوولينو ياني والي او امنيه قوماندان او همدارنګه د اړوندو وزارتونو د مسوولينو مسووليت دی چې خپلې اړوندې

---

۱ څرګند، نور علي. (۱۳۹۵ل). د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۸۶-۸۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري او رياستونه د دغه ورى فساد او انحصار له حالته وباسي او په خدمتګارو ادارو يې بدلې کړي. په دې برخه کې د ولس او خلکو رول هم ډېر مهم دی. دوی دې اوله درجه مسوولينو ته د فاسدو او انحصاري او بې کفايته ادارو په اړه خپل مستند شکايتونه وکړي. حتی په دې اړه دې سوله ييز لاريونونه وکړي، ځکه د خلکو غږ او اقدام په دې برخه کې مهم دی تر څو يو مثبت ولسي فشار وارد شي او د همدغه فشار له امله ټول مسوولين متوجه شي او اقدام وکړي. تر هغو چې د سيمه ييزې حکومتولی په کچه دا او دېته ورته نورې ستونزې او بې عدالتی له منځه لاړې نشي او خلکو ته پر وخت او مهمې اسانتياوې او خدمات وړاندې نشي، نو تر هغو به د حکومت او ولس تر منځ شته واټن د کمېدو پرځای برعکس ورځ تر بلې زيات شي.

د موضوع پېژندل: (Introduce of tittle)

لکه څرنګه چې يويشيمه پېړۍ د غير متمرکزې (سيمه ييزې) حکومتدارۍ عصر ګڼل کيږي، په دې عصر کې اصلاحات او ستراتيژۍ ټولې په غير متمرکزه حکومتدارۍ کې رامنځته کيږي، غير متمرکزه حکومتداري د شفافيت، حساب، کتاب، ځواب ويلو او همدارنګه د ښې حکومتولی ضمانت کوي.

نن د انکشاف يا پرمختګ په زده کړو کې ولسواکي (Democracy) او غير متمرکزه حکومتداري (Decentralization) د هيوادونو د پرمختګ اساس جوړوي. نن ورځ د پرمختګ فعاليتونه د بيروکراسۍ د کمولو او د ادارو د غيرې متمرکز کولو سره نېښتې ښکاري، ترڅو وکولای شي د نړيوالتوب او ازاد بازار اړتياوو ته سم ځواب ووايي، نو په همدې اساس سيمه ييزه حکومتولۍ او د هغو مديريت نه تنها په ولسواکو هيوادونو کې ورځ تربلې رشد او وده کوي، بلکې په هغه دولتونو کې، چې هغه ولسواک ندي هم ورځ تربلې غښتلي او مخ پر وړاندې حرکت کوي، دا چټک پرمختګ نه تنها، چې تر غربي نړۍ پورې محدود نه شو، بلکه ريښې يې شرقي نړۍ ته هم ورسيدې. سيمه ييزه حکومتولي ټولو هغو طبقاتو د حکومتولۍ ته راجع کيږي، چې د مرکزي يا ملي حکومت څخه ښکته خواته ترسره کيږي. دا اصطلاح کيدای شي، يو څه ګډوونکې وي، ځکه په فدرالي حکومتونو کې، لکه په امريکا کې هر فيدريشن يا ايالت ته د سيميزې حکومتولۍ واحد ويل کيږي، همدارنګه د يا ولايت او د ښار حکومتولي ته هم د سيمه ييزې حکومتولی کليمه استعماليږي. په عمومي توګه، موږ ويلای شو، چې مرکزي حکومت د ملي حاکميت، اړوند مسايلو د بررسي، لکه د بهرني سياست د پلي کولو د پاره استعماليږي، خو سيمه ييزه حکومتولي له مرکزي حکومت يا ملي حکومت څخه په راښکته کچه د حکومتولۍ مسايلو سره سرو کار لري. خو بيا هم په اوسنۍ نړۍ کې، لکه د اروپا په اتحاديه کې دا بحث نور هم مغالطې ته ځي، چيرې چې بهرنی سياست د سيمې په کچه ترسره کيږي نه د هيواد په کچه. اداري جوړښت او د حکومتدارۍ واکونه د سيمې په کچه د مختلفو هيوادونو په وړاندې مختلف دی، د مرکزي حکومت څخه ښکته حکومتي پوړ عموماً د اداري جوړښتونو يا اداري واحدونو او د سياسي واک لرونکی وي. سياسي سيمه عبارت له هغه سيمې څخه ده، چې د انتخابي حکومت لرونکې وي. او اداري ساحه يا سيمه عبارت له هغې سيمې څخه ده، چې د يو خدمت (يا عامه خدماتو) د عرضې او کنترول د پاره ايجاد شوې وي. موږ په عمومي توګه دا خبره نه شو تثبيتولای، ځکه د مثال په ډول په هالنډ کې سياسي سيمه نيغ په نيغه د ملي حکومت څخه را ښکته پوړ د حکومتولی نه دئ، بلکې د ولايت او ښار ترمنځ واقع سياسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړښت دئ. یوه لاره د سیمه ییز حکومت د مطالعې یا رامنځته کېدو لپاره هغه د سیمو ایجاد یا د سیمه ییزې حکومتولۍ د رامنځته کېدو پروسه ده. د سیمې پالل (Regionalism) سیمې په کچه جغرافیو رامنځته کول دي، چې عموماً د مرکزي حکومت په خلاف ترسره کیږي، خو سیمیز کول (Regionalization) بیا د حکومت په واسطه ترسره کیږي، ترڅو د سیمې په کچه محلي حکومتولی او محلي ادارات رامنځته کړي. د سیمې پالل یا ریجنلیزم یو ایډیالوژیک یا سیاسي حرکت یا خوځښت دئ، چې د سیمې په کچه، چې د ځانګړې جغرافیې سره سمون خوري د ځانګړي سیاسي جوړښت یا پیژندګلوۍ پر بنسټ د سیمیز حکومت رامنځته کولو پروسې ته ویل کیږي، لکه د نشنلزم په څېر ریجنلیزم هم د اروپا په ګڼو سیمو کې د نولسمې پېړۍ په اوږدو کې وده وکړه. ګڼو خلکو د ګډو ځانګړنو یا ټولنیزې پیژندګلوۍ (Collective Identities) له مخې د سیاسي ګډو جوړښتونو رامنځته کولو ته مخه وکړه. د هغو کوښښونو په المان او ایټالیا کې، د مثال په ډول د نویو دولتونو د رامنځته کېدو سبب شو، کوم چې د سیمو په کچه رامنځته شول. په دې برخه کې داسې کوښښونه هم ترسره شوي، چې د سیمې په کچه نوی سیاسي جوړښتونه یا دولتونه د امپراطوریو له خیټو راجوړ کړي. سیمه جوړونه (Regionalization) بیا ډېر له پاسه د ښکته خوا سیاست ته ویل کیږي. یا داچې دا تر ډېره بریده د ادراي جوړښت د رامنځته کېدو په مانا وي نسبت سیاسي تشکیل یا اداري جوړښت رامنځته کولو ته په ښکاره، مرکزي حکومت کوښښ کوي، چې د اداري چارو د سمونو او سمبالښت دپاره د سیمې په کچه اداري واحدونه رامنځته کړي. سیمه جوړونه کیدای شي داسې رامنځته شي، چې مرکزي حکومت ټول واکونه له ځان سره خوندي وساتي اویا دا چې مرکزي حکومت ځینې ځانګړې اداري واکونه په خپلواکه توګه سیمیز حکومت ته محول کړي. په داسې جوړښت کې عموماً مالي مسایل یا واکونه تل د مرکز او سیمې ترمنځ د کشمکش د را پیدا کېدو سبب ګرځي. مالي اړیکي عموماً د حکومت د اداري واحدونو ترمنځ جنجالي مسایل ګڼل کیږي. مرکز عموماً د خپلو اقتصادي پلانونو په لرلو سره غواړي په مالي مسایلو کنترول ولري د کومو پالیلې، چې عموماً د سیمې د حکومتونو په کړنو او جوړښت اغېزه ښندي، د مثال په ډول، د پیسو په پرسوب به مرکزي حکومت په ډېرو سختیو کنترول لرلای شوای، په هغه صورت کې که چیرې سیمه ییز حکومتونه د پرسوب یا د پیسو د نرخ په ټاکلو کې ښکیل وای. همدارنګه سیمه ییزې اداري یو ډول مالي خپلواکۍ ته اړتیا لري ددې دپاره که چیرې هغوی د یو هیواد د اداري کارونو د مخ بیولو او تنظیم د پاره په دندو ګمارل کیږي او یا هم د مرکز د پالیسیو د عملي کېدا غوښتنه ترې کیږي.[1]

لکه څرنګه چې د افغانستان حکومت د اساسي قانون په اساس په مرکزي او محلي حکومتونو باندې ویشل شوی، نو په همدې اساس داساسي قانون (۸) اتم څپرکی د اداري تر عنوان لاندې لیکلو سره ۱۳۶ ماده یو مرکزي حکومت پیش بیني کوي، نو په همدې اساس د جوړښت له پلوه د افغانستان د اساسي قانون (۸)اتم څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سیمه ییزه یا ټیټه کچه د ولایتونو، ولسوالیو، کلیوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ایجاد وړاندویونه کوی. د اساسي قانون په اساس سیمه ییزه حکومتولۍ د مرکزي حکومت برخه او جز ګرځي، چې اکثریت مهمې پریکړې د مرکزي حکومت لخوا کیږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار : عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۸۶،۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمودي اړیکو د مخبېلګي له مخې پر مخ ځي. په دې لیکنه کې زه د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ مدیریت او جوړښت ته کتنه کوم.

څېړنیزه پوښتنه (Research Question)

آیا د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ اوسنۍ وضعیت څرنګه ارزولای شو؟

د څېړنې اهداف (Research goals)

- څو په دې پرخه کې ښه پوهه ترلاسه شي چې په اوسني وخت کې د افغانستان په سیمه ییزه کچه او په تیره بیا د حکومت تر نفوذ لاندی سیمو کې، حکومتداري څنګه کار کوي.
- د سیمه ییزې حکومتولۍ په تګلارې کې له اوسني سمون سره د سیمه ییزې حکومتولۍ د پلي کوونکو د کارونو، ونډو، بهیرونو، چوپړونو،مسوولیتونو او صلاحیتونو په اړه پوره وضاحت کول؛

د څېړنې اهمیت او ضرورت:

د سیمه ییزې حکومتولی د سېستم کاري ډګر ډېر مهم دی. د عامه خدمتونو رسونه د اداري د سیمه ییزو واحدونو لخوا په ځایي کچه ترسره کېږي، خو د دغو چوپړونو په اړه مهمې پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کېږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګي له مخې پر مخ ځي.

په ټولنه کې د سازمانونو خپله اداره کول د انسانانو له طبعی اړتیاوو څخه دي، خو د ټولنیزوالي ځانګړنې پربنسټ هیڅاته هم اجازه نشته چې په وګړنیز شکل خپلې اړتیاوې په خپله پوره کړي یا په یوازېتوب ژوند وکړي؛ نو د ټولنیز ژوند د پرمخ بیولو په خاطر په ملي، ایالتي، او محلي کچه د سیستم موجودیت ته اړتیا ده؛ ترڅو د بشري ژوند بېلا بېلې برخې ترتیب او تنظیم کړي او دسپلین رامنځته کړي.

د همدغو برخو د ترتیب او تنظیم په پار دولت (نظام) رامنځته کېږي، د ملي ګټو د ساتنې او او امورو تنظیمولو لپاره ځانته بېلابېلې اداري او مدیریتونه جوړوي؛ څو په ملي او سیمه ییزه کچه دعوامو د ژوند سطحه لوړه کړي، ټولې ستونزې له منځه یوسي او یو هوسا او پرمختللې ټولنه رامنځته کړي.

افغانستان چې ۳۴ ولایتونه، کابو ۴۰۰ ولسوالی او زرګونه کلي لري. د سیمه ییزې حکومتولۍ کاري ډګر په دې مهم دی، چې د پلازمېنې کابل ښار له چارو پرته د پرېکړې کولو ټول بهیرونه پکې باید شامل وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېرو ليکنو ته کتنه (Literature Review)

ددې څېړني موضوع (په افغانستان کې د سيمه ييزې حکومتولۍ اوسني وضعيت ته کتنه) ده، دا ډول څيړنی په افغانستان کې د سيمه ييزې حکو متولۍ تر عنوان لاندې او دېته ورته موضوع گانو په اړه ډيرې زياتې ليکنې او څيړنې ندي شوي تر اوسه پورې يې واکونه او مسوليتونه سم نه دي روښانه شوي، په اکثريت مواردو کې گونګ پاتې دي خو بيا هم ځينې نړيوالو د افغانستان په سيمه ييزه حکومتولۍ کې ځينې ليکنې او څيړنې د افغان حکومت سره په گډه همکاري پدې برخه کې کړې دي ، چې ځينې يې په لاندې ډول دي.

د افغانستان د څيړنی او ارزونی اداره (AREU) ،او د جرمني د اقتصادي همکاريو او پراختيا فدرالي وزارت ترتمويل لاندې،آريا نجات، کرېستوف گوستوني، بصير فدا، او يان کولر،۱۳۹۵ کال کې په (په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولي) تر عنوان لاندې څېړنه ترسره کړې، چې هدف او نتيجه يې د شورا (د سيمه ييزه پرمختيايي شورا کاري فعاليت ، د شورا ښکيلتيا ، ټاکنې او د ملي پيوستون پروگرام تاديات) د راټلونکې او د ولسوالۍ او کلي په کچه د حکومتولۍ په اړه د برداشتونو، ترمنځ اړيکې پيدا کول وو. کوم معلومات چې دوی په دې برخه کې وړاندې کړي، غواړم چې دې برخه کې نور معلومات هم ور اضافه کړم، لکه : په اوس وخت کې د سيمه ييزو شوراگانو رول، د ولسوالۍ او کلي د اړيکو ارزونه؛ هغه څه دي چې زه غواړم ورته کتنه وکړم.

هيمش نيکسن،۱۳۸۷ل، ددې عنوان لاندې (په افغانستان کې د سيمه ييزحکومت جوړونه)، ژباړه، امان الله اتل، د ۱۳۸۸ل، څېړنه ترسره کړې چې نتيجه او موخه ددغه څيړني د ۲۰۰۲ م کال راپدې خوا په افغانستان کې په بيلابيلو سيمه ييزو کچو کې د حکومت جوړوني د نوښتونو د يوی لړۍ په هکله د شواهدو او ليدنو کتنو تشريح او انځورول و و. د لته زما هدف د (۲۰۰۲م) کال را پدې خوا هغه بدلونونه جې د سيمه ييزې حکومتولۍ په جوړښت کې رامنځته شوي ددې څېړنې په اساس غواړم ورته کتنه وکړم. چې آيا تراوسه په سيمه ييزه حکومتولۍ کې هغه د ۲۰۰۲ م کال ستونزې حل شوي؟

د افغانستان د څيړنی او ارزونی اداره(AREU) ،او د جرمني د اقتصادي همکاريو او پراختيا فدرالي وزارت ترتمويل لاندې، نعمت الله بيژن او فرحت اميل، ۱۳۹۵ل، (په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول) تر عنوان لاندې څېړنه ترسره کړې، د دې څېړنې اصلي هدف او نتيجه دا وه چې په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول څومره موثر او گټور دي. زه غواړم معلوم کړم چې د افغانستان په سيمه ييزه حکومتولۍ کې د پلان او بوديجې په هغه اوسنی مېکانېزم چې ورڅخه استفاده کيږي څنگه دئ؟ ، او هم په اوس وخت کې د پلان او بوديجې د غير مرکزي کولو موثريت څومره گټور دی؟ غواړم ورته کتنه وکړم.

همدارنگه د افغانستان د څېړنی او ارزوني ادارې په معلوماتي پاڼه کې د (سارا ليستر او هيمش نيکسن،۲۰۰۶م)، څېړنه (ژباړونکی: احمدالله امرخيل) چې عنوان يې (په افغانستان کې د ولاياتو د حکومت جوړښتونه له گډوډيا څخه د سمون په لور) تر سره شوي ده داهميت وړ ده. غواړم معلوم کړم چې د ۲۰۰۶ م کال څخه تر اوسه دې گډوډيو ته کومې د حل لارې وړاندې شوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه د په ایران کې د سیمه ییزې حکومتولی په باره کې د دکتر ابراهیم رومینا، څېړنه چې په (۱۳۹۵ل) کال کې ترسره کړې، د څېړنې موضـوع، (تاثیر تخصـص گرایی بر کارکرد دولت محلی، مورد: شـورای اسـلامی شـهر ایران)، چې نتیجه یې په تهران کې په سـیمه ییزه حکومتولی کې د ولایتي شورا لپاره د مسلکي اشـخاصـو د نشتون ، د دوی د تجربې نشتون او په سیاسي سلیقه د دوی انتخاب له وجې د دولت کارونو ته ځنډ جوړ کړی. دلته زه غواړم معلوم کړم چې آیا دغه سـتونزې د افغانسـتان په سیمه ییزه حکومتولۍ کې هم شته او کنه؟

د څېړنې میتودولوژي (Research Methodology)

په دغه څېړنه کې ما د دوهم لاس معلوماتو (secondary data) څخه ګټه اخیسـتې ده، دغه دوهم لاس معلومات مې په سـیتماتیکه توګه ، په افغانسـتان کې اړوند اداراتو څخه چې پدې برخه کې معیـاري لیکنې کړې، همـدارنګـه د معیـاري کتـابونو، مقـالو، څېړنو، قوانینو، ژورنـالونو او انټرنېټ څخه ترلاسه کړي.

هڅـه مې کړې چې هغه معلوماتو ته ترجع ورکړم چې د قوي اعتبار څخه برخمن وي، تر څو په راتلونکي کې مو مونوګراف د اعتبار او استفادې وړ واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
سیمه ییزه حکومتولي

لومړی مبحث ـ د سیمه ییزو حکومتونو تاریخچه

په علمي لحاظ د سیمه ییزو حکومتونو رامنځته کېدل د دوه عمده فلسفي جریانونو د برخوردونو نتیجه ده چې دغه جریان عبارت دی له (چارې خپله اداره کول او مطلوب مدیریت)؛ نو چارې خپله تنظیمول یا اداره کول هم عملي اړتیا ده او هم فلسفي،ځکه چې چارې خپله اداره کول د انسان په فطرت کې نغښتي دي او ټول ورته ترجیع ورکوي؛ نو په دې اساس چارې په خپله اداره کول هغه انسانان پرمخ بیايي، چې په ګروپي فعالیتونو کې ګډون لري چې په خپل نوبت سره د خود مختارۍ او آزادۍ ښکارندویي کوي. په خپله د اداره کولو انګېزه ځکه رامنځته شـوې چې وګړي خپل ځانونه د پرېکړو په نیولو کې شریک ګڼي؛ نو همدغه آمر د محلي ادارې سره د خلکو لیوالتیا زیاته کړې؛ څو د چارو په تنظیم او اداره کولو کې برخه واخلي. دا چې په خپله اداره کول (تنظیمول) هم حکومت او هم خلکو لپاره مطلوبې پایلې لري؛ نو همدغه ځانګړنه بشـري ټولنه اړکړه، چې د سـیمه ییزو حکومتونو په تشـکیل کې په خپله اداره کولو روش اختیار کړئ؛ نو تاریخي شواهد ښايي چې دسیمه ییزو حکومتونو شکلونه د ډېر پخوا راهیسي موجود وو. د سیمه ییزو حکومتونو د تاریخي ریښـې زیاتې بېلګې شته. لکه، د انګلستان انګلوساکسون دنهمې (۹ز) پېړۍ په اوایلو کې د کلانتر (قبیله ای) سیمه ییز حکومت درلود، چې د نظم او ارامتیا (نظم او امنیت) خاصې چارې یې ترسره کولې. همدارنګه په نهمې (۹ز) پېړۍ کې د انګلستان په محلي مناطقو کې واکمنانو د پاچا له لوري د وضع شوي دستور په اجرا اقدام کاوه، چې کرار کرار یې قدرت زیات شو تردې چې د محکمې د اجرائیه رئیس تر سطحې پورې یې ارتقاء پیدا کړه. انګلستان چې کله په (۱۰۶۶ز) کال د نورمن لخوا فتح شو؛ نو په سیمو کې د پاچا د استازي په توګه د نظامي، پولیسي او نظمیه امورو کې د پاچا استازی وټاکل شو؛ خو د نورمن قدرت ِغوښتنه او د خلکو نه رضایت د دې باعث شو چې پاچا ترې کرار کرار لاس واخلي؛ نو له دې وروسته پولیس او نظمیه چارو ته استازي د سیمې خلکو ټاکل، د امریکا په متحده ایالاتو کې د (۱۹۵۰ز) لسـیزې په اخرنیو کلونو کې همدا اتفاق رامنځ ته شـو، ایالتي پولیسـو د محلي پولیسـو په عنوان په ښـاري حوزو (ښـاري پولیسـي واحدونو) کې هم خپل نقش له لاسـه ورکړ او پولیسـي چارې محلي واحدونو ته په واک کې ورکړل شـوې. د فیوډالي سیسـتم د زرګونو کلونو حاکمیت وروسته په یادو هېوادونو کې سلطنتي او دیموکراتیک سیستمونو سره محلي ادارې سیستم لوړو پړاوونو ته رسیدلی. تاریخي پېښـې ښايي چې په یو دوره کې سیمه ییزو حکومتونو فعالیتونه پیل کړل او فعال حضـوریې درلود؛ خو بیا یې په یوه اوږد مهاله دوره کې خپل اهمیت دلاسـه ورکړ؛ البته په دوو وروستیو پېړیو کې یاد سازمانونه بیا جوړ شوي او تر دې دمه خپل حیات ته دوام ورکوي. په فرانسه کې سیمه ییز حکومتونه د انګلسـتان نورمن حکومت څخه پخوا د فرانکیشـن په سـلطنت کې شـتون درلود او دسلسله مراتبو په اساس د روم جمهوري پورې تړاو درلود.[1]

پس ویلای شـو چې، سـیمه ییز حکومت د دوه عمده فلسـفي جریانونو په پایله کې رامنځته کېږي چې دغه دوه جریانات د مدیریت کوني او په کار اچوني څخه عبارت دي، د مدیریت کوني په اسـاس په

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . اداري حقوق . جلال آباد : مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۲ ـ۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

محلي کچه د مشر ټاکنه رامنځ ته شوه او د کاراچوني د فلسفې په اساس هغه فاصله چې په محلي کچه د ټولني او دولت ترمنځ وجود درلوده له منځه ولاړه، يعني په محلي سطحه ستونزې درک شوي.[۱]

دوهم مبحث ـ په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتداري

د معاصر افغانستان بنسټ د احمد شاه بابا لخوا په (۱۷۴۷) ز کال کيښودل شو، چې په دې توګه يې د حکومتداري اساساتو بنسټونه رامنځته کړل. د افغانستان د حکومتدارۍ جوړښت له پيله د مرکزي سيستم په اصولو ولاړ رامنځته شوي دی، خو د وخت په تېرېدو يې د سيمه ييزې حکومتدارۍ د بنسټونو د تقويې او نويو جوړښتونو د رامنځ ته کړ د پاره زميني برابرې شوي. افغانستان په نولسمه او همدارنګه شلمه پېړۍ کې د بهرنيو يرغلونو تر تاثير لاندې (چې په خپل وار د انګريز د استعمار او بيا د پخواني شوروي د استعمار تر يرغل لاندې راغی) د حکومتدارۍ د بنسټونو په جوړښت او ترتيب کې نوې اساسات رامنځته کړل. د افغانستان په سياسي تاريخ کې تر ډېره بريده د حکومتدارۍ اختياراتو او واکونو له مرکز (امير او پاچا) سره خوندي پاتې شول، د حکومتدارۍ سنتي يا دوديزې بڼې د وخت په تېرېدو پرمختګ وکړ. د افغانستان د کورني سياست پای د ثور د کودتا او بيا د پخواني شوروي له يرغل سره سم رامنځته شو. د شوروي يرغل له ماتې سره سم افغانستان د انارشۍ خواته ټيل وهل شو، سيمه ييزه حکومتداري او مرکزي حکومتداري خپله ترټولو بده بڼه خپله کړه، چې بلاخره د طالبانو په ايجاد او راتګ تمامه شوه. د حکومتدارۍ معاصره بڼه د طالبانو له ماتې سره سم د (۲۰۰۱) م کال څخه را په ديخوا پيل شوه. افغانستان د لومړي ځل لپاره يو جامع او نسبتاً ښه اساسي قانون په کال (۲۰۰۴) کې خپل کړ، نوی اساسي قانون هم د حکومتدارۍ بڼه مرکزي (Centralized) تعريف کړه. د سيمه ييزې حکومتدارۍ د بنسټونو جوړول او رغول په افغانستان کې ډېر وخت او ظرفيتونو ته اړتيا لري، د افغانستان په تاريخ کې په لومړي ځل په (۲۰۰۵) م کال کې ولايتي شوراګاني جوړې شوې. د ولسواکۍ د دورې له پيل سره په افغانستان کې سيمه ييزې حکومتدارۍ ته په لومړي ځل ځانګړې پاملرنه وشوه. په (۲۰۰۷) م کال کې د سيمه ييزې حکومتدارۍ چارې او واکونه له کورنيو چارو وزارت څخه د سيمه ييزې حکومتدارۍ خپلواک رياست ته منتقل يا محول شول. د سيمه ييزې حکومتدارۍ د خپلواک رياست په جوړښت سره د سيمه ييزې حکومتدارۍ د اساساتو د رغولو او رامنځته کولو کار تخصصي شو، نوموړې اداره په مستقيمه توګه ولسمشر ته د خپلو کارونو او کړنو په اړه راپور ورکوي. د سيمه ييزې حکومتدارۍ په برخه کې په لومړي ځل په کال (۲۰۱۰) کې د سيمه ييزې حکومتدارۍ د پاليسۍ له مخې د سيمه ييزې حکومتدارۍ قوانين رامنځته شول،چې د ولاياتو د چارو قانون، د ولسواليو په کچه قانون، د کليو په کچه قانون او همدارنګه د ښاروالیو قوانين رامنځته شول.[۲]

د سيمه ييزې حکومتدارۍ په پياوړتيا او تقويه کې د کليو د پراختيا د وزارت کردار هم ډېر ارزښتمن دی. د کليو د پراختيا وزارت د ملي همبستګۍ يا (NSP_ National Solidarity Program) له لارې د کليو او باندو په کچه د مشارکت، د پروژو مديريت، شفافيت او بلاخره د ولس د پياوړتيا او خونديتوب د ظرفيتونو ايجاد او جوړښت ته پام کړی دی. همدارنګه د کليو د پراختيا وزارت د

---

[۱] همدرد ، نيازمحمد . (۱۳۹۶ل) . محلي اداره، جلال آباد، يار خپرندويه ټولنه، دوهم چاپ، ص(۴۲-۴۳)

۲ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۰ -۱۸۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کليو په کچه انکشافي جرګې يا شوراګانې جوړې کړې، چې د سيمه ييزې حکومتدارۍ په ډېره ټيټه کچه د حکومتدارۍ کارونه په مخ بيايي.

لومړی مطلب ـ په افغانستان کې د سيمه ييزو حکومتونو تحولات

په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتونه ډېرې تاريخي مخينې لري؛ خو درسمي نهادونو تاسيس چې د سيمې د اوسيدونکود پاره په اجرائيوي امورو کې د ګډون زمينه برابروي دنورو نويو سياسي او حکومتي اداراتو په څيرد جريانونو پورې مشروط شوي دي؛ نو په افغانستان کې د سيمه ييزو حکومتونو تاريخچه څو مختلفو دورو کې د برسۍ وړ ده.

لومړي جز ـ د امير عبد الرحمن خان د واکمنۍ پرمهال دسيمه ييزو حکومتومو وضعيت

د امير عبدالرحمن خان د واکمنۍ پرمهال افغانستان په داسې هېواد بدل شو چې د ساده او بسيط مرکزي حکومت لخوا اداره کېده. کابل د هېواد د پايتخت او دسياسي قدرت او اداري مرکزيت په ډول په رسميت وپېژندل شو. امير په خپلو اداري تشکيلاتو کې وزارتونه او کابينه نلرله. امير افغانستان په جغرافيوي واحدونو ويشلی و چې د حکومت داستازو (واليانو) لخوا اداره کيده. البته په سيمه ييزه سطحه اداري واحدونو ته د صلاحيتونو سپارل د مرکزيت له منځه وړلو دليل نه ؤ، بلکې دهغه کار موخه په موضوعاتو کې د سيمه ييزو حاکمانو د دخالت لپاره زمينه سازي او اسانتيا برابرول و.[1]

دوهم جز ـ د امير امان الله خان د واکمنۍ پرمهال د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت

کله چې اميرامان الله خان واکمن شو دده ترمشرۍ لاندې د افغانستان د خپلواکۍ اعلان وشو. سره له دې چې په دې وخت کې افغانستان يو متمرکز هېواد ګڼل کيده؛ مګر دهغه سيمه ييزې ادارې له خپلواکۍ څخه برخمنې وې. (۱۹۲۳ز) کال د اساسي نظامنامې د (۶۳) مادې د لومړي بند په اساس ولايتي ادارو د درېو اصولو له مخې فعاليت درلود:

۱ـ د مرکزي قدرت ټينګښت

۲ـ د دندو وېشنه

۳ـ د څرګندو مسؤليتونو ټاکل

سيمه ييزې ادارې د مرکزي حکومت لخوا کنترولیدې چې دا کار د فرانسې د نظام له کړنو سره مشابه دی. څرنګه چې مخکې هم وويل شول مرکزي حکومت له وزيرانو، لومړي وزير او شاه څخه جوړ شوی يو له مهمو وزارتونو څخه د کورنيو چارو وزارت ؤ چې سيمه ييزې اداري واحدونه (مديريتونه) او مقامات د دې وزارت له فرعي برخو څخه ګڼل کيده. دافغانستان سيمه ييزادارې په ولايتي اداراتو او اعلی حکومتونو وېشل شوې وې. اعلی حکومتونه د واليانو او ولايتونه د نايب الحکمو لخوا اداره کيدل. دنن په څير د کابل نايب د والي په نامه يادېده. د (۱۹۲۳ز) کال د اساسي نظامنامې (۳۹)

---

[1] ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سيمه ييزو حکومتونو مديريت، جلال آباد: مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۴ ـ۳۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مادې پر اساس هر ولایت یو مشورتي مجلس درلود چې نوموړی مجلس به د ولایت د حساسو او مهمو مسائلو لکه دمالي، امنیتي او نورو موضوعاتو په تړاو فعالیت کاوه.[1]

هغه مهمې ادارې چې د ولایتي ادارو تر څنګ رامنځته شوي عبارت دي له:

۱ــــ مستوفیت (د دارایی اداره): د دې ادارې مشر ته مستوفي ویل کیده چې د شاه لخوا دې مقام ته ټاکل کیدل، د ولایت مالي څانګې په یو ولابت کې د هماغه ولایت د مستوفیت تر نظر لاندې کار کاوه، خو کله به چې د اړوندو ادارو کارمندان د نافذه مالي نظامنامې او لاربښوونو مطابق عمل ونه کړ، مستوفي شخصاً د هغه په اړه څېړنې کولی شوې چې بیا به یې هغه والي ته وړاندې کولې، همدارنګه د والي په غیاب کې مستوفي د ولایت د سرپرستۍ وړتیا درلوده.

۲ـ د پوهنې اداره.

۳ـ د کرنې اداره.

۴ـ د بهرنیو چارو اداره.

۵ـ د خزانه دارۍ اداره.

په دې دوره کې (لوی حکومت، حکومت، علاقه دارۍ او کلي) مهمې چارې ترسره کولې، چې په لاندې ډول روښانه کېږي:

۱ـ لوی حکومت: ولایتونه د فرعي واحدونو په توګه په لویو حکومتونو وېشل شوي وو چې دغه هر واحد لوی حکومت به د لوی حاکم له خوا اداره کېده، د ګڼو مدیریتونو لکه مالي مدیریت، بهرني مدیریت او نورو ترڅنګ دغه هر فرعي واحد او لوی حکومت یو مشورتي مجلس هم درلود. دغه مشورتي مجلس د ولایت د مشورتي مجلس په څېر صلاحیتونه لرل چې د لوی حکومت تر چارو پورې محدود وو.

۲ــــ حکومت: لوی حکومتونه خپله په داسې حکومتونو وېشل کیدل چې هر حکومت به د یو حاکم لخوا اداره کېده. د دندو او صـــلاحیتونو حدود به ورته د والي لخوا ټاکل کیدل. والیان به دهغه وخت د کورنیو چارو وزارت د مامورینو له خوا نوماند او بیا به د کورنیو چارو د وزیر له خوا د والي په توګه ټاکل کیدل.

۳ــ علاقه داري: د سیمه ییزو حکومتونو څانګې او برخې علاقه دارۍ جوړوي چې د علاقه دار لخوا به اداره کیده.

۴ــــ کلي: علاقه دارۍ بیا په کلیو وېشل شوې وه چې د هر کلي چارې به د همغه کلي د ملک لخوا اداره کیده.

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سیمه ییزو حکومتونو مدیریت، جلال آباد : مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۳۵ ـ۳۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم جز- د امير امان الله خان تر واکمنۍ وروسته د سيمه ييزو حکومتونو وضعيت

د امير حبيب الله خان کلکاني د حکومت له سقوط څخه وروسته نادرشاه قدرت ورسيد. نادرشاه په (۱۹۳۱ز) کال کې نوی اساسي قانون تصويب کړ او سيمه ييزې اداري يې له نهو (۹) ولايتونو او اعلی حکومتونو څخه جوړې شوې وې. ولايتونه په (۱۲) لويو حکومتونو، لوی حکومت پر (۱۰۲) حکومتونو او حکومت په (۱۶۳) علاقه داريو وېشل شوې وو. په دې وخت کې د محلي اداري جوړښت (۱۳۰۵ل) کال د اساسي نظامنامې له مخې د اداري جوړښت ته ډير ورته و، سره له دې په دې دوره کې عمده فرق د ولايتي مشورتي مجلس نقش و، چې هر مشورتي مجلس له ټاکل شويو او استحقاقي غړو څخه جوړ و. ټاکل شوي غړي د پارلمان د غړو د استازو په توګه ګڼل کيدل او استحقاقي غړي د مرکزي ادارو د رئيسانو او وزيرانو د استازو په توګه نقش لاره او د لويو واليانو تر نظر لاندې يې دنده تر سره کوله. د يادونې وړ ده چې ولايتي مشورتي مجلس يوازې اداري وړتيا نلرله؛ بلکې قضايي وړتيا يې هم لرله چې په لاندې ډول يې ځينې اقدامات ترسره کول:[1]

۱- قضايي صلاحيتونه

۱) که چيرې يو کس د ذيصلاح محکمې له خوا مجرم ونه پيژندل شي،موضوع بايد مشورتي مجلس ته راجع او هلته تر غور او برسۍ لاندې ونيول شي، وروسته تر دې اړونده محکمه کولی شي چې خپل تصميم د تورن د برائت په بنا صادر او يا هغه په جزا محکوموي.

۲) د اداري کارمندانو او پرسونل څارنه.

۳) د حقوقو د نقض قضيو ته کتنه، چې په هغه نقض کوونکی له سلو (۱۰۰) افغانيو څخه په زياتي نقدي جزاء محکوم شوي وي. يا کومه قضيه کې د استيناف غوښتنې صلاحيت موجود نه وي، يا په اصول نامه کې د جزاء د تطبيق لپاره قانوني دليل وړاندې شوی نه وي.

۲- تقنني صلاحيتونه

د هغه مورد په اړه د نظر څرګندولو حق لرل چې د قانون په واسطه پيش بيني شوي نه وي.

۳- اداري صلاحيتونه

۱) د ولايتي نويو کارکوونکو د استخدام په اړه د نظر د څر ګندولو حق.

۲) د ولايتي بوديجې په اړه د نظر د څرګندولو حق.

۳) د احتکار[2] او د هغه د مخنيوي په اړه د خبرو کولو حق.

٤) هغه ټول موضوعات چې د اصولنامو او قوانينو له مخې د مجلس د صلاحيت په چوکاټ کې قرار لري.

---

۱ ثاقب، نقيب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۸ ل) . د سيمه ييزو حکومتونو مديريت، جلال آباد : مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ، ص ۳۲_۳٦

۲ **احتکار**: د قيمتونو د لوړتيا په موخه د خوراکۍ توکو پټول دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم جز- د ظاهرشاه د واکمنۍ پرمهال د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت

د نادر شاه له ترور څخه وروسته ظاهرشاه په (۱۹۳۳ز) کال د نومبر د میاشتې په (۸) نېټه هغه مهال چې خپله د ظاهرشـــاه عمر نولس (۱۹) کاله و، د افغانســـتان د پادشـــاه په توګه د واکمنۍ پر تخت کېناست. په (۱۹۶۴ز) کال کې نوی اساسي قانون تصویب شو. د افغانستان یو واحد او ساده هېواد و، اداري نظام یې د تمرکز ګرایۍ د اصـــل پربنیاد ولاړ و، د مملکت اداره په بې شـــمېره واحدونوووېشـــل شوه، چې هر واحد دیو وزیر لخوا اداره کېده، د اساسي قانون د (۱۰۸) مادې له مخې سیمه ییزې ادارې په ولایتونو ووېشـل شـوې. د (۱۰۹) مادې له مخې هر ولایت د یو ولایتي حکومت او یوې ولایتي شـورا لرونکی و، ولایتي شوراګانې د عمومي، ازادو، خپلواکو او سریع ټاکنو له لارې جوړېدې او سیمه ییزو ادارو ته یې د مشـورو دنده په غاړه وه، څو د مرکزي دولت د پرمختیایي موخو د تحقق په پروسـه کې د اړوند ولایت په خوا کې برخه ولري. سـربېره پردې د ښـاري چارو د تنظیم او ترسـره کېدو په خاطر ښاروالۍ رامنځته شوې.

پنځم جز - د سردار محمد داوود خان د حکومت پرمهال دسیمه ییزو حکومتونو وضعیت

محمد داود خان چې په خپل وخت کې د اداري اصلاحاتو یو پلوی ګڼل کېده. د هغه د ولسمشرۍ دوره له (۱۹۷۳ز) کال څخه د هغه تر وژلو یعنې تر (۱۹۷۸ز) کال پورې وه، چې د افغانســـتان د خلق دیموکراتیک ګوند په کودتا منتج شوه، په (۱۹۷۶ز) کال کې نوی اساسـي قانون چې په افغانستان کې یې نوی جمهوري نظام اعلان کړ او په (۱۹۷۶ز) کال د اسـاسـي قانون د (۲۶) مادې پر اسـاس دافغانسـتان اداري نظام د تمرکز ګرایۍ په اصل راجوړ شو. حکومت تر ټولو لوړ ارګان و، د اساسي قانون د (۸۸) مادې له مخې محلي حکومت د مرکزي حکومت او ولسمشر تر امر لاندې یې دندې ترسره کولې، جوړ و.

شپږم جز - د (۱۳۵۷ل) کال د ثور له انقلاب وروسته د سیمه ییزو حکومتونو وضعیت

د افغانســـتان د خلق دیموکراتیک ګوند په (۱۹۷۸ز) کال کې قدرت ته ورسـید، همدارنګه په دې دوران کې افغانســتان د اداري متمرکز نظام او دسـیمه ییزو ادارو په توګه د ولایتونو لرونکی و. اداري جوړښـت کې کوم د پام وړ بدلون رانغی،سره له دې چې دغه دوره تاریخ لیکونکو ته د زیاتې علاقې او توجه وړ ده؛ د کمونستامو له زوال څخه وروسته د افغانستان د حکومت واګې په داسې حال کې مجاهدینو په لاس کې واخیسـتې چې تر هغه وخته په هېواد کې کومې اغېزمنې محلي اداري شـتون نه درلود. کابو ټول ولایتونه او ښـارونه په مختلفو واحدونو وېشـل شـوې وو، چې د مخالفو او شـورشـي ډلو لخوا اداره کېده، حتی تر دې چې کابل هم د هېواد د پلازمېنې په توګه په څو برخو وېشـل شـوی و او د مجاهدینو د مختلفو ګروپونو لـه خوا ادراه کېده، نو پر همدې بنا ســـتونزه ده، چې پـه دې دوره کې د محلي اداري د شـــتون او پرمختیا په اړه خبرې وکړو. همدارنګه کله چې طالبانو په (۱۹۹۶ز) کال کابل تر خپلې ولکې لاندې راوست چې په هغه وخت کې کوم منظم سیستم د سیمه ییزو حکومتونو لپاره شتون نه درلود. البته د سیمه ییز حکومت په اوسنۍ وضعیت په اړه به په راتلونکو برخو کې بحث وشي.[1]

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . د سیمه ییزو حکومتونو مدیریت، جلال آباد : مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص ۳۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ په افغانستان کې اوسنی سیمه ییز حکومت

د سیمه ییزې حکومتولۍ د سېستم کاري ډګرډېر مهم دی. د عامه خدمتونو رسونه د ادارې د سیمه ییزو واحدونو لخوا په ځایي کچه تر سره کېږي، خو د دغو چوپړونو په اړه مهمي پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کېږي، چې په بنسټیزه توګه د مراتبو د لړۍ د عمودي اړیکو د مخبېلګې له مخي پر مخ ځي. په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ سېستم پر څلورو مهمو بنسټونه ولاړ دی. په دوی کې د وزارتونو ولایتي او د ولسوالیو څانګې، ښاروالۍ، والیان او ولسوالان، او ولایتي شوراګاني شاملې دي، او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د والیانو، ټاکل شویو شوراګانو او ښاروالیو په چارو کې له کابله مرسته غواړي. د حکومت چلونې مهمه تګلاره د ۲۰۱۰م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ تګلاره ده، چې اوسمهال د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکي ادارې لخوا تر بیا کتنې لاندې ده. په دې وروستیو کې چې د ولایتي بودیجي جوړوني کومه تګلاره تایید شوې، موخه یې د ولایتي بودیجي جوړونې د پرمختګ او څرنګوالي ټاکل دي. درې مهم قوانین چې عبارت دي له (د سیمه ییزې ادارې قانون، د ښاروالیو قانون، او د ولایتي شوراګانو قانون) له تېرو څو کلونو راهیسې د قانون جوړونې په بهیر کې پاتې دي. د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون، چې مخینه یې ۲۰۰۷ کال ته رسي، د هېواد فکري او سیاسي بحث ته د سیمه ییزې حکومتولۍ د مفهوم په ور پېژندنې کې بریالۍ شوی دی. همداراز دې اړتیا ته یې هم پام را اړولی، چې د عامه چوپړونو د رسېدنې لپاره باید په کرار کرار یو څه واکونه سیمه ییزې کچې ته ولېږدول شي .په دې موده کې په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د متخصصو ملکي مامورینو ځواک رامنځته شوی دی. خو ځایي او بنسټي ننګونې پر ځای پاتې دي. په سېستمي ننګونو کې اداري فساد، د واسطو شبکې، ناامنۍ او پر تخنیکي سمون د سیاست لاسبري شامل دي. همداراز د مرکزي حکومت او ولایتونو په دندو کې د څرګند پېژند نشتون او د اغېزناکې سیمه ییزې حکومتولۍ په اړه د ټولیزې هوکړې یا غوښتنې نشتوالی د دې ستونزو په ډله کې راځي. بنسټي ننګونې د عامه، خصوصي او مدني ټولنې د اړوندانو د مسولیتونو تر منځ په ناڅرګند توپیر، د سیمه ییزې حکومتولۍ د اصلي برخو په اړه د وضاحت نشتوالي، د وزارتونو لخوا په اړوندو څانګو کې سیمه ییزې کچې ته د واک د نه لېږد له امله د والیانو او ولسوالانو کمزورې مشرې او د ښاروالانو، ولسوالیو، کلیو او ښاروالۍ د شوراګانو د ټاکنو په اړه د اساسي قانون د احکامو په عملي کولو کې پرله پسې ځنډ پورې تړاو لري. په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ راتلونکې پرمختګ د هغو ژمنو د پلي کولو په اړه د دولتي بنسټونو له ارادې او وړتیا سره تړاو لري، چې په مهمو حکومتي سندونو کې یې یادونه شوې ده. همداراز، د ولسمشر د ستراتیژیک لید او د عملي چارو له یوه بل سره د اړخ لګولو باوري کول، له څرګندو تعریف شویو دندو او مسولیتونو سره د سیمه ییزې حکومتولۍ د مهمو اړوندانو په ګوته کول، د اغېزناک او مناسب سیمه ییز سمون د توان لرونکي بنسټ په توګه ښاروالیو ته لومړیتوب ورکول، او له ښکته - پورته خوا ته د حساب ورکونې د پیاوړي کولو په موخه د ولایتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ د پرله پسې متمرکز سمون لپاره مهمې برخې دي[1].

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی ، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۲-۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريیم مطلب ـ د سيمه ييزې حکومتولی اوسنی وضعيت

افغانستان ۳۴ ولايتونه، کابو ۴۰۰ ولسوالۍ او زرګونه کلي لري. د سيمه ييزې حکومتولۍ کاري ډګر په دې مهم دی، چې د پلازمېنې کابل ښــار له څارو پرته د پرېکړې کولو ټول بهيرونه پکې بايد شــامل وي. د اســاســي قانون له مخې، افغانســتان متمرکز يا مرکزواکی حکومت لري. مرکزي حکومت ولايتونو، ولسواليو او کليو ته د سيمه ييزې حکومتولۍ د واحدونو له لارې لاسرسی مومي، چې د واک د لېږدولو په اړه د اساسي قانون د ۱۳۷مې مادې له مخې تر سره کېږي.[1]

د افغانســتان اسلامي جمهوريت د اساسي قانون ۸ څپرکی د ادارې تر عنوان لاندې ليکلو اساسي قوانينو ته په تمايل ســره، ددولتي ادارو په اړه لږ معلومات وړاندې کوي. په اتم څپرکي کې نهادونه يوازې د اوو مادو په چوکاټ کې له مبهمو مسوليتونو او محدودو واکونو سره طرح کېږي. لکه څرنګه چې د افغانســتان اســاســي قانون يو مرکزي حکومت پيش بيني کوي چې قدرت په محدوده توګه لېږدوي. نو پر دې اســاس دا حيرانوونکې نده چې اســاســي قانون ځواکمن سيمه ييز او ولايتي بنســتونه په ايجاد باندی تاکيد نه کوي بلکه پرځای يې کمزوري بنسټونه چې له لږې خپلواکۍ او واک څخه برخمن وي ايجادوي او د دې يادو شــويو اداري واحدونو د تنظيم او کنترول په موخه د ملي حکومت لپاره پراخ واکونه په نظر کې نيسي. په يوه معنا د افغانستان ولايتي او ولسواليو ادارې په عادي توګه په کابل کې د شــته وزارتونو پراختيا او غځونه ده. لکه ۱۳۶ مه ماده: (د افغانســتان د اســلامي جمهوريت اداره د مرکزي او ســيمه ييزو اداري واحدونو پر اســاس له قانون ســره ســم تنظيمېږي. مرکزي اداره پر ځينو اداري واحدونو وېشل کېږي، چې د هر يوې په سر کې يو وزير وي. د محلي ادارې واحد ولايت دی. د ولايتونو او اړوندو ادارو شمېر، ساحه، برخې او تشکيلات د نفوسو د شمېر، ټولنيز او اقتصادي حالت او جغرافيايي موقعيت پر اساس د قانون له لارې تنظمېږي.) د جوړښت له پلوه د افغانســتان د اســاســي قانون ۸ څپرکی، په ملي کچه د وزارتونو په چوکات کې د اداري واحدونو او همدارنګه په سيمه ايزه يا ټيټه کچه د ولايتونو، ولسواليو، کليوالي شوراګانو او د ښاروالۍ د بنسټونو د ايجاد وړاندويونه کوی[2].

۱۳۶ ماده له مرکزي ادارې څخه يادونه کوي چې بايد په يو شمېر اداري واحدونو و وېشل شي او د هر اداري واحد په سر کې يو وزير وي. دا ماده همدارنګه زياتوی چې سيمه ييز اداري واحد، ولايت دی. ټول ولايتونه له هره پلوه د يو او بل سره برابر نه دي. سره له دې چې" شمېر، ساحه، د ولايتي او اړوندو ادارو وېش او تشکيلات او همدارنګه د دفترونو شمېر د نفوسو د شمېر، اقتصادي او ټولنيز حالت او جغرافيايي موقعيت له مخې د قانون په واسطه تنظيمېږي. "دا په دې معنا دي چې د ولايت ادارې يو له بل سره توپير لري (د ټولنې اقتصادي او ټولنيزو شرايطو او جغرافيايي موقعيت د لاملونو په نظر کې نيولو سره د شمېر، ساحې، وېش، واحدونو، د دفترونو د شمېر او د اړوندو ولايتي سازمانونو له مخې.) بايد و ويل شي چې په اساسي قانون کې هېڅ ډول داسې صراحت نشته چې پر اساس يې د دغو لاملونو څرنګوالی وسنجول شي. لکه څرنګه چې لاندې ترې يادونه شوې، دا کار مقننه قوې ته پرېښودل شوی چې دا جوړښت په بشپړه توګه د تقنيني حکمونو له لارې تنظيم کړي. [3]

---

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ، ص (۵ ـ۶)

[2] د افغانستان اساسي قانون (۱۳۸۲ل)

[3] جنسين، اريک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتوـ کاليفرنيا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د ستانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۶ ـ۱۴۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳۷ماده: (حکومت د مرکزیت د اصـل په سـاتلو سـره د اقتصـادي، ټولنیزو او کلتوري چارو ګړندي کولو او ښـه والي او د ملي ژوند په پرمختګ کې د خلکو د لا زیاتې ونډې اخیستو په موخه لازم واکونه د قانون له حکومونو سـره سـم محلي اداري ته سـپاري.) د دې مادې د لاربـونـی اصـول او د مرکزي حکومت د واک د لیږد اجازه محلي ارګانونو ته ټاکي. دا ماده په ډېره څرګنده توګه بیانوی چې د محلي ادارو اسـتقرار د مرکزي حکومت څخه د خپلواکي په معنا ندی. بر خلاف د مرکزیت اصـول د اداري سیستم اساس او بنسټ جوړوی. دی ته مو پام وي چې یوازی هغه واکونه چې اړین ګڼل کیږي د مرکزي حکومت له خوا محلي اداراتو ته ورکول کیږي تر څو ټاکلی موخی لاس ته راشـي لکه: په ملي چارو کی د ګډون د روحیي د پیاوړتیا لپاره هڅونه. سـربېره پر دې د ولایت او حتی ولسـوالیو په کچه زیاتی ګمارنې د مرکزي حکومت له لوري ترسـره کیږي. د ولایت او ولسـوالیو په ادارو کې د ملکي خدمتونو ټول کارکوونکي د اړونده وزیر او یا جمهور رئیس له لوري ټاکل کیږي. او تقریباً ټولې اداري او مالي پرېکړې د ولایتونو او ولسوالیو په کچه مرکزي حکومت کوي. د افغانستان د لاربـود تر عنوان لاندې یو کتاب دا موضـوع داسـې بیانوی:" د ولسـوالیو او ولایتي ادارو مسـولیتونه او واکونه د مرکزي حکومت له لارې ټاکل کیږي، په همدی ډول بیرته ترې اخستل کیږي. که څه هم ولایتونه او ولسوالی د سیمه ییزو اداري واحدونو په توګه د قانون پر اساس په رسمیت پېژندل شوي دي، له هغو اړینو انعطاف پذیریو څخه پرته چې د پروګرامونو په پلي کولو کې د مرکز له خوا ټاکل کیږي، دوئ په پرېکړه کولو کې خپلواک نه دي." ۱۳۷ماده د واک د لیږد په اړه په ځانګړو معیارونو ټینګار لري چې یو مرکزي حکومت ته د اساسي قانون ژمنتیا او له مرکزي حکومت څخه سیمه ییزو ادارو ته د قدرت د لیږد په اړه بې میلي څرګندوی. دغه ژمنتیا د ملي حکومت په چوکاټ کې د ځواک په سـاتنه، د اسـاسـي قانون په حکمونو کې د اداري سـیسـتم په تنظیم او د قانون جوړونې د مرکزي رول په اړه چې په ۸ څپرکي کې یې یادونه شوې، په څرګند ډول سره لیدل کیږي ۱۳٦ماده وایي، د افغانستان د اسلامي جمهوریت اداره د محلي او مرکزي ادارو د واحدونو پر اساس د قانون له حکمونو سره سم تنظیمیږي.[1]

محلي ادارو ته د واک ورکولو موخه خلکو ته له ښــکته - پورته خوا ته د عامه چوپړونو د رسـونې د پرېکړې کولو په بهیر کې د ګډون لپاره د لارو چارو برابرول دي. نو، که څه هم په سـیمه ییزه کچه د عامه چوپړونو رسونه د سیمه ییزو اداري واحدونو له لارې تر سره کیږي، د دغو خدماتو په اړه مهمې پرېکړې د مرکزي حکومت لخوا کیږي. په نورو ټکو، د سـیمه ییزې حکومتولی سـېسـتم د داسې یوه ماشین په توګه کار کوي، چې په متن یې د عامه چوپړونو د رسونې په اړه د مرکزي حکومت پرېکړې پلي کیږي. د مرکزي حکومت او سـیمه ییزو واحدونو تر منځ د مراتبو اړیکې د یوې داسـې مخبېلګې له مخې ځانګړې کیږي، چې په بنسـټیزه توګه عمودي بڼه لري. د عامه خدمتونو د رسـونې د پرله پسـې کمزورې بڼې له کبله حکومتي چارواکي، تګلاره جوړوونکي، شـنونکي، څېړونکي د مدني ټولنو ډلې او پر ټولو سربېره د افغانستان خلک اړ شوي چې پر دغه بهیر نیوکې وکړي، چې له مخې یې په سیمه ییزې حکومتولی کې د سمون لپاره بحث پیل شوی دی. د سیمه ییزې حکومتولی د سمون مفهوم پر دې را څرخي چې د سـیمه ییزې حکومتولی اوسـني سـېسـتم کې بدلون راشـي.دا بدلون به د ټول افغانستان په اړه د یوې کړنلارې په متن عملي کیږي، چې د ټول حکومت د پرېکړې کولو په افقي بهیر

[1] جنسین، اریک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتو- کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۶ -۱۴۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د بدلون له لارې باید منعکس شي، چې وروستۍ موخه يې د عمودي او افقي بهيرونو د يوه ګټور ګډون رامنځته کول دي. د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون په اړه بحث پر دوو مهمو پوښتنو تمرکز کوي. يوه يې دا چې د ټول افغانستان دغه ګډون به څنګه رامنځته کېږي او دويمه دا چې د سيمه ييزې حکومتولۍ سېستم د مراتبو د لړۍ د عمودي بهير، چې پلي کول باوري کوي، او افقي همکارۍ، چې د خدماتو په رسولو کې د ټول حکومت د ګډون کړنلارې ته پاينت ورکوي، تر منځ انډول څنګه رامنځته کولای شي. [1]

څلورم مطلب ـ جوړښت

افغانستان د ۸ اقتصادي حوزو، ۳۴ ولايتونه، ۳۸۷ ولسوالۍ، ۱۶۵ ښاروالۍ او ۴۵۵۳۸ کلي لري. دا چې د هيواد د حکومتولۍ سيستم متمرکز دی؛ د کورنيو چارو وزارت د پوليسو او ځايي بنسټونه په ګډون، ټولې کورنۍ چارې اداره کولې. په (۲۰۰۷) کال کې د سيمه ييزه ادارو ملکي برخه، د کورنيو وزارته را بېله او په پايله کې د سيمه ييزه ارګانونو خپلواکه اداره رامنځته شوه. اوسمهال ټول واليان او ښاروالان خپل کاری ګزارشونه د سيمه ييزه ارګانونو خپلواکې ادارې له لارې جمهور رئيس ته وړاندې کوي. د سيمه ييزه ارګانونو خپلواکه اداره د سيمه ييزه ادارو د مديريت په موخه، واليان، ولسوالان او ښاروالان د مقررۍ لپاره جمهور رئيس ته وړانديز کوي. هره يوه له دغو ادارو څخه د هيوادوالو د يوې ارتباطي برخې په توګه فعاليت کوي. [2]

په افغانستان کې د سيمه ييزې حکومتولۍ سېستم له څلورو مهمو بنسټونو جوړ دی. د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د مشر اجرايي واحد په توګه د واليانو، ټاکل شويو شوراګانو او ښارواليو کارونه چلوي، چې په کابل کې مېشته ده او د مرکز او سيمه ييزو واحدونو تر منځ د يوه پول په توګه کار کوي. د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو په څېر ټاکل شوي پارلمان ته حساب ورکوونکي نه ده، ځکه چې په ۲۰۰۷ کال کې د يوه شوي ولسمشريز فرمان پر بنسټ کار کوي.

لومړی، د وزارتونو ولايتي او د ولسواليو څانګې د سيمه ييزې حکومتولۍ تر ټولو مهمو جوړښتونو کې راځي. وزارتونه، چې بنسټيزه دنده يې د عامه چوپړونو رسونه ده، په مرکز کې پرېکړې کوي او د ولايتي او ولسواليو د څانګو له لارې او يا د ملي او نړيوالو نادولتي ټولنو له لارې يې سيمه ييزو کچو ته رسوي. د سيمه ييزو څانګو له لارې د چوپړونو د رسونې په موخه له وزارتونه تمه کېږي، چې ځينې ځانګړي مسولیتونه دغو څانګو ته وسپاري او د دغو کارونو د سر ته رسولو لپاره ورته اړينې مالي سرچينې برابرې کړي او لارښوونې ورته وکړي.

دويم، ښاروالۍ په ولايتي او د ولسواليو په کچه د سيمه ييزې حکومتولۍ د واحدونو له ډلې دويمه مهمه ټولګه ده. د دوی د عايداتو د راټولو وړتيا په بنسټيزه توګه په ښاري سيمو کې د ښارواليو د چوپړونو له لارې پر مخ ځي. ښاروالۍ پر خپلو مالي سرچينو د کنټرول د کچې له پلوه په دويم لوړ ځای کې راځي، خو په خپله رامنځته کړو مالي سرچينو ته دا لاسرسی يو رنګي بڼه نه لري او د دغه لاسرسي کچه او څرنګوالی په هرې ښاروالۍ کې توپير لري.

---

[1] جنسين، اريک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتو ـ کاليفرنيا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی)، لومړی چاپ ، ص (۱۳۸ـ۱۴۲)

۲ د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، ۱۳۹۷ ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېیم، والیان او ولسوالان د سیمه ییزې حکومتولی د هغه پوړ استازیتوب کوي، چې له مرکز سره تر ټولو نژدې تړاو لري. دوی په ولایتي او د ولسوالیو په کچه د ولسمشر د استازو په توګه دندې پر مخ وړي. والیان د ولسمشر لخوا ګومارل کېږي، خو د ولسوالانو ټاکنه د وړتیا-بنسټي ګومارنې د سېسټم له لارې کېږي، چې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې او د اداري سمون او ملکي چوپړونو د کمېسون لخوا په ګډه پر مخ وړل کېږي. د والیانو او ولسوالانو دنده دا ده چې په اړوندو کچو د مشرتوب د کولو له لارې د مرکزي حکومت چوپړ وکړي.

څلورم او وروستی، د اساسي قانون ۱۳۸ - ۱۴۰ مادې په ولایتي، ولسوالیو، کلیو او ښاروالیو په کچو د ټاکل شویو شوراګانو د جوړولو حکم کوي، خو د سیمه ییزې حکومتولی اوسنی سېسټم یوازې پر دې توانېدلی چې د ټاکنو له لارې د ولایتونو په کچه شوراګانې جوړې کړي. د کلیوالي شوراګانو د ټاکنو لپاره پلانونه تر اوسه نه ښکاري، خو ولسمشر غني په خپله تېره دوره کې اعلان کړی وو، چې د ولسوالیو د شوراګانو ټاکنې به ترسره کوي اما ترسره نشوې ، دا چې منتخبې شوراګانې د ولسي رایو په مټ واک تر لاسه کوي، دنده یې د خلکو استازیتوب، د پرېکړې کولو په بهیر کې د هغوی د ګډون باوري کول او د ولایت د چارو څارنه ده، چې موخه یې په ولایتي او د ولسوالیو په چارو کې د ښه والي د راوستو لپاره حکومت ته مشورې ورکول دي[1].

افغانستان په تاریخي لحاظ د قوي مرکزي حکومتدارۍ د سیستم لرونکی هیواد ګڼل کیږي. چې د حکومتدارۍ ټولې اداري د څانګړو کورنیو لخوا رهبري کېدې او په دې توګه مقننه، قضــــایه او اجرائیه قوه د مرکزي حکومت تر کنترول او اداري لاندې په مخ بیول کېده. په تاریخي لحاظ په افغانســـتان کې ســـیمه ییزه حکومتدارۍ د مرکزي حکومت تر ولکې او اداري لاندې وه او د څانګړو میکانیزمونو یا منځګړو جوړښتونو لخوا به مرکزي حکومت د سیمه ییزې حکومتدارۍ چارې په مخ بېولې. د وخت په تېرېدو سره د سیمه ییز حکومت جوړښتونه له علاقه دارۍ، نایب الحکمه او زونونو څخه د ولایاتو او ولسوالیو په اداري واحدونو بدل شول. د معاصرې حکومتدارۍ بڼه په (۲۰۰۱) م کال کې د بدلونونو سره یوځای رامنځته شوه. موږ اوس په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتدارۍ لاندې اداري واحدونه لرو:

۱- ولایت

۲- ولایتي شورا

۳- ولسوالۍ او د ولسوالۍ شورا

۴- ښاروالي[2]

---

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړی چاپ، ص (۶ ـ ۷)

[2] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۱۸۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـ ولایتي اداره

افغانستان ټول ۳۴ ولایتونه لري، چې د هر ولایت سیمه ییزه اداري د مرکزي دولت استازیتوب کوي. د سیمه ییزه ادارو د قانون مطابق، هر ولایت د وګړیو(نفوس) د شمیر په تناسب او اقتصادي پراختیا پر بنسټ په لومړیو، دویمو او درېیمو درجو سره درجه بندي شوي دي. له دغې دلبندۍ څخه به د اساسي سرچینو د تخصیص لپاره استفاده وشي. په همدې حال، د سیمه ییزه ارګانونو اداره په پام کې لري، چې د نفوسو د انډول رامنځته کولو په موخه، د ولایتونو او ولسوالیو دپولو د بیا ځلي سنجولو لپاره یو بهیر پیل کړي، چې بو دجوي او د سرچینو د تخصیص اغیزې به له ځان سره ولري.

دسیمه ییزه ارګانونو خپلواکه اداره به د درجه بندۍ پر دغه سیستم سربېره، په لاندې درېیو کټه ګوریو کې ځیني معیارونه طرحه کړي:

(۱) سیاسي شاخصونه : دبېلګې په ډول، دولایتي شورای ټاکني ترسره شوی دي،

(۲) اقتصادي شاخصونه: د ملي ناخالص تولید کچه، د ودې نرخ، د سوداګریز وضعیت اقتصادي سروې ګاني.

(۳) ټولنیز شاخصونه: په ښوونځیو کې د ماشومانو سلنه، په ښوونځیو کې دکال د شمولیت منځنۍ کچه، روغتیایي شاخصونه او داسي نور. د معیارونو دغه د امتیاز ورکوني کارتونه به د هڅوني مالي مرستې د تخصیص لپاره د ارزوني دیوې برخې په توګه و کارول شي.

په ولایتي مدریت کې، د ولایتي حکومتولی له اړخه ، په پراخه کچه توپیر لیدل کېږي. له بل لوري، د ځینو ولایتونو والیانو د واکمنو حاکمانو او ځیني نور د بیلا بیلو بنسټونو ترمنځ د همغږي کوونکیو په توګه عمل کوي. د ولایتي شوراګانو قانون په پام کې ده، چې د والیانو او نورو اجرائیوي چارواکو د فعالیتونو قانونیت او مشروعیت لپاره د سیمه ییزه ادارو پرقانون بیا کتنه وشي او د ۲۰۱۹ کال تر پایه پلی شي. دغه قانون به د والیانو، ولسوالانو او ملکانو، کلیدي مسئولیتونه او دندې مشخصې کړي او د شوراګانو قانون ترڅنګ به دیو حمایوي یا ملاتړي سند په توګه تطبیق شي.[1]

ب ـ والیان

د والیانو دندې، مسوولیتونه او رسمي کاري لایحې د سیمه ییزې حکومتولی د پخواني قانون پر بنسټ ټاکل شوې، ولې بیا هم د والیانو د واکونو او مسوولیتونو خبره، د سیمه ییزې حکومتولی په قانون پورې اړه لري. په دې قانون کې د والیانو د چارو د اجراتو او مسوولیتونو په اړه دومره اوږد او مفصل لیست موجود دی، چې دغه اوږدوالی په خپله د والي رول له ابهام سره مخ کوي، لاندې یې کتلای شئ:

- د والیانو مسوولیتونه او واکونه د قانون په (۱۴) ماده کې داسي راغلي دي، دندې ډېرې زیاتې دي، چې ځیني مهمې یې په لاندې ډول دي:[2]
- د قانون د حکمونو له مخې ترخپل واک لاندې ادارو او دفترونو مشري کول.

[1] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره،۱۳۹۷ ل

[2] د سیمه ییزو ادارو قانون، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۸۹ ل

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د قانون پربنسټ د امنیت ټینګول اود ولایت د اوسېدونکودحقونو ډاډګېرنه.
- د ولایت د اسېدونکو لپاره د عدالت او برارۍ د اصل برابرول او پلي کول.
- لـه قومي او مـذهبي ننګې او پلوي څخـه پـه اداره کې ډډه کول او دملي یووالي د پیاوړتیا لپاره کارکول.
- په ولایت کې د سازمانونو او ادارو دمؤسسو او تصدیق د مطرحه پلانونو دپلي کولو لپاره شرایط اواسانتیاوې برابرول.
- د ولایت د ادارو د پرمختیا او رغونې اړوند وړاندیزونو او پرپوزلونو اړوند ادارو ته سپارل ؛ او د قانون له مخې دپیرودنې دامرونوصـــــادرول؛ د داوطلبی د مســـــوولینو؛ داداری دتدارکاتو او د پیرودنې دسپارنې څارل.
- د ولایت او ولسوالۍ د ښاروالیو د نظر او وړاندویز پر بنسټ بدلونونه راوستل او د هوکړې لپاره یې اړوند څانکو او اداروته استول.
- د دولتي ملکیتونو، ځمکو، ځنګلونو، څرځایونو، د لوبو د زیرمو او نورو طبعي شـتمنیو څارنه، ساتنه او له هغو څخه معقوله او پرځای ګټه اخیستل.
- حکومتي موخو ته د رسیدلو په منظور د عمومي سفرونو منل او په هغې کې برخه اخیستل.
- د ولایت اړوند سندونو څارنه اوساتل.
- په ولایت کې د حکومت ادارو د لګښـتونو منظورول د هغوی د جوړولو واک د حکومتي ادارو د بودیجې او تخصـیص د بدلون په اړه هوکړه، د قراردادیانو د تحقق، د هغوی د تاویلۍ اویا هم له قرارداد څخه د سرغړونې په اړه د جبران او جریمې په هکله د پرېکړې صلاحیت لري.
- په ولایت کې د بودیجې د لګښت څارل او په ولایت کې د بانک او خزانو ساتل او خوندي کول؛ د ولایتي پرمختیایي شـوراګانو اجراات او کارونه هم یو له بل سـره توپیر لري، دا شـوراګانې له والیانو سره مرسته کوي چې له نورو ادارو سره په ګډه د ولایت په پرمختیایي پلانونواو دهغو په تحقق باندې بحث وکړي اوهغه وڅیړي، د سیمه ییزو ادارو قانون په دې ټینګارکوي ،چې والیان لږترلږه په میاشت کې یوځل له نورو ادارو/څانګو سره مجلس کې برخه واخلي. د ولایت اداري مجلسونه (PAAS).
- د قانون دغوښـتنو پربنسـټ د مالیاتو راټولول او د ښـاري عوایدو راټولول او بانکي حسـاب ته سپارل.

همدا راز والي د نورو مختلفو اړخونو او محورو له طریقه په سیمه ییزه اداره کې د دولت یو بانفوذه شخص بلل کېږي، چې د پورتنیو وظایفو ترڅنګ په اداري، سیاسي، اقتصادي، تشریفاتي، او امنیتي برخو کې هم ډېرې وظایف لري ، چې دلته د لیکنې د اوږدوالي په اساس ځنې تېرېږو.[1]

د والیانو دندې په روښـانه توګه په دغو حکمونو کې ندي ډلبندي شوي. له دغو نیمګړتیاوو سره سره، د والیانو له دغو دندو څخه ځینې یې لغوه شوي دي. والیان په ولایت کې د اجرائیوي برخې استازي دي، نو هغوی له مرکز څخه د دولت لخوا د صادرو شویو فرمانونو او لارښونو په عملي کولو او سرته رسولو

[1] ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضرت . (۱۳۹۷ ل) . اداري حقوق . جلال آباد، مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ، ص (۱۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې مکلف دي. والیان د خپل واک په ساحه کې په همږغۍ او د اداري مسوولیتونو په سرته رسولو مکلف دي.

ولایتي پرمختیایي کمېټې د والیانو لپاره د اجرااتو او پروګرامونو د څار او نظارت د ښو وسیلو په توګه کار کوي. سره له دې چې والیان په رسمي توګه د ولایتي ادارو د ورځینیو چارو د کنټرول واک نلري، خو په دغو ادارو د پام وړ اغېز درلودلای شي. همدا شان د ادارو د ورځنیو چارو د کنټرول واک نه لري،خو دغو ادارو د پام وړ اغیز در لودلای شي. همداشان د ادارو هر ډول لګښت چې له زرو (۱۰۰۰) افغانیو زیات وي، والي یې لاسلیک کوي. نړیواله ټولنه په دې اړه شک لري، چې د والي دا واکونه قانوني بڼه لري او که څنګه، خو په ولایتونو کې د والیانو دا واک او نفوذ منل شوی، او له بلې خوا د سیمه ییزې حکومتولۍ قانون هم دا د والیانو دنده بولي. په ولایتي کچه د لګښت د منظورۍ دا ډول واک، د سکټوري وزارتونو له عمودي جوړښت سره په ټکر کې دی. سره له دې چې والیان نه شي کولای سکټوري ریاستونه د خپلو امرونو تابع وګرځوي، خو والیان د مالي لګښت په اړه د خپلو واکونو له مخې له مخې د دغو ادارو په کارونو کې څنډ رامنځ ته کوي. همدا راز والیان دا تمایل لري، چې د سکټوري ریاستونو لخوا د پلان جوړولو، لګښت، تهیې او تدارکاتو، د لانجو حل، د ښاروالۍ چارې او همدارنګه په ولایت باندې نورې اړوندې چارې تر خپل اغېز لاندې راولي. والیان په رسمي ډول ولسمشر او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادراې ته مسول او حساب ورکوونکي دي. د جمهوري ریاست مقام هغه فرمان، چې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د رامنځ ته شوی دی، د سیمه ییزې حکومتولۍ د کار په اړه وایي:

"دغه نوې اداره د والیانو او ولسوالانو او د کابل له ښاروالۍ پرته د نورو ټولو ښاروالیو د کارونو نه څارنه کوي او د جمهوري ریاست مقام د فتر ته په دې اړه راپور ورکوي" والي د داسې سیاسي مقام په توګه، چې ولسمشر یې ټاکي، د ولسمشر د استازي په توګه مخامخ ولسمشر ته مسول او حساب ورکوونکی دی. په رسمي توګه والي پرته له ولسمشر څخه بل چاته مسؤلیت نلري، د دې یو علت هم دا دی، که چیرې والي نورو خلکو ته هم مسؤلیت هم درلودلای، نو بیا به والي دا وخت نه درلود، چې د خپل ولایت د خلکو پر ستونزو فکر وکړي، بلکې تل به یې کوښښ دا وو، چې اجرائیه یې لوړ پوړي چارواکي خوښ وساتي. د ولایتي شوراګانو د وروستیو تعدیلاتو پر بنسټ والیان د خپلو اجرااتو په اړه ولایتي شورا ته مسؤل دي، ولې عملاً تر اوسه داسې ندي شوي، همدا ډول په ولایتي کچه د خلکو او حکومت ترمنځ کومې اړیکې نه تر سترګو کیږي.[1]

ولسوالان مخامخ د والیانو تر واک لاندې دي او والیان د دوی په ټاکلو کې لوی لاس لري، که څه هم دا دوی رسمي دنده نه ده. د ولسوالانو پر ټاکنو باندې د والیانو اغېز، پر شخصي اړیکه ولاړ حکومت منځته راوړي او دا جوتوي، چې شخصي اړیکې، پر قانون ولاړ حکومت منځته راوړي او دا جوتوي چې شخصي اړیکې، پر قانون ولاړ سیستم په پرتله د حکومتولۍ په کارونو کې زیات رول لري.

په ولایتونو کې د والیانو او د پولیسو د قومندانانو ترمنځ اړیکې ګونګې دي. د پولیسو د قانون (۴) ماده وایي: " پولیس خپلې دندې په مرکز کې د کورنیو چارو د وزیر او په ولایتونو کې د والیانو او

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۶ -۱۸۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ولسواليو کې د ولسوالانو په لارښوونه او رهبرۍ سرته رسوي” په قانون کې دا دوه ډوله ګونګوالی موجود دی، په دې باب پوښتني رامنځته کيږي، چې والي پر پوليسو باندې څومره واک لري او يا يې بايد ولري. د کورنيو چارو وزارت دايرکتيف (لارښود) د پوليسو په تاکتيکي او عملياتي چارو کې د واليانو د مداخلې مخه ډب کوي. واليان يوازې پوليسو ته اجرائيوي امرونه ليږدولای شي، چې دا کار د والي او پوليسو ترمنځ په اړيکو کې مغشوشتيا نوره هم زياتوي. په لنډه توګه ويلای شو چې واليان له حالاتو سره سم او د قانون پربنسټ رولونه لري. واليان د خپل حاکميت په سيمه کې د اداري مسؤليتونو ترڅنګ، د ادارو د همغږۍ دنده هم لري. دوی دمرکزي حکومت استازي دي او د مرکز په استازيتوب فرمانونه رواج او عملي کوي او ترڅنګ يې د محل او سيمې د پېښو راپور مرکز ته ورکوي. واليان د لګښتونو، همږغۍ، مقرريو، تهيې او تدارکاتو، د مخالفتونو او کشالو حل او ښاروالۍ په چارو کې له رسمي او غير رسمي واکونو څخه يوګډ ځواک لري. واليان لګښتونه منظوروي او په مقررريو کې هم د واک څښتن دي. په اوسنيو شرايطو کې واليان نه خلکو ته حساب ورکوي او نه هم ولايتي شوراګانو ته. [1]

ج - په ولايت کې د سکتوري وزارتونو واحدونه

د وزارتونو اوسنی اداري چوکاټ تر ډېره حده کمزوری دی. که څه هم زياتره وزارتونه په ولايتونو کې خپل استازي لري، خوهلته بيا د وزارتونو د حکومتوالۍ او هم د خدمتونو د برابرولو سيستم ډېر مرکزي دی. ولايتونه د ادارې، بوديجې او يا هم د خپلو پرمختيايي پروګرامونو په اړه لږ واک لري. د داسې پر مرکزيت ولاړ جوړښت له کبله وزارتونه هغه چارې، چې په ډېره ښه توګه د ولايت په کچه سرته رسيدلای شي، په مرکز کې له ځان سره ساتي. د ولايت د ادارو سرچينې او امکانات، نه د ولايت د اړتيا او ارزونې پر بنسټ او نه هم د ولايت د اداري د اړتياوو د څېړلو له مخې ټاکل کيږي. د ولايت اداري خپل امکانات د تخصيص په توګه له خپل اړوند وزارت څخه په هرو دريو مياشتو کې يوځل ترلاسه کوي. دوی په خپلو تخصيصونو باندې له سره نظر يا د ډېرولو واک نه لري. په ولايتونو کې د نفوس پر سر د وزارتونو د کلنيو لګښتونو ترمنځ توپيرونه موجود دي. د ماليې وزارت د ولايتي بوديجې نوښت له مخې په بوديجوي پرېکړو کې د ولايتي ادارو د واک ونډه د مرکز په پرتله يوڅه ډېره شوې ده. ولايتي ادارې د مقرريو په برخه کې ټولې پريکړې په خپله نه شي نيولای. د لومړيو او دويم بست پرېکړه د اداري اصلاحاتو خپلواک کميسون کوي، د (۳-۵) بستونو صلاحيت د وزارتونو او د (۷،۶) رتبې مقررۍ دولايت د والي او ولسوالانو واک او صلاحيت بلل کيږي. د ولايتونو واحدونه له يوې خوا په مرکز کې خپل اړوند وزارتونه ته مسووليت لري او له بلې خوا په ولايت کې والي ته هم مسووليت لري. والي د ولايتي شورا له اداري څخه هم د هغې د اجرااتو په هکله پوښتني کولای شي. ولايتي شورا هم په ولايت کې د ادارو د اجرااتو په هکله پوښتني کولای شي. ولايتي شورا د ادارو د اجرااتو راپور راټولولای شي، ولې د ادارو په اړه پرېکړه نيول د شورا صلاحيت ندي. سره له دې چې د ولايتي شوراګانو قانون د ولايتي شورا د رول په اړه وايي: “ولايتي شورا د ولايتي ادارو د پلان د پلي کېدلو په اړوند معلومات راټولوي او د معلومات پارلمان او ولسمشر ته د ليکلي راپور په بڼه وړاندې کوي” ولې په قانون کې دا

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۸۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضاحت نشته، که چیرې کومې ادارې یا واحد ولایتي شورا ته معلومات ور نه کړل؛ نو له ادارې سره به څه کیږي؟

دا هغه څه دي چې قانون یې په اړه چوپ پاتې دئ. دا ستونزې هغه وخت حل کېدای شي چې یو واضح قانون ولرو. د سیمه ییزو ارګانونو په اړه اکثریت قوانین چې جوړ شوي ګونګ دي، د دې ادارو رولونه او دندې یې په واضح توګه ندي تشریح کړې، بل ستونزه په دې قوانینو کې د مرکز او محلي ادارو ترمنځ د واکونو او مسوولیتونو ګونګ چاوکاټ دی.[1]

د ـ ولایتي پرمختیایي کمېټه

ولایتي پرمختیایي کمېټې د هغه فرمان پر بنسټ، چې (۱۳۸۴ل) کال د تلې په میاشت کې ملي شورا منظور کړ، جوړې شوي دي دولایتي پرمختیا یي کمېټې دندې عبارت دي له:

- په ولایت کې د وزارتونو د استازو ترمنځ د همغږۍ رامنځته کول.
- د ولایت د پرمختیایي پلان جوړول.
- د مرسته کوونکو ترمنځ د همغږۍ د کچې لوړول.
- د پرمختیایي پرژو د کارڅارنه.
- د ښې ولسي ادارې د جوړښت او ولس ته د ښو خدمتونو د تر سره کولو په خاطر د ولایت ادارو د کاري ظرفیت یا وړتیاوو لوړول.

د نورو ولایتي ادارو پـه څیر د ولا یتونو د پرمختیـایي کمېټو د رول او کړنو ترمنځ هم توپیرونـه موجود دي. د ولایت په اداري مجلس سربېره د ولایت پرمختیایي کمېټه هم د ولایت د پرمختیایي پلان په پلي کولو کې د ســـکټوري ادارو ترمنځ همغږي رامنځتـه کوي. کـه څـه هم د ولایت پرمختیایي کمېټه او بودیجوي بهیر ترمنځ کوم ډول تړاو نشـتـه، نو له همدې کبله پرمختیایي پلان جوړونه، د ولایت پر چارو څرګنده اغېزه نه لري. د بودیجې پرېکړه نیولو صـــلاحیت یوازې په مرکز پورې تړلي دي، چې په دې ډول د ولایت د ولایتي شـــورا او پرمختیایي پلان جوړول او پلي کول له خنډ ســـره مخ کیږي. د ولایتي بودیجې د پرګرام چوکاټ ډېر محدود دی، دا ځکه چې د بودیجې جوړلو دا کار د مرکزي وزارت له خوا یوازې له ولایتي پرمختیایي کمېټې سره په مشوره تر سره کیږي. د پروژې او پلان د څار او نظارت په برخو کې هم د ولایتي شـورا او ولایتي پرمختیایي کمېټې د کارونو ترمنځ تداخل تر سـترګو کیږي، او د دې ترڅنګ د ولایتي شورا او د ولایتي پرمختیایي کمېټې خپل منځي اړیکې هم روښانه نه دي.

په لنډه توګه داسې ویلای شو، چې په ولایت کې د اقتصـاد د وزارت د اړوندې څانګې له خوا د ولایتي پرمختیایي کمیټي لپاره اســـانتیاوې برابروي، والي او یا هم د هغه اســـتازي د ولایتي پرمختیایي کمېټې ریاست په غاړه لري. ولایتي پرمختیایي کمېټه په ولایت کې د ریاستونو او واحدونو ترمنځ همغږي را منځته کوي، له ولایتي شورا او نا حکومتي مؤسسو، نړیوالو سازمانونو او د ولایتي بیا رغونې له ډلې ســـره تفاهم کوي. د دې کمېټې دنده د ولایت د پرمختیـایي پلانونو جوړول او حتـا د ولایـت د بودیجې ترتیبول دي. له ولایتي پرمختیایي کمېټې څخه هیله کیږي، چې د ولایت پرمختیایي پلان منظور کړي، په

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۸۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه او خصوصي سکټور کې د پانګې اچونې ستراتيژي جوړه کړي او د نشه يي توکو پرضد د مبارزې څارنه وکړي. د ولايتي پرمختيايي کمېټې او د ولايتي شـورا په دندو کې بالقوه تداخل ليدل کيږي. ولايتي پرمختيايي کمېټې تر ډيره د والي په همکاري پورې تړلې دي او د پلان او بوديجې په جوړولو کې د دوی ونډه، پرته له همغږۍ جوړولو نا څرګنده پاتې ده. د پلان او بوديجې جوړولو د بهير ترمنځ؛ چې واک يې له مرکز ســـره دی، پيوند نـه ليدل کيږي. د ولايتي بوديجې جوړولو کـار، چې د مـاليې وزارت او نور مرکزي وزارتونه يې له ولايتي اړوندو غاړو سره په سلا مشوره ترسره کوي، له سرچينو سره د سيمه ييزو لومړيتوبونو د همغږۍ کولو په لاره کې لومړي ګام دی.[1]

۵ ـ د ولايت اداري مجلس

د ولايت ادراي مجلس له نن څخه (۴۵) کاله د مخه د (۱۳۴۴ل) کال د لينډۍ په مياشـــت کې، د دې لپاره جوړ شو، چې له والي سره د ولايتي ادارو په همغږۍ کولو کې مرسته وکړي. له قانون سره سم د دې مجلس غړي په لاندې ډول سره دي:

والي

د والي مرستيال

مستوفي

د ولايت د امنيت مسول

د ولايت څارنوال او د نورو ادارو مشران

دغـه مجلس پـه اونۍ کې يو ځل غونـده کوي. د نيمو غړو حـاضــــريدلو ســــره د مجلس غونـډه جوړيږي. پرېکړه د حاضــر غړو په اکثريت ســره نيول کيږي. که چيرې د دواړو خواوو د رايو شــمېر مســاوي وي، نو بيا وروســتۍ پرېکړه د مجلس رئيس کوي. د جلســې ســکرتريت د والي د دفتر اداري رياست پورې تړاو لري. د ښاروالۍ د قانون د (۴، ۱۴، ۴۲) او (۵۰) مادو او د مالدارۍ د قانون د (۱۲) مادې له مخې هغه دندې، چې د ولايت اداري مشورتي شورا ته ورکړل شوې، ولايتي اداري مجلس يې اجرا کوي. دا دندې عبارت دي له: په ولايت کې د حکومتي ځمکو پلورل او په اجاره ورکول، د حکومت پور په قسطونو بدلول، هغه قراردادونه، چې د کار د قانون غوښتې له پامه غورځولې وي ماتولی شي او د ولايتي ادارو په هغو ستونزو باندې بحث کولای شي، چې د دغو ادارو د چارواکو له خوا ورته وړاندې کيږي.[2]

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۰
۲ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم مبحث ـ ولايتي شورا

ولايتي شـوراګانې د اسـاسـي قانون د (۱۳۸) مادې د حکم پر اسـاس چې (په هر ولايت کې يوه ولايتي شوراى جوړېږي.) ولايت په هيواد کې تر ټولو لوى سيمه ييز حکومتي واحد دى، ولايتي شورا د ولايت په کچه يوازينى مرجع ده، چې د ولايت د اداري مجلس د کارونو او اجرااتو حساب اخيستلاى شي. په ځينو مواردو کې د ولايتي شـورا رول او ونډه ځرګنده نه ده، ولې په هغو برخو کې، چې شـورا ته د قانون له مخې واک په روښانه توګه بيان شوى دى، بيا هم دغو شورا ګانو ته عملاً تر اوسه صلاحيتونه نه دي ورسپارل شوي.

لکه څنګه چې د مخه ورته ګوته ونيول شوه، د اساسي قانون د حکمونو له مخې ولايتي شوراګانې بايد خپلې دندې له ولايتي ادارې سره په همکاري کې تر سره کړي، ولې د ولايتي شوراګانو قانون دا نه ده په ګوته کړې، چې ولايتي اداره به له ولايتي شوارګانو سره څه ډول همکاري کوي؟ ولايتي شورا بايد د څارنې او مشورې چارې تر سره کړي، ولې قانون په دې لړ کې د ولايتي شورا لپاره د واک څه يادونه نه ده کړې، چې د نورو ولايتي ادارو همکاري په دې اړه لازمي او حتمي کړي.[1]

ولايتي شـــورا د قانون د څلورمې مـادې (۱۴) فقره وايي، چې ولايتي شـــورا بـايد د ولايت له اوسيدونکو سره په هرو درېيو مياشتو کې او له والي او نورو ادارو سره په مياشت کې لږ ترلږه يو ځل ليدنـه او کتنـه ولري. له بلې خوا څخه دغه حکمونه يا ســيمه ييز چارواکي ولايتي شـــورا ته حســـاب ورکوونکي نه ګرځوي، يا په بله ژبه په قانوني توګه د ولايتي شورا د نظر په پام کې نيولو سره په قانوني توګه نه دي مکلف شوي. د همدې قانون (۱۸) ماده وايي، چې په ولايت کې د سکتوري وزارتونو ادارې بايد ولايتي شورا ته د خپلو کارونو په اړه معلومات ورکړي، ولې دا نه دي په ګوته شوي که چيرې چا دا کار ونه کړ، نو څه به ورسره کيږي، چې دا کار د دغه قانون عملي کېدل له ستونزو سره مخامخ کوي او د ولايتي شـورا په دندو کې، چې څارنه او نظارت کول دي، ځنډ رامنځته کوي. د ولايتي شـورا دوهمه مـاده وايي، چې ولايتي شـــورا بـايد د يو منتخب جوړښـــت په توګه کار وکړي او خلک، مدني ټولنه او حکومتي ادارې له ځان سره را شريکې کړي. او د ولايتي ادارو د چارو څارنه وکړي، تر څو په قانون کې داسې مواد ډېر نشي، چې د هغو له مخې ولايتي شورا له والي او ولايتي ادارې څخه حساب واخلي، د غســـې څار او نظارت بـه پـه عملي توګه کومـه معنا ونه لري. د ولايتي شـــورا د څارنې د کار نور وضـاحت بـه ولايتي شورا ته دا امکان وربخښي، چې خپلې د څارنې دندې په سمه توګه سرته ورسوي. د شورا قانون همدا راز ډېر ګونګ دى او دشورا رسالت يې، چې د دولت د پرمختيايي موخو برابرول دي، له ځنډ سره مخامخ کړى دى. د ولايت د شورا د اجرااتو د عملي کولو لپاره بايد د پلان په عملي کولو کې د ولايتي شـورا رول د ولايتي شـورا په قانون کې روښـان او واضـح شـي. (۴) ماده وايي چې، تر دې د مخه چې پرمختيايي پلان او د وړاندوينو په برخه کې پلان دولت ته وړاندې شـي، ولايتي شـورا په پلان جوړولو کې څومره برخه لري. د ولايتي پرمختيايي کمېټې او ولايتي شـورا په کارونو کې تداخل موجود دى. د ولسمشر (۴۱۱۶) ګڼه فرمان حکم کوي: (واليان دې له ولايتي شـورا سره همکاري کې اجرات

---

[1] جنسين، اريک . (۲۰۱۳م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، پالو آلتوـ کاليفرنيا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د سټانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځى) ، ص (۱۴۳ ـ۱۴۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي، پروګرامونه د طرحه، تنظیم او پلي کړي)، له اجرائیوي مکانیزم څخه پرته ولایتي شورا په ډېره اسانۍ ځنډې ته کېدلای شي.[۱]

دا څرګنده نه ده، چې ولایتي شورا د ورځینیو لګښتونو لپاره له کومې ځانګې یا ارګان څخه باید پیسې ترلاسه کړي، دا په خپله د ولایتي شورا اجرائیوي واک له پوښتنې سره مخ کوي. د قانون (۱۷) ماده حکم کوي چې، د ولایتي شورا اداري چارې او خدمتونه دي ولایت تر سره کړي، قانون په دې باب بیا هم پټه خوله دی، چې ولایت د ولایتي شورا اړین خدمتونه او اداري چارې ترسره کړي. ولایتي شورا د خدمتونو د لګښتونو په ډګر کې پر والي پورې تړلې ده. د ولایتي شورا د بودیجې او اړوندانو د ګمارنې چارې هم له هغه ولایتي اداري څخه، چې دوی یې باید څارنه وکړي، خپلواکې نه دي، نو له دې کبله ولایتي شورا ډېر ځله د ورځنیو خدمتونو د سرته رسولو امکانات هم نه لري. دا چې په ولایتي کچه دا تاکل شوې شورا د استازیتوب لپاره عمومي چوکاټ وجود نه لري، نو له امله یې د افغانستان خلک خپلې ګیلې او شکایتونه د حکومتي ادارو له لارې اړوندو مراجعو ته نه شي رسولای.

د ولایتي شورا له دندو څخه یوه اساسي دنده هم د ولایت په چوکاټ کې له خلکو او مدني ټولنو سره په ګډه خدمت او یا ګډون دی. پوښتنه دا ده چې ایا ولایتي شورا خپل اغېزمن منتخب موقف ساتلای شي؟ د خلکو او استازو ترمنځ اړیکي کمزورې دي. د انتخاب له دې طریقې سره، چې یو تن د خپلې نه لیږدیدونکې رایې په وسیله د ولایتي شورا لپاره څو تنه استازي غوره کوي، په مشخص ډول د ولسوالۍ استازیتوب له منځه ځي. نو د دې سیستم پر اساس د ولایتي شورا په غړیتوب کې د دې پته نه لګیږي، چې په شورا کې د ټولو ولسوالیو استازي موجود دي او که څنګه. نن ورځ د شورا غړي یوازې د یوې محدودې ډلې استازیتوب کوي، نو د ټول ولایت د اوسیدونکو، د شورا د استازي هر یو په مجموع کې د انتخابي حوزې، چې ولایت دی، په پرتله ډېر د خپلې ځانګړې ولسوالۍ استازیتوب کوي، یعنې د ولایتي شورا استازي د ټول ولایت له استوګنو سره دومره تړون نه لري، لکه د خپلې ولسوالۍ له اوسیدونکو سره چې لري. په لنډه سره ویلای شو، چې ولایتي شورا ټولو خلکو ته مسؤله ده، دا ځکه چې یو منتخب مجلس دی، او د دوی رول او ونډه عبارت ده له: د ولایت په پرمختیایي پروګرامونو کې برخه اخیستل، د ولایتي او په ولایت کې د حکومتي مؤسسو څارنه، د ستونزو هوارول، د هغو دو دونو له منځه وړل، چې له قانون، شریعت او د بشري حقوقو له معیارونو سره په ټکر کې وي. چاپېریال ساتنه او د غیر قانوني، نشه یي توکو د قاچاق په مخنیوي کې هلې ځلې کول. د ولایتي شورا ، د ولایت د پرمختیایي کمېټې او د والي ترمنځ خپل منځي اړیکې روښانه دي. اوسنی قانون د ولایتي ادارې همکاري نه شي باروي کولای. په موجوده قانون کې په ادارو او د قانون د تنفیذ په ادارو باندې داسې بندیزونه نه دي لګول شوي، چې د ولایتي شورا په مجلسونو کې برخه واخلي او یا هغوی ته د اړتیا وړ معلومات ورکړي او په همدې ډول داسې کوم ځانګړی میکانیزم هم نشته، چې ولایتي شورا د ولایتي پلان جوړلو په بهیر کې څومره شامله ده او څه ونډه لري. ولایتي شورا نشي کولای، چې له ولایتي ادارو څخه حساب و غواړي. د ولایتي شورا په اړوند یو څه ستونزې موجودې دي او هغه دا چې دې ادارو ته څومره امکانات په واک ورکړل شوي. نو له همدې کبله دوی نه شي کولای، چې خپلو رایو ورکونکو ته ولایتي ادارو سره د اړیکو په هکله او د ولایتي پلان جوړونې په هکله د قناعت وړ ځوابونه ورکړي. ولایتي شورا د خپلې انتخابي

۱- څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۱۹۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

حوزې د استازیتوب اساسي ونډه په غاړه لري، په پرمختايي پلان جوړونه کې برخه اخلي او د ولايتي ادارو د چارو او کړنو د څارنې دنده لري لري، خو موجوده قانون دوی ته نه دا واک ورکړی او نه يې دا زمينه برابره کړې، چې خپلې دندې په سمه توګه سرته ورسوي.[1]

څلورم مبحث ـ ولايتي محکمې

په اوس وخت کې قانون د محکمو د جوړښت او په ولايتي کچه د دوی د کارونو او دندو د لارښوونې لپاره کومې مشخصې لارښوونې نه لري، چې د هيوادوالو د شکايتونو او دعوو د حل په اړه څه وکړي او خپل کارونه څنګه پر مخ بوځي؟ ولايتي محکمې په روانو حالاتو کې د واليانو، ولايتي ادارو او ولايتي شورا د غير قانوني پرېکړو او غير قانوني کړنو د څار او کنټرول وس نه لري.

پينځم مبحث ـ د ولسوالۍ اداره

د ولسوالۍ اداري واحدونه له څو کليو څخه جوړ شوي دي چې د ولسوال تر حکمونو لاندې اداره کېږي، همدا راز د ولسوالۍ مرکز د اقتصادي، اجتماعي، فرهنګي، او جغرافيايي موقعيت په اساس ټاکل کېږي.[2]

افغانستان په ټوله کې ۳۸۷ ولسوالۍ لري. د سيمه ييزه ادارو له قانون سره سم ، دغه ولسوالۍ د نفوسو، چاپيريالي او ټولنيزو جوړښتونو پربنسټ، په لومړيو، دويمو او دريمو کټه ګوريو باندې وېشل شوي دي. دغه صنف بندي به د اساسي سرچينو د تخصيص په توګه د استفادې وړ وګرځي. خو د ولسواليو د فعاليتونو د سنجش او همدارنګه د هغوي لپاره د تشويقي بودجې د تخصيص په هدف بايد د ولايتونو په څېر له همغو معيارونولکه (اقتصادي، سياسي او ټولنيزو شاخصونو) څخه استفاده وشي. سربيره پر دې، د هيواد ټولې ولسوالۍ په لاندې ډلبندی ويشل شوي: (۱) ښاري (۲) نيمه ښاري (۳) ترانزيتي (۴) د طبيعي سرچينو لروونکي (۵) سرحدي. همدارنګه کولی شو له دغې صنف بندۍ څخه د ولسواليو د فعاليتونو د سنجولو لړۍ، د يوې برخې په توګه ګټه پورته کړو. د بيلګې په توګه ، سره له دې، چې يو ولسوالۍ کولې شي هر ډول ولسوالۍ رهبري کړي، خو د هرې ولسوالۍ لپاره ستراتيژۍ توپير کوي. د ښاري ولسواليو اړتياوې د طبيعي سرچينو لروونکو له اړتياوو څخه توپير لري. اړوندې شوراګانې د ولسواليو د سيمه ييزه ادارو د څارنې مسئوليت پرغاړه لري، چې په هغوکې ولسوالان، د درېمو واحدونو مسئولين او د ولسواليو امنيتي او دفاعي مسئولان شامليږي. لاندې د پورتنۍ کټه ګورۍ له مخې د هرې يوې لنډه يادونه شوې:[3]

- ښاري: هغه ولسوالۍ، چې تر ټولو ډير نفوس لري او د سرچينو تر ټولو ډير تخصيص ته اړتيا لري.
- نيمه ښاري: دغه ولسوالۍ د ښاري ولسواليو په شاوخواکې موقعيت لري او تر ډېره د خپلو نږدې ښاري ولسوالۍ فعاليتونو پورې تړلي دي.

---

۱ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۲ ـ ۱۹۵)
[2] ثاقب، نقيب الله . (۱۳۹۷ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد : مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ ، ص (۱۲۳)
[3] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، (۱۳۹۷) د سيمه ييزو ارګانونو اداره، مخ (۶ ـ۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ترانيتي: له دغو ولسواليو څخه عموماً د ترانزيت لپاره استفاده کيږي او د زيات نفوس لرونکي نه دي.
- دطبيعي سرچينو لروونکي: دغه ولسوالۍ د طبيعي سرچينو پراخې زيرمې لري او دکانونو او پټروليم، کرنې، اوبو لګونې او مالدارۍ وزارتونو او چاپيريال ساتنې ادارې له لوري اضافي سرچينوته اړتيا لري.
- سرحدي: دغه ولسوالۍ دنفوسو د راټوليدو له مرکزونو څخه لرې دي او له پولو سره په ګاونډ کې موقعيت لري، چې کولی شي د ترانزيتي د هليزونو په توګه ښه رول ولوبوي. بعضې وختونه دغه ولسوالۍ د سر شاره طبيعي منابعو لرونکې وي، د ملي انسجام لپاره اړتيا ده دغو ولسواليو ته ځانګړې پاملرنه وشي.

موږ لږ تر لږه د ولسوالۍ په کچه د اداري مسئولينو دندې په پام کې نيسو. اوس مهال ډېرى ولسوالانو خپل رول او نقش ته اداري رول په توګه فکر کوي. خو د هغوی په دندو کې لاندې موارد هم شامل دي:

- اداري دندې: چې د سيمې د خلکو اړيکو او ارتباطاتوته شامليږي؛
- د امنيت ټينګښت: اړتياوې سنجول او له امنيتي بنسټونو سره همغږي؛
- دعدالت ټينګښت: ډاډ حاصلول چې په هره ولسوالۍ کې بايد د محکمې سيستم او د لويې څارنوالۍ استازولي موجوده وي؛
- د خدماتو وړاندې کول: د رو غتيايي او تعليمي خدماتو وړاندې کوکو په چاره کې د همغږي کوونکو په توګه عمل کوي.

ولسوالي په افغانستان کې د اداري تشکيل تر ټولو ټيټ اداري واحد دی. د ولسوالۍ په تشکيل کې ولسوال او د سکټوري وزارتونو درېيمه درجه واحدونه شامل دي. په ولسوالۍ کې پر ابتدايه محکمې سربېره د پوليسو څانګه او څارنوال هم شته. په ولسوالي کې له حکومتي، رسمي تشکيل سره سره بيا هم د حکومتولۍ کوم رسمي اداري چوکاټ شتون نه لري.[1]

لمړی مطلب ـ ولسوال

ولسوال د ولسمشر لخوا ټاکل کيږي. ولسوال يوازې د حکومت اجرايوي استازی نه، بلکې په ولسوالۍ کې د دولت لومړی درجه استازی هم دی. حکومت په ټولنه او ولس کې له ولسوالۍ څخه نور ښکته تشکيلات نه لري، نو له دې کبله ولسوال او ولسوالي د دولت له خوا له ولس سره پر کېدونکي چلند ډېر اغېزه لري. دوی کولای شي، چې د خلکو عرضونه واخلي او يا يې لوړو چارواکو ته وړاندې کړي. ولسوال والي ته راپور ورکوي، ولې په يوه وخت کې په ولسواليو کې فزيکي جلاوالی د دوی اړيکې کموي، نو همدې خنډونو د ولسوال حساب ورکونه يا مسؤليت له خنډ سره مخ کړی. د سيمه ييزې حکومتولۍ د قانون څلورمې مادې د دوهمې فقرې د حکم له مخې د مسؤليت او واک په سيمو کې د

---

[1] د افغانستان د سيمه ييزو ارګانونو پاليسي، (۱۳۹۷) د سيمه ييزو ارګانونو اداره، مخ (۷ _۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسوال تشریفاتي ځواک محدود دی، ولې په حکومتي تشکیل کې د ولسوالۍ په کچه مرکزي شخص بلل کیږي. ولسوال یو لړ اداري دندې لري، چې عبارت دي له:[1]

- د پېژند پاڼو یا تذکرو ورکول
- د مړینو او ودونو ثبتول

ولسوالان په ولسوالیو کې په پولیسو باندې مستقیم اغېز او واک نه لري، ځکه چې پولیس د خپلو کړنو راپور د ولایت امنیه قومندان ته ورکوي، نو له دې کبله ولسوالان د امنیت په اړه نېغ په نېغه او ستر مسؤلیت نه لري.

ولسوالان د خپلو مامورینو په کړو وړو باندې په عمل کې ډېر نفوذ او اغېز لري، په خپلو مامورینو د همدغه ډیر واک او اغېزې له مخې ولسوالان په ولسوالیو کې د فعالیتونو په څار او کنټرول کې ډیر رول لري. ولسوالان د مخالفتونو او ستونزو په حل کولو کې لوی لاس لري. ولسوالان د ولسوالۍ مشران او سپین ږیري راغواړي د ولسوالۍ اړوند ستونزې ورسره تر بحث او څېړنې لاندې نیسي. په ډېرو ولسوالیو کې ولسوالان شوراګانې جوړوي، چې ده ته د چارو په سرته رسولو کې مشوره ورکړي او په پرېکړو کې ورسره مرسته وکړي.

د ولسوال د خدمت موده د یوې ولسوالۍ پر چوکۍ مشخصه نه ده، ولې په منځې ډول د (۱۹) میاشتو په شاوخوا کې اټکل کېدلای شي. ولسوالي په حکومتي تشکیل کې ترټولو ټیټه یا کوچنۍ متشکله اداره ده. ولسوال په رسمي ډول په دې تشکیل کې دهمغږۍ رول لري. ولسوال په ولسوالیو کې تر ټولو مهم مامور ګڼل کیږي. د ولسوالیو غیر رسمي ونډه او رولونه عبارت دي: د مخالفتونو او ستونزو حل چې دا کار له ولایت او سیمه ییزه غیررسمي مشرانو سره د دوی د اړیکو په څرنګوالي پورې اړه لري. ولسوال په خپل څنګ کې نیمه غیر رسمي شوراګانې هم لري، ددې ترڅنګ ولسوال له ملکانو، اربابانو، د کلي د مشرانو سره هم اړیکه ساتي. دغه شوراګانې د اهمیت وړ ګڼل کیږي. په ولسوالۍ کې د ولسوال رول په ولایت کې د والي د رول سره ورته والی لري، سره له دې چې رسمي صلاحیتونه یې محدود دي. د ولسوالیو په تشکیل کې ولسوال تر ټولو مهم او اساسي شخص ګڼل کیږي. ولسوال سربیره په خپلو رسمي دندو، چې د تذکرو ورکول او د ودونو او مړینو ثبتول دي، د مخالفتونو او کشالو په حل، د ولسوالیو اړوندو مسلو او ستونزو پر سر د بحث لپاره د ولسوالۍ د استازو او مشرانو راغوښتل او د مجلسونو دایرول او د ولسوالۍ له اوسیدنوکو څخه د عریضو اخیستل هم د نوموړي په دندو کې شمیرل کیږي.۲

ولسوال په خپله ولسوالۍ کې د حکومت په استازیتوب له خلکو او ولس سره د سیاسي اړیکو په ټینګښت کې هم اساسي ونډه لري. ولسوال د خلکو او حکومت په منځ کې د پیوستون او نښلولو اساسي کړۍ ده. که چیرې خلک د ولسوالۍ په هره اداره کې کار ولري، غوښتنپانه د ولسوال په نامه ورکوي، چې ولسوال ورته د مناسب ځواب ورکولو واک لري. دولت ته د لاسرسي په کنټرولولو سره ولسوال له خکلو سره د دولت د چلند په پر څه ډول والي لویه اغېزه لري. ولسوال پر د ې چارې هم ډېره اغېزه او کنټرول لري، چې دولت او بهرني جوړښتونه دي له سیمه ییزې مسایلو سره څرنګه او څه ډول چلند

---

۱ ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۵ ـ۱۹۶)

[2] دګلاس سالت مارش و ابهیلاش مدهی ، (۱۳۸۷ه ش)، حکومتداری محلی در افغانستان، ترجمه :عارف عمار، واحد تحقیق و ارزیابی افغانستان، کابل ـ افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولري. په دې چارو کې د مخالفينو پاڅون، سيمه ييزې لانجې، د نشه يي توکو توليد او قاچاق شامل دي. پردغو مسلو باندې د اغېز په درلودلو سره ، د ولسوال واک تر هغه څه ډېر زياتيږي، چې په رسمي ډول ده ته ورکول شوی دی. واليان د ولسوالانو په مقررئ کې اغېزه لري. د ولسوالانو په اړه دا تصور هم موجود دی، چې دوی مادي امکاناتو او بډو ته هم لاسرسی لري، نو له همدې کبله زياتره د ولسوالئ پر چوکئ کې بدلونونه ژر ژر رامنځته کيږي. د ولسوالانو بدلول رابدلول او مقررئ، د يو سيمه ييز ځواکمن شخص د ملاتړ د ترلاسه کولو په خاطر کيږي. په ولسوالئ کې د ولسوال کې د ولسوال د خدمت موده په منځني ډول تقريباً نولس (۱۹) مياشتې ده. د ولسوالانو په بدلون کې د اړيکو او ارتباطاتوسياست ډېره ونډه لري. په ولسوالئ کې خلکو ته د خدمتونو په برابرولو کې د ولسوال رول د پام وړ دی، د دې لپاره چې د ولسوالئ په کچه د ولس او حکومت تړيکې سمې او باورې شي، نو ولسوالان بايد خلکو ته د خدمت په روحيه سمبال او ځان خلکوته مسؤل وبولي. خلکو ته د ولسوال مسؤليت، د حکومت لخوا خلکو ته د خدمتونو برابرول او د حکومت او خلکو ترمنځ پيوستون پياوړی کوي. و لسوال د کشالو په حل او د سيمه ييزو لانجو او کشالو په اوارولو کې مهم رول لري. هڅه کيږي، چې ډېر اختلافونه او لانجې خپله په ولس کې حل شي. کله چې د جرمونو او شخړو راپور ولسوالئ ته رسيږي، لومړی شخړې کوونکي ولسوال ته مراجعه کوي، ولسوال په دې باب پرېکړه کوي، چې وړاندې شوې عريضه بېرته د شخړې د حل په خاطر د کلي مخورو ته واستوي، پخپله يې حل کوي او که يې پوليسو، څارنوالئ او يا محکمې ته ليږي، د شخړو په حل کې د دوديزو ولسي جوړښتونو او دولتي ادارو ترمنځ تړاو لري او ولسوال د دې دواړو ډولونو اړيکو کړئ دي. د شخړو په حل کې پوليس څارنوالئ او محکمې ته د خلکو مراجعه د ولسوال په نفوذ پورژې تړاو مومي.[1]

دوهم مطلب ـ د ولسوالئ شورا

د اساسي قانون له مخې د ولسوالئ شورا د دې لپاره جوړه شوې، چې د خلکو فعاليتونه او چارې سره منظمې کړي او خلکو ته د دې زمينه برابره کړي، چې په خپله سيمه ييزه اداره کې فعاليتونه او چارې سره منظمې کړي، او همدارنګه په خپله سيمه ييزه اداره کې فعاله ونډه واخلي. د ولسواليو شوراګانې لا تر دې دمه نه دي انتخاب شوې، د ولسواليو شوراګانې په هرو درې کلونو کې د انتخاباتو د خپلواک کميسيون له لوري د پټو، ازادو او مستقيمو رايو په پايله کې جوړيږي. د اساسي قانون (۸۴) ماده حکم کوي، چې د هر ولايت د ټولو ولسواليو د شوراګانو له غړو څخه يو تن مشرانو جرګې ته د درېيو کلونو لپاره، د ولايت د استازي په توګه ليږل کيږي.

درېيم مطلب ـ په ولسوالئ کې د وزارتونو دريمه درجه واحدونه

د بېلا بېلو لاملونو له کبله د کورنيو چارو وزارت، د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت، د پوهنې وزارت او د کرهنې او مالدارئ وزارت، د ولسوالئ په کچه خپلې څانګې او تشکيلات لري. د وزارتونو دا څانګې لږ اجرائيوي مسؤليتونه لري، او د پرېکړو کولو د صلاحيت کچه يې هم لوړه نه ده. په هغو ولسواليو کې، چې هلته د پوهنې او د روغتيا وزارت مسؤل پرسونل نه وي، نو د کلينيکونو او ښوونځيو راپور مخامخ د ولايت په مرکز کې خپلو اړوندو رياستونو او څانګو ته استوي. په ولسوالئ کې

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص۱۹۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ادارو ترمنځ همغږي لږ تر ستر ګو کيږي او په ولسوالۍ کې د ادارو د مشرانو د کار موده، د دوه کلونو په شاوخوا کې ده.

څلورم مطلب ـ د ولسوالۍ پرمختيايي اسامبله

د ولسوالۍ پرمختيايي اسامبله د کليو د بيارغونې او پراختيا د وزارت د سيمه ييزو ملي پرمختيايي پروګرام په بنسټ جوړه شوې، په هغو ولسواليو کې، چې د کليو پرمخيتايي شوراګانې وجود لري، نو د ولسوالۍ پرمختيايي اسامبله (D.D.A) د کليو د پرمختايي اسامبلې نشته، د ټولنې غير منتخب مشران د ولسوالۍ پرمختيايي اسامبلې لپاره ټاکنې کوي. له دې کبله د ولسوالۍ پرمختيايي اسامبلې ټاکنې بشپړه ولسواکه بڼه نه لري،و د ولسوالۍ پرمختيايي اسامبله، په ولسوالۍ کې د کليو د پرمختيايي شوراګانو استازيتوب کوي. د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت د ولسوالۍ د پرمختيايي اسامبلې او د کليو لپاره د يو هر اړخيزه پرمختيايي پلان جوړولو په هکله اجرائيوي لارښونې لري. د دغو لارښوونو له مخې د ولسوالۍ د پرمختيايي شورا اساسي دندې دا دي. "له ولسوالۍ سره په پلان جوړولو، ادارې، د پلان په تحقيق، د پروژو په پلي کولو، د پروژو په پرمختګ، د پروژو په ارزونه او د سرچينو د انسجام به چارو کې مرسته کول." د ولسوالۍ پرمختيايي اسامبلې د پلان جوړولو، همغږې او د مشورې ورکولو په برخو کې يو لړ دندې او وظايف لري. په د غه دندو کې د ولسواليو لپاره د داسې لومړيتوبونو او ستراتيژيو په ګوته کول دي، چې د خلکو او کليو ګټو ته انعکاس ورکړی، او د ولايتي پلان جوړولو له بهير سره په سمون کې وي، بله دنده يې دا ده، چې د ولسواليو اسامبلې د ولسواليو لپاره د پرمختيايي پلانونو مشري وکړي، د دغې اسامبلې د کار لايحه هم دا په ګوته کوي، چې د ولسوالۍ په کچه د ټولو پرمختيايي مؤسسو، پروګرامونو او پروژو ترمنځ اغېزناکه انسجام منځ ته راولي. له همدې امله نو د ولسوالۍ پرمختيايي اسامبله بايد د ولسوالۍ په کچه د پلان جوړولو، سرچينو څخه د ګټې اخيستلو، پلي کولو، څارنې او ارزونې په کارونو کې پوره مرسته او همکاري وکړي.[1]

شپږم مبحث ـ د کلي اداره

دا چې کلی د هېواد د اساسي قانون له مخې د هېواد په اداري جوړښت کې منظور شوی دی، خو د رسمي ځای څخه خالي دی، د قانون په رڼا کې په هر کلي کې صالح او وړ شخص د خلکو لخوا د قريه دار (ملک) تر عنوان لاندې انتخابيږي. د هغه مهم او اړين کار دادی چې د خلکو اړيکې د ولسوالۍ له مرکز سره برقرار او هم د محلي مقامونو دستورونه د کلي اوسيدونکو ته ابلاغ کړي.[2]

افغانستان د کليو او محلاتو په کچه د ولسونو د پراخه ګډون په برخه کې ډيرې برياوې لري، دغه برياوې د ملي پيوستون پروګرام او دهغه د بديل ولسي تړون پروګرام په پايله کې ترلاسه شوې، د دغو پروګرامونو په ترڅ کې حکومت وکولای شول ، چې د هيواد په ۳۴ ولايتونوکي له ۴۵۵۳۸ څخه زياتو کليو ته يونيم ميليارد ډالر بلاعوضه مرسته چمتو کړي. دولسي تړون نوی پروګرام د دولت اوټولنې ترمنځ يوه ګډه ژمنه ده، چې په واقعيت کې د دولت د پرمختيايي ليد لوري د تحقق لپاره د بنسټ ډبره ګڼل کيږي. په ټوليز ډول ، دغه پروګرام د مشروعيت او د ځو ټوټو څخه د مخنيوي لپاره د دولت

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص (۱۹۵ـ۲۰۰)
[2] ثاقب، نقيب الله . (۱۳۹۷ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد: مومند خپرندويه ټولنه، لومړی چاپ ، ص ۱۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

هڅه اوهاند دی. ولسي تړون د ټولنیزو لومړیتوبونو پربنسټ هر هیوادوال ته د اساسي خدمتونو وړاندې کولو لپاره یوه ژمنه ده، د لمړي ځل لپاره به د افغانستان ښاري اوکلیوالي پرمختیایي پروګرامونه تر یوه چتر لاندې پلي شي. د افغانستان د ولسي تړون پروژه، د ولسي تړون لومړیتوب لرونکي سترملي پروګرام یوه برخه ده. له همدې امله لازه ده ، چې د افغانستان له اقتصادي اوسیاسي پرمختیا سره د مرستې لپاره ، د ولسي تړون پروګرام جوړښت کې بدلون راشي. لومړی دا، چې که د ولسي تړون پروګرام پریو دوامداره پروګرام بدل شي، باید ولسي تړون چوکاټ، مالي ګټې د پروژو ارزونې بهیردیوې برخې په توګه په پام کې ونیول شي. [1]

دویم دغه پروګرام باید دهرکلي په سترو ګروپونو کې مدغم او دغو سترو ګروپونو لپاره لویې بلاعوضه مرستې چمتوکړي. دغه بهیر د ولسي تړون د پروګرام سره مرسته کوي چې تر څو د ولسوالیو، ولایتونو او د زون لوی پروګرامونه سره همغږي کړي.

دریم دغه پروګرامونه باید د کرنې سکتور په ملاتړي طریقې کې بدلون راولي. دلته باید پروګرام له هغو پروژو څخه ملاتړ کړي، چې د حبوباتو لکه غنم له کښت سره مرسته کوي، د امکان په صورت کې دې د تخمونو تولید پرښه والي، دهغو پرحاصل او همدارنګه دکرنیزو کوپراتیفونو پرجوړولو او ملاتړ تمرکزوکړي. [2]

لومړی جز ـ د کلي شورا

که څه هم اساسي قانون د کلي شورا د جوړښت په اړه وايي، چې د کلي شورا کار دخلکو د فعالیتونو د تنظیم او هغوی ته د دې زمینه برابرول دي، چې په کلیواله اداره کې فعاله برخه واخلي په کلیو کې شورا باید انتخاب شي، خو په کلیو کې دغه شوراګانې لا تر اوسه نه دي انتخاب شوې.

دوهم جز ـ د کلي پرمختیایي شورا

د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت په (۱۳۸۲ل) کال کې هڅه وکړه، چې د ملي پیوستون د پروګرام د یوې برخې په توګه د کلیو پرمختیایي شوراګانې جوړې کړي، له دې کار څخه د ملي پیوستون دغه دوې موخې درلودې:

۱) د پروژو پر بنسټ د کلیو د پرمختیایي پروګرام

۲) د ولس د اداره کولو د ظرفیت لوړول، د کلي د پرمختیایي شورا تر شپېتو زرو (۶۰) ډالرو پورې بودیجه ترلاسه کولای شي، ترڅو په دې بودیجې باندې خپلې د اړتیا وړ پروژې پلي کړي، چې په دې پروژو کې د انساني سرچینو د پرمختیا پروګرامونه هم شامیلېدای شي. په لومړیو دوو کلونو کې د کلیو د بیارغونې او پرمختیا وزارت د ملي پیوستون د پروګرام پر بنسټ په هیواد کې (۱۰۴۰۰) کلیوالي شوراګانې جوړې کړې دي. همد ې وزارت په دربیم کال هم د شوراګانو جوړولو ته دوام ورکړ، چې (۴۹۰۰) نورې شوراګانې یې جوړې کړې. په دې توګه په هیواد کې له (۱۷۰۰۰) څخه ډېرې کلیوالي شوراګانې د

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص (۲۰۱)
[2] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسی، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۹ـ ۱۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيو کلونو په موده کې جوړې شوې دي. په دې وروستيو وختونو کې تقرياً د افغانستان په نيمايي برخه کې کليوالي پرمختيايي شوراګانې جوړې شوې او په کار يې پيل کړی دی. دغه کليوالي شوراګانې دا دنده لري، چې د ولسونو لپاره د هغوی د لومړيتوبونو پر بنسټ ټولنيز پرمختيايي پلانونه جوړ کړي. کليوالي پرمختيايي شوراګانې د ملي پيوستون د پروګرام له لارې د منظورو شويو پروژو د پلي کولو لپاره پيسې ترلاسه کوي. د ملي پيوستون د پروګرام لارې کليوالي پرمختيايي شوراګانو ته يوازې يوځل پيسې ورکول کيږي او دايمي بنه نه لري. د ملي پيوســـتون پروګرام کليوال دې ته هڅوي، چې د پروژو په انتخاب او پلي کولو کې برخه واخلي. د ملي پيوستون پروګرام د ولسي وګړو لخوا د پروژو د پلي کولو په برخه کې يو شـمير پرمختللي معيارونه لري. د دغو معيارونو پلي کول د هيواد په بېلا بېلو برخو او کليو کې يو له بل سـره توپير لري. نا دولتي مؤسـســې د اســانتياوو برابروونکو په توګه په کليو کې د ملي پيوســتون پروګرام پلي کوي، دغه مؤسسې د کليوالي شوراګانو په ټاکنو کې مرسته کوي. د کليوالو لخوا ټاکل شوې پرمختيايي شوراګانې د کليوالو لومړيتوبونه په ګوته کوي، او د دغو پروژو د پلي کولو لپاره د قسطونو له لارې پيسې ترلاسه کوي. د ملي پيوستون پروګرام د سيمه ييزې پرمختيا په برخه کې يو نوښت دی، بله خبره چې دا پروګرام په کليو کيې د خلکو د حکومتوالۍ د بنسټ ايښودلو په لاره کې يو نوښت هم دی، د هېواد په ډېرو برخو کې د کليوالي شــوراګانو په څېر انتخابي جوړښــتونه ليدل کيږي. په ډېرو حالاتو کې د اسـانتياوو برابروونکو مؤسـسو لخوا د ټاکنو بهير په داسې ډول برابر شـوي وي، چې په شوراګانو کې د ښځو ګډون زيات کړي. د کليو د پرمختيايي شوراګانو د مشرتابه په ټاکنو کې توپيرونه ليدل کيږي. کليوالي پرمختيايي شـورا ګاني پردې برياليۍ او ټاکل شـوې، چې د کلي په کچه د موجودو ســرچينو په پرمختيا کي لوي ګام پورته کړي، چيرې چې دغه ســرچينې د کليو په کچه په برياليو پرمختيايي پروژو اوښـتې دي، هلته د حکومت د مشـروعيت او محبوبيت ستني لا ځواکمنې شـوې دي. کليوالي پرمختيايي شوراګانې د هېواد په کچه داسې جوړښتونه دي، چې په ولسي ستنو ولاړ دي. د ملي پيوستون پروګرام په بېلا بېلو پړاوونو کې پلی او تر سره شوې دي. ځينې له دې پړاوونو څخه دا دي :

- د کليوالي پرمختيايي شوراګانو ټاکنې
- ددغو شوراګانو ترکيب او جوړښت
- د کليوالي پرمختيايي شـورا ګانو پرمختيايي او د پروژو پر غوره کولو او پلي کولو سـربېره د نورو فعاليتونو سرته رسول.

په داســې حال کې، چې د کليوالي پرمختيايي شــوراګانو ډېر شــمېر غړي دا دعوه لري، چې په حکومتي فعاليتونو او د شخړو په حل کې بوخت دي، خو دا کارونه په ټولو ځايونو کې يو شانته نه دي. د شوراګانو دغه غړي دا ډول کارونه له دوديزو جوړښتونو سره په همغږۍ کې سرته رسوي د کليو په پرمختيايي شوراګانو او د ولسي حکومتوالۍ په کارونو کې د ښځو ريښتينې ګډون له ډېرو ستونزو سره مخ دی، د ښـځو ګډون ډېر د اسـانتياوو په شـتون پورې اړه لري. د ښـځو ګډون د پروژو د انتخاب په پرتله په ولسـي اداره کې ډېر کم دی. اکثره ټولنې، کليوالي پرمختيايي شـورا ګانې له پروګرام جوړولو څخه پرته د نورو موخو لپاره کاروي، د راپورونو له مخې کليوالي پرمختيايي شورا ګانې حشرونه او د خپلې خوښې دله ييز کارونه هم تنظيموي، له دغو شوراګانو څخه ځينې يې د ناورين ځپلو لپاره مرستې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اسـانتياوې برابروي او ځيني يې بيا د ټولنيزو خير ښـېګڼې پروګرامونه، لکه تر ګواښ لاندې خلکو لپاره د کارونو پيدا کول او اړو کورنيو ته د پيسو راټولول هم پرمخ وړي[1].

کليوالي پرمختيايي شورا ګانې د ټولنې د سوکالۍ په لاره کې د يادونې وړ کارونه سرته رسولي دي. دې شـوراګانو د هېواد په ډېرو برخو کې هيوادوال هڅولي دي، چې د پرمختيا په باب خپل لومړيتوبونه په ګوته کړي. د کليوالي پرمختيايي شـوراګانو مشـروعيت او د خلکو لخوا د دوی منل، د کليوالي پرمختيايي شوراګانو لخوا خلکو ته د سرچينو له برابرولو سره تړاو لري.

په سـيمه ييزه حکومتوالۍ کې د شـوراګانو د اوږد مهال موجوديت او فعاليت په خاطر د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت قانوني زمينه برابره کړې ده. اوږد مهال موجوديت د کليوالي پرمختيايي شوراګانو د فعاليت لپاره د همدې وزارت لخوا يوځانګړی قانون جوړ سوی، چې دغه قانون په (۱۳۸۵ه ش) کال کې د ولسمشر لخوا توشيح شو. دغه قانون د يوې اداري مقررې په توګه، په ولسونو او کليو کې، د کليو د بيا رغونې او پراختيا وزارت فعاليتونه تنظيموي، خو بل وزارت د دغه قانون په اجرا باندې ملزم نه دی. دغه ځانګړې مقرره د کليوالي پرمختيايي شوراګانو ونډه او رول نور هم پراخوي او له اصـلي فعاليتونو څخه بهر د همغږۍ او اداري نور فعاليتونه او دندې هم ورسـپاري. د کليوالي پرمختيايي شوراګانو په باب په دغه مقرره کې يو شمېر نورې موضوعګانې نه دي روښانه شوې، چې دا پته نه معلوميږي، چې کليوالي پرمختيايي شورا د مدني ټولنې يو سازمان دی او که سيمه ييزه اداره؟ دغه راز په دې ځانګړې مقرره کې دا نه ده روښـانه شوې، چې آيا کليوالي پرمختيايي شـوراګانې خپلې دندې او فعاليتونه له نورو کليوالي شـوراګانو، ولسوالانو او يا هم د ولسوالۍ له شـوراګانو سره تنظيم او همغږې کړي؟، د دې تر څنګ په کليو کې د شـخړو اوارول، چې کليوالي پرمختيايي شـوراګانو ته سپارل شوي هم په مقرره کې نه دي واضح شوي. په هېواد کې د کليوالي پرمختيايي شوراګانو د وړتيا په هکله هم يو لړ پوښـتنې موجودې دي، دا پوښـتنې را ولاړيږي، چې د کليوالي پرمختيايي شـوراګانو ظرفيتونه او وړتياوې څه ډول لوړولای شـو، تر څو هغوی وکولای شـي، د حکومتولۍ فعاليتونه سـرته ورسـوي. يوه بله پوښـتنه چې په دې اړوند شـته، هغه دا ده، چې د ملي پيوسـتون پروګرام د بوديجې د دربېدلو په وخت کې به د دې شـوراګانو دوام څومره وي. د واک ځينو دوديزه جوړښـتونو، چې په هغو کې ملکان، عنعنوي شورا ګانې او ولسوالان شامل دي، د کليوالي پرمختيايي شوراګانو له موجوديت سره مخالفت څرګند کړی دی[2].

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، (۲۰۱ -۲۰۳)
[2] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سيمه ييزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندويه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم جز - د کلیو په کچه غیر رسمي اداري

الف ـ ملک، ارباب، قریه دار

دا خلک د حکومت او ټولنې ترمنځ رابطه جوړوي، هغوی ستونزي حلولای شي، دوی د کلي د عامه ملکیت ساتنه کوي.

ملک یا قریه دار د خلکو او د ولسوالۍ د اداري ترمنځ یوه غوره اړیکه جوړوونکی دی. ملک اصطلاح د عربي له ژبې څخه اخیستل شوې، چې د واک، کنټرول او حکمرانۍ معنا لري. د ملک دنده، واک او ټاکنه او د هېواد په بېلا بېلو برخو کې یو ډول نه ده. په ځینو سیمو دا نظام کمزوری شوی دی. په نورو سیمو کې ملک په کلیوالو ادارو کې مرکزي حیثیت لري.

ملکان د ټولنې او د ولسوالۍ د اداري ترمنځ د پل حیثیت لري. هغوی په جرګو، مرکو، د ودونو او زیږدنې په ثبتولو او په ودونو کې د کورنیو استازیتوب کول او داسې نورو چارو کې خپل رول لوبوي. ملکان یا خو د خلکو په وسیله ټاکل کیږي او یا هم ورته ملکي په میراث پاتې وي. نوي ملکان د کورنیو د مشرانو د خوښې او جوړجاړي په ترڅ کې ټاکل کیږي، ملکان د زیات او یا کم نفوذ درلودونکي وي، ملک کېدلای شي د یوه کلي یا څو وړو کلیو لپاره غوره شوی وي. په ځینو سیمو کې د فرعي ولسوالیو په ډول یو نظام پیژندل شوی، چې (منطقه) ورته ویل کمیږي. دغه منطقې یو شمېر ملکان لري، ملکان د خپلې چوکۍ لپاره نه له دولت او نه له خلکو څخه مادي ملاتړ ترلاسه کوي. په ځینو ولایتونو کې د ارباب د اصطلاح اطلاق د ټولنې په با نفوذه خلکو کیږي. د اربابانو نفوذ د هغوی د زیاتو ځمکو له کبله دی. په هېواد کې د کلیو د حکومتولۍ په نظام کې لوي توپیر شته.

ب ـ خان

خان هغه لوی ځمکوال دی، چې د کلیوالي ټولنې سرچینې کنټرولوي، د کلي خواریکښو ته د کار زمینې او بزګرو ته د کښت لپاره ځمکې ورکوي اوهم په شخړو کې د منځګړي رول لوبوي.

ج ـ سپین ږیري، ګذر ملک

سپین ږیري د ټولنې هغه نارینه مشران دي، چې زیاتره د خپل ګاوند یا خپلې قبیلې مشري کوي.

د ـ میراو (میراب)

په کلیو کې د ویالو د اوبو وېش او کنترول د دوی په غاړه دی.

ه ـ علماء، ملایان

عالمان د ټولنې مذهبي لارښوونکي دي، دوی د شریعت د قانون له مخې د امامت، خطبو ویلو او په ټولنه کې د اخلاقي چارو په اړه د قضاوت واک لري، علماء د شریعت له نظره شخړې هم حل او فصل کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

و- اربکیان

اربکي د هېواد په جنوب ختیځ کې سیمه ییزې ملیشـې ته ویل کیږي، چې یو ډول قبیله یی بڼه او جوړښت لري، اربکي ځواک له سیمه ییزو قبیلو څخه جوړ شوی. د سیمی خلک یې مرسته کوي، دوی هم په سیمه کې خلک پیژني اربکي د اړتیا په وخت کې د سیمه ییزو جرګو د پرېکړو د پلي کولو دنده په غاړه اخلي. د اربکیو نظام پر قبیلو ولاړ دی، او د ټولنې د دفاع چارې پر مخ وړي، دوی د هغو سـیمو لپاره اغیزمن دي، چیرې چې د یوې قبیلې خلک اوسي.[1]

اووم مبحث ـ ښاروالي

لومړی مطلب ــ د ښاروالۍ رامنځته کول، ادغام او له مینځه وړل

افغانستان ۱۶۵ ښاروالۍ لري، چې په ۱۳۷۹ ه ش کال کې د ښاروالیو د تصویب شوي قانون له مخې اداره کېږي همدارنګه ښاروالۍ یوازینې سیمه ییز بنسـتونه دي، چې د عواید راټولولو حق ورکړل شوی دی. مونږ د ښاروالیو په کچه د ډیرو مثبتو بدلونونو شاهدان اوسو.[2]

« ښـاروالي یوځانګړی قانوني، سیاسـي اواداری واحد دی، چې په پیژندل شـوي او ټاکل شـوي جغرافیایي یا ځمکنۍ سیمه کې حاکمیت ولري، او د خلکو د عامې ښېګڼې په موخه منځته راځي. »

- د اداري او حکومتي مراتبو د لړۍ له پلوه " ښاروالي" یو داسې اداري واحد دی، چې له ولایت وروسته په دوهمه درجه کې راځي.

- ښـاري ولسـوالۍ له ښـاروالیو څخه جوړې دي او کلیواله ولسـوالۍ له کلیو څخه ټول دغه راز اداري واحدونه ټاکل شوي جغرافیایي پولې او سیاسي او اداري حدود لري.

- ښاروالي شرکت ته ورته حالت لري. ښاروالي کولای شي شرکت ته ورته ځینې فعالیتونه ترسره کړي، لکه د جایداد پیرول او پلورل، قراداد کول، د بل چا پر ضـد د دعوې اقامه کول او یا یې پر ضـد اقامه د دعوې کېدل، د قانوني نومونو کارول، او د عامه اقتصادي شرکتونو تنظیمول.

- ښاروالي دیو شمیر معیارونو د ټاکلو په وخت کې رامنځته کیدای شي.
- ښـاروالي کېدای شـي د قانوني پړاونو د بشپړولو په وخت کې رامنځته ، مدغم او له منځه ولاړه شي.
- ښاروالي کېدای شي د قانوني پړاونو د بشپړولو په وخت کې مدغمه شي.
- ښاروالي کېدای شي د ځینو ځانګړو شرایطو په وخت کې له مینځه ولاړه شي.

[1] ځرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۵
[2] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسی، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ د ښاروالیو د رامنځته کولو لپاره معیارونه

- ښه پېژندل شوي یا تاکل شوي جغرافیایي حدود ولري، چې د افغانستان د جیودیزي او کارتوګرافي د لویې ادارې د معیار له مخې لږ تر لږه (۵۰) کیلو متره مربع پیراخوالی ولري.
- د احصایې د مرکزي ادارې د معیار له مخې لږ تر لږه (۲۰۰۰۰۰) تنه نفوس ولري.
- له مالي پلوه پر ځان ډېره ولګوي، تر څو وکولای شي خلکو ته لومړني خدمتونه او اسانتیاوې برابرې کړي.

درېیم مطلب ـ د ښاروالیو د رامنځته کولو، یوځای کولو، او له منځه وړلو پړاوونه

خلک د خپل کلي د شورا له لارې لومړی په خپلو کې مشوره کوي او بیا خپل وړاندیز وړاندې کوي.

- خلک خپل وړاندیز د خپل کلي د شورا د پرېکړه لیک په ډول د ښاروالۍ شورا ته سپاري، چې دا شورا د ټاکل شوو معیارونو له مخې وړاندیز تر غور او څېړنې لاندې نیسي. د ښاروالۍ شورا د مشورې له تر سره کولو وروسته، وړاندیز د پرېکړه لیک په ډول د ولایتي اداري مجلس له لارې د تایید په موخه ولایتي شورا ته سپاري.
- ولایتي شورا وړاندیز د یوه پرېکړه لیک په ډول له تایید وروسته د منظورۍ لپاره د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه ادارې ته سپاري.
- د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره د وړاندیز څېړنه کوي او ډاډ تر لاسه کوي، چې وړاندیز د نوي ښاروالۍ د منځه راتلو په برخه کې له حقوقي او قانوني معیارونو سره سمون لري. وروسته بیا دغه وړاندیز ولسي جرګې ته سپارل کېږي. ولسي جرګه د نظرونو له اورېدلو او راټولولو وروسته د وړاندیز په اړه پرېکړه کوي.[1]

څلورم مطلب ـ د ښاروالۍ د ادغام لپاره شرایط

- هغه ښاروالۍ ، چې د قانوني بهیر له بشپړولو او د مرکزي دولت له منظورۍ پرته منځته راغلي وي.
- هغه ښاروالي، چې پاینښت یې تر پوښتنې لاندې وي، یعنې هغه ښاروالۍ ، چې د ښاروالیو اړین معیارونه پوره نشي کړای.
- هغه ښاروالۍ چې پاینښت یې تر پوښتنې لاندې وي ، کېدای شي له یوې داسې ګاونډۍ ښاروالۍ سره یوځای شي، چې د پاینښت قابلیت ولري. دغه راز دا ډول ښاروالۍ کولای شي له هغو پاینښت موندونکو ښاروالیو سره یو ځای شي، چې په ګاونډ کې یې دي.
- د پاته کېدو وړ لویه ښاروالي کولای شي یوه داسې چې د پاتې کېدو وړ نه ده، له شتمنۍ او مالي سرچینو سره په ځان کې مدغم کړي.

---

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۶ـ ۲۰۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ د ښاروالیو د له منځه وړلو لپاره شرایط

- هغه ښـاروالۍ چې د قانوني بهیر له بشـپړولو او د مرکزي دولت له منظورۍ پرته منځته راغلي دي.
- هغه ښـاروالۍ، چې ښـایي د پاتې کېدو وړ نه وي او د ښـاروالیو اړین معیارونو ونه لري. لغوه شوې ښاروالۍ کولای شي له ګاونډۍ ښاروالۍ سره، چې یا تر نن پورې د پاتې کېدلو وړ وي او یا له لغوه شوې ګاونډۍ ښاروالۍ سره له یو ځای کېدو وروسته په یوه د پاتې کېدلو وړ ښاروالۍ واوړي.
- هغه ښاروالۍ، چې ټول قانوني، سیاسي، سازماني او اداري ماهیت یې له لاسه ورکړی وي.
- د پاتې کېدو وړ او لویه ښـاروالۍ کولای شي ، یوه داسې ښاروالۍ ، چې د پاتې کېدو وړ نه ده په خپل تشکیل کې له شتمنۍ او مالي سرچینو سره مدغم کړي.[1]

اتم مبحث ـ د ښاروالیو ډلبندي

ښاروالي باید د بېلابېلو فکتورونو له مخې ډلبندي شي. د ښاروالۍ د ډلبندۍ لپاره باید یو معیاري نومښود وکارول شي، د ښاروالیو ډلبندي باید په منظمه توګه د مرکزي دولت لخوا د ښاروالیو په ټولنیز، اقتصـادي، سـیاسـي او اداري شـرایطو کي د اړینو بدلونونو د راوسـتلو په موخه تر غور او کتنې لاندې ونیول شي.

لمړی مطلب ـ د ښاروالۍ د ډلبندۍ لپاره فکتورونه

- عواید، چې د مالیې وزارت لخوا منل کیږي.
- نفوس یا د وګړو شمېر، چې د احصایې د مرکزي ادارې لخوا تصدیق کیږي.
- پراخوالی، چې د جیودیزی او کارتوګرافی د لویې ادارې لخوا تصدیق کیږي.

دوهم مطلب ـ دنوم ایښودلو لپاره معیارونه

- د عوایدو پر بنسټ
- د ښاري کېدو د کچې پر بنسټ
- د بېلا بېلو فکتورونو د یوځای کېدو پر بنسټ

دریيم مطلب ـ د ښاروالۍ دندې

- قانون په ښکاره توګه د ښاروالیو حتمي او اختیاري دندې په ګوته کړي.
- د ښـاروالیو حتمي یا جبري دندې هغه اساسـي دندې دي، چې ښـاروالي دهغو د ترسره کولو لپاره ګمارل شـوې ده او اختیاري هغه دندې دي، چې ښـاروالي يې له خپلو حتمي دندو پرته، له خپل کاري ظرفیت سره سم ترسره کوي.

[1] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، (۱۳۹۷) د سیمه ییزو ارګانونو اداره، ۸ ـ ۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاروالۍ اساسي یا حتمي دندې په لاندې ډول دي:[۱]

- دیو اغېزمني، مسولیت لرونکي، او شفافي ادارې د رامنځته کولو لپاره د یوښه اداري تشکیل جوړول.
- د مرکزي دولت له پرمختیایي لارښود سره سم د ښاروالیو لپاره د اوږد مهاله ټولنیزو او اقتصادي پرمختیایي پلانونو جوړول، څارل او څېړل، او د ټولنې د ځانګړو ډلو، لکه ځوانانو، ښځو، بوډاګانو، اوکوچیانو ځانګړو غوښتنو ته ځواب ورکول.
- د ښاروالۍ له ټولنیزو او اقتصادي پرمختیایي پلانونو سره سم د ښاروالۍ په واک کې د موجودو ځمکو څخه د ګټې اخیستنې د څرنګوالي ټاکل.
- د مرکزي دولت له ادارو سره د زده کړې، روغتیا، کور جوړولو، د بیوزلۍ د کچې راټیټولو، کرهنې، چاپېریال ساتنې، زیربنا جوړولو او داسې نورو پلانونو او پروګرامونو په پلي کولو کې مرسته کول، په ځانګړې توګه په هغو برخو کې، چې ښاروالي یې په یوازې توګه د کار پوره وړتیا ونه لري.
- له مرکزي دولت سره د پرمختیایي پروژو په پلي کولو کې له خپلو ظرفیتونو سره سم مرسته کول.
- هغو خصوصي شرکتونو ته، چې غواړي د ښاروالۍ د ادارې حدونو په د ننه کې فعالیت وکړي، د کار کولو د اجازې ورکړه.
- له ملي او سیمه ییزو قانون سره سم د مالیې، ټکس او فیس راټولول.
- د ښار له ماستر پلان او ورځني نرخ له مخې د جایدادونو د حقیقي ارزښت ټاکل.
- خلک دې ته هڅول، چې د ښاروالۍ په چارو کې ګډون وکړي، لکه پرمختیایي اړتیاو لپاره د لومړیتوبونو په ګوته کول، د پلان او پروګرام جوړولو په کار کې برخه اخیستل، او د پرمختیایي موخو سره سم د ښاروالۍ د کړونو او اجراتو څارنه او ارزونه.

څلورم مطلب ـ د خدمتونو وړاندې کول

مرکزي دولت لخوا د پرګرامونو او پروژو په پلي کولو کې مرسته کول.

د ښاري او ټولنیزو اساسي خدمتونو وړاندې کول، لکه څښاک د اوبو برابرول، د برېښنا وېش، د ناروغیو مخنیوی، د ناپاکیو او چټلیو ټولول او سمسورول، د ښاري سړکونو جوړول، د ترانسپورټي اسانتیاوو برابرول او داسې نور.

---

[۱] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۰۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ اداري او پرمختایي دندې

- د اداري تشکیلاتو از میکانیزم جوړول، چې کولای شي خلک په ښاري فعالیتونو او چاروکې برخې اخیستنې ته وهڅوي او له خصوصي سکتور سره د ښاري اقتصادي پر مختیاوو په برخه کې مرسته وکړي.
- د دولت له مرکزي ادارو سره د پلانونو او پروژو د پلي کولو په برخه کې مرسته کول او له دې لارې ښاروالي سکتوري لومړیتوبونو ته انعکاس ورکول.
- د پرمختایي پروژو د پلي کولو په موخه له مرکزي دولت سره همغږي.
- دمقرراتو او هڅولو د یوه روښانه چوکاټ له لارې په ښاروالیو کې خصوصي سکتور مسولین پانګې اچولو ته هڅول.
- په عامه اقتصادي برخو کې د خدمتونو د ښه وړاندي کولو په موخه له خصوصي سکتور سره ګډون.
- له ملي پر مختیایي پلانونو سره سم او سیمه ییزو اړتیاوو ته ځواب ویلو په موخه، ضروري او بنسټیز ټولنیز او اقتصادي خدمتونه وړاندې کول، دغه خدمتونو د ټولنیزو اقتصادي ، امنیتي، چاپیریال ساتني او د نیستی د کمولو له پروګرامونو او پروژو څخه، چې موخه یې د ټولني او خلکو هوساینه ده ، عبارت دي.
- د ټولنیزو او اقتصادي پرمختیا لپاره د ښاري زیربنایي پروژو تنظیم او پلي کول، لکه د اوبو رسول، بریښنا، روغتیا پالنه، لوړې او مسلکي زده کړې، د چاپېریال د روغتیا ساتلو آسانتیاوې، ښاري سړکونه، تفریحي ځایونه او داسې نور..
- د ښو خدمتونو د وړاندي کولو او مناسبي ګټي ترلاسه کولو په موخه د ښاري اقتصادي شرکتونو جوړول.
- په ښاري چارو کې د خصوصي سکټور د فعالي ونډې اخیستنې، په تېره بیا د ښو عامه خدمتونو د وړاندې کولو سیمه یزو اقتصادي پرمختیاوو وړاندې د هڅونې او تشویقي مقرراتو او کړنلارو جوړول.
- د ښاروالۍ له واکونو او قانون سره د مرتبې په موخه د ځانګړو مقرراتو جوړول لکه قرارداد کول، د شرکتونو جوړول او په اقتصادي معاملو کې ګډون.[1]

شپږم مطلب ـ د ښاروالیو لپاره اداري جوړښت او میکانیزم

- له ښاروالیو سره به د اداري جوړښت او میکانیزمونو په جوړولو او چمتو کولو کې مرسته وشي.
- ښاروالي به د اداري جوړښت په مطرحه کولو کې د مرکزي دولت له لارښونو سره سم بشپړ واک ولري.
- د ښاروالیو د ډلبندۍ لپاره تشکیلاتي موډلونو به د اداري جوړښتونو د طرحو او ډیزاین لپاره اصلاح شي.

---

۱ ـ څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۱ ـ۲۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د یوه واحد یا زیاتو موډلونو د جوړولو لپاره چمتوکول، ترڅو ښاروالي وکولای شي له هغې ډلې څخه یو غوره موډل انتخاب کړي.
- د بستونو او نومونو معیاري ډلبندي، د امتیازاتو طرحه، او د دندو لایحه به چمتو شي، ترڅو له ښاروالیو سره د اداري جوړښت، او بشري سرچینو د پرمختیا او سمون په برخه کې مرسته وکړي.
- د مقرراتو او کړنلارو رامنځته کول، د پرمختیایي او پانګې اچونې د پلانونو جوړول، بودیجه جوړول، د لوجیستیکي مدیریت رامنځته کول، او د ثابتو پانګو تنظیمول.
- د پورته سیستمونو د پلي کولو لپاره د مرکزي دولت د مرستي راجلبول.
- د نویو سیستمونو تر بشپړې رامنځته کېدو پورې د انتقالي دورې او فعالیتونو پلي کول.
- د سرغړونو د پېښو او د ښو دندو د ترسره کولو لپاره د مجازاتو او مکافاتو د مقرراتو او کړنلارو رامنځته کول.

اووم مطلب ـ د پالیسۍ موخې

- د ښاروالیو لپاره د پرمختللي اداري سیستم رامنځته کول، ترڅو وکولای شي سیمه ییزو غوښتنو او اړتیاوو ته ځواب ووایي.
- په ښاروالیو کې د پرمختیایي بهیرونو رامنځته کول، ترڅو د خلکو په وړاندې د ښاروالیو مسؤلیت لرل د پام وړ وګرځي.

اتم مطلب ـ د ښاروالۍ خدمتونه

ښاروالۍ د ډېرو اساسي خدمتونو پر کیفیت او څرنګوالي کنټرول نه لري، لکه روغتیا، زده کړه، برېښنا، سړکونه او داسې نور، دغه راز خدمتونه د خپلواکه او ځانګړو وزارتونو د ولایتي واحدونو او ادارو له خوا وړاندې کیږي، ښاروالي یوازې د دغو پرګرامونو د پلي کېدو د څرنګوالي په اړه کوم مسؤلیت نه مني.

له بله پلوه، د ښاروالۍ د خدمتونو وړاندې کول، لکه د اوبو او د یوې وړې ټولنې د اسانتیاوو برابرول، د ناکافي مالي سرچینو او کمځواکه کاري وړتیاوو له امله له ستونزو سره مخ دي.

مرکزي حکومت د خپلو خدمتونو د وړاندې کولو لپاره هیڅ راز اشخاص نه دي وړاندې کړي او همدا شان د پروګرامونو د پلي کولو لپاره کمه مالي مرسته په پام کې نیسي. له بلې خوا ټولنه هم د خدمتونو د وړاندې کولو په پروګرام جوړونه، د اړتیاوو او لومړیتوب لرونکو پروګرامونو په ټاکلو، او پانګې اچونې په پروګرامونو کې لږ لاس لري.

په اصل کې د ښاروالیو اساسي دنده او ماموریت خلکو ته د عامه هوساینې د خدمتونو وړاندې کول دي. په داسې حال کې، چې د خدمتونو پر کیفیت باندې د ښاروالۍ کمزورې کنټرول لرل، د دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماموریت خلاف بلل کیږي. ټول دغه لاملونه هغه څه دي، چې په پای کې په ټولنه باندې اغېزه پرېباسي. پر پالیسی پورې اړوندې ستړې موضوعګانې په لاندې ډول دي:[1]

- د ښاروالۍ خدمتونه ناکافي، نا اغېزمن او د کیفیت او څرنګوالي له مخې کمزوري دي.
- د سکټوري خدمتونو پلان او بودیجه جوړونه په ملي کچه ترسره شوې، چې دا د ټولني د اساسي اړتیاوو او هغو خدمتونو تر منځ، چې وړاندې کیږي، یو واټن رامنځته کړی.
- د خدمتونو د وړاندې کولو پلان جوړونه داسې ترسره شوې، چې د ټولنې د حقیقي اړتیاوو او طرحه شوو پروګرامونو ترمنځ لږ نیږدیوالی لیدل کیږي.
- ښاروالي باید د مالي سرچینو په کار اچولو، او خدمتونو د کیفیت د لوړولو په برخه کې له نورو دولتي ادارو، خصوصي سکټورو د ټولنې سره د ګډون په لاره کې بشپړ واک ولري.
- د مرکزي خدمتونو وړاندې کول به د ټاکل شوو مسؤلیتونو او معیارونو په چوکاټ کې تر سره کیږي.
- مرکزي ادارې به په ټاکل شوې کچه مالي سرچینې د اړینو وړتیاوو د رامنځته کولو په ګډون د پرمختیایي پروګرامونو د پلي کولو لپاره دې ښاروالیو ته ولیږدوي.
- د ښاروالیو د سکټوري خدمتونو په برخه کې د همغږۍ رامنځته کولو لپاره به یو لړ سیسټمونه او کړنلارې رامنځته شي، ترڅو په دندو کي د ستونزو او نیمګړتیاوو له نه پېښیدو ډاډ رامنځته شي.
- د خدمتونو د وړاندي کولو لپاره تر ټولو ښه اصل د خدمتونو غوره والی او د کیفیت لوړوالی دی.

د لاندي اساسي خدمتونو د وړاندي کولو لپاره د رسمي خبرتیا خپرول.

- لومړنی روغتیایي پاملرنې، لکه مور او ماشوم ته پاملرنه، د تغذیې سیسټم اصلاح او سمون، د ناروغیو وقایه او داسې نور.
- د ښاري اسانتیاوو د سیستمونو جوړول او ساتنه، لکه د اوبو رسولو سیسټم، بریښنا ، ښاري سړکونه ، پارکونه او داسې نور.
- د چاپېریال ساتنې له اصولو سره سم دککړو اوبو ایستل.
- د ښاروالیو په ادارې پورې اړونده طبعي سرچینو ساتنه.
- د طبعي پېښو او ناورینونو په وړاندې چمتووالی.
- د اړینو وړتیاوو او ظرفیتونو د ترلاسه کولو په موخه د مرکزي دولت له خوا د اغېزمنو لارښودونو په واک کې ورکول.
- د ښاروالیو په کچه د خدمتونو د وړاندې کولو لپاره د معیارونو او ملي لار ښودونو چمتو کول.
- د هغو خدمتونو لپاره ، چې د ښاروالیو له خوا په قرارداد ورکړل شوي، د ملي لارښود چمتو کول.

[1] څرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم مطلب ـ د ښاروالیو اقتصادي تشبثات

ښاروالۍ تر اوس مهاله په دې نه دي بریالۍ شوې، چې خپل اقتصادي تشبثات وړاندې کړي، په دې اړه لویې ستونزې په لاندې ډول دي.

- د ښــاروالیو اوســنی قانون او مقررات ښــاروالیو ته په دې اړه بشــپړ واک اوصــلاحیت نه دی ورکړی.
- د ښاروالیو اوسنۍ هڅې د اقتصـادي فعالیتونو د ترسره کولو لپاره په نېغه توګه له سـکتور سره رواني دي (د بېلګې په توګه هوټلونه او د ودونو تالارونه)
- دغه راز هڅې په لومړني ګام کې د ګټې د لاسته راوړلو او په دوهم ګام کې د خدمتونو د وړاندې کولو لپاره تر سره کیږي.[1]

لسم مطلب ـ په دې برخه کې د پالیسۍ موخې

- د ښاروالۍ په اداره کې اغېزمنه رهبري رامنځته کوي.
- د اساسي عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره د اقتصادي شرکتونو او ادارو پیاوړي کول.
- د ســمیه ییزو ســرچینو د کارولو او ســمبالولو لپاره د ښــاروالیو د اقتصــادي شــرکتونو او ادارو پرانستل.
- ښـاروالي بشـپړ واک لري، ترڅو د اقتصـادي شـرکتونو له لارې د خدمتونو د وړاندې کولو څخه ګټه ترلاسه کړي.
- ښــاروالي به په لومړي ګام کې اقتصــادي نشــان د لومړیو عامه خدمتونو د وړاندې کولو لپاره پرانیزي.
- له اقتصادي تشبثانو سره د ښاروالیو اړیکې باید د خصوصي سکتور سره اړیکې له ګواښ سره مخ نه کړي.

نهم مبحث ـ د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، د جمهوری ریاست د عالی مقام د ۱۳۸۶ لمریز لېږدیز کال د وږی د اتمې نېټې د (۱۰۴۷) ګڼه حکم له مخې جوړه شوه.

لومړی مطلب ـ د سیمه ایزو ارګانونو د خپلواکه اداري اهداف

- د دې ټکی ډاډمنتیا چې په افغانستان کې د محلی اداري چوکاټ د ښې اداري د اصولو څخه ملاتړ وکړی په شمول د پرانیستې او روښانه، مسئوله، ګډې، اغیزناکې، منطقی او پراخ بنسته اداري کوم چې په محلی کچه د ګډو توافقاتو او د قانون د واکمنی پربنسټ رامنځته شوی وی.
- په محلی کچه د دولتی اداراتو پیاوړی کول تر څو د خلکو برخه اخیسته په اداره کې ډاډه شی او د خدمتونو په وړاندې کولو او د ټولو افغانانو د حقوقو په ساتنه کې د پام وړ اصلاحات ترلاسه شی.

---

[1] ځرګند، نور علي . (۱۳۹۵ل) . د سیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ، ص ۲۱۳ـ ۲۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اتباعو او ونډه لرونکو لپاره د فرصـــتونو رامنځته کول او د هغوی ځخه ملاتړ کول ترڅو په محلی کچه په اداره کې برخه واخلی.
- د دې ټکی ډاډمنتیا چې د محلی اداری مؤســـســـات د ملی فعالیتونو او پروګرامونو اجرا کولو په آسانتیا کې فعال رول ولوبوی تر څو د افغانانو دخیر ښیګڼې چارې اصلاح شی.
- امنیت، انکشـــاف، حکومتوالی (د عدلی او قضـــایی ځانګو په ګډون، چې د همغږۍ چارې به یې مخته وړل کیږی[1].

دوهم مطلب ـ د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه ادارې موخې

- د پرانیســـتې او روښـــانه، مســـئولې، ګډې، اغیزناکې، منطقی او پراخ بنســـته ســـیمه ییزې ادارې چوکاټ رامینځته کول
- په اداره کې د خلکو برخې اخیستنې، خدمتونو وړاندې کولو او د ټولو افغانانو د حقونو د ساتنې په کار کې د ســـمونونو رامینځته کېدلو په خاطر، په ســـیمه ییزه کچه د دولتی ادارو رامنځته کول او پیاوړی کول،
- په ســـیمه ییزه کچه په اداره کې هیوادوالو او ونډوالو ته د برخې اخیســـتلو د فرصـــتونو رامنځته کول او ملاتړ کول،
- د ملی فعالیتونو او پروګرامونو د پلی کولو د چارې په آسانه کولو کې فعاله ونډه اخیستل.

درېیم مطلب ـ د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکې ادارې تشکیلات

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، په مجموعی ډول (۶۸۲۱) تنه رسمی تشکیل لری. له دې ډلې (۴۹۵) تنه مرکزی اړوندان او (۶۳۲۶) ولایتی او سیمه ییز اړوندان دی. ددغې ادارې د شته اړوندانو شمېر (۵۸۶۶) تنو ته رسېږي.

د سیمه ییزه اورګانونو خپلواکه اداره، (۱۷) د ریاست مرکزی او (۱۲۱) ولایتي بستونه لري.

افغانستان په سیمه ییزه اداری ویش کی (۳۶۴) رسمی او (۱۱) نارسمی ولسوالۍ لري.

له کابل ښاروالۍ پرته، د افغنستان د سیمه ییزه ښاروالیو شمېر (۱۵۶) ته رسېږي.

ځلورم مطلب ـ اداري اصلاحات

د سیمه ییزه اورګانونو د خپلواکه ادارې، د مرکزی تشکیل له (۴۹۵) تنو څخه په سلو کې شپږ اویا او د ولایتی او سیمه ییزه تشکیل (له ۶۳۲۶ تنو څخه) په سلو کې یو نوي سلنه، د آزاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او معرفی شوي دي.

د افغانستان له ۳۶۴ رسمی ولسوالیو څخه، د ۲۳۳ ولسوالیو لپاره ولسوالان د آزاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او دندو ته معرفی شوي دي.

په مجموعی ډول، ددغې ادارې د مرکزی تشکیل، (۷۶٪) سلنه او د سیمه ییزه تشکیل، (۹۱٪) سلنه، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدمتونو د خپلواک کمیسیون په مرسته، د آزاد رقابت له پروسې تېر شوي دي.

---

۱. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیمه ییزه اورګانونو د خپلواکه ادارې له اوولسو مرکزی ریاستو څخه دولس او له (۱۲۱) ولایتی ریاستونو څخه (۹۴) رییسان او چارواکی، د ازاد رقابت د بهیر له لارې استخدام او مربوطه برخو او ولایتونو ته معرفی شوي دي.

پینځم مطلب ـ مرستیال والیان او ولسوالان

د ولسمشر د (۲۱۱۳) ګڼه حکم له مخې، د مرستیال والیانو او ولسوالانو بستونه له سیاسی حالت څخه، د ملکی خدمتونو بستونو ته واووښتل. د ادارې د معلوماتو له مخې، تر دې مهاله د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکه ادارې، له اتیا سلنه زیات بستونه، د رتبو او معاشونو د نوی سیستم له لارې تکمیل شوی. د ۳۲ ولایتونو مرستیالان او د (۲۳۳) ولسوالیو لپاره ولسوالان، د آزاد رقابت د پروسې له لارې، د اداري اصلاحاتو د کمیسیون په مرسته استخدام او وظیفو ته معرفی شوي دي[1].

شپږم مطلب ـ لومړیتوبونه

۱ـ ریفورم، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدمتونو د کمیسیون په مرسته، د اصلاحاتو مخته وړل؛
۲ـ د ولسوالیو د شوراګانو جوړول؛
۳ـ د ښاروالیو پراختیایی کارونه او ښاری حکومتوالی؛
۴ـ قوانین، مقررات او پالیسی؛
۵ـ پرمختیا او د حکومتوالی او ددغو پروګرامونو وړاندې کول: (ښار، اسلا، سیکا، سی سی ای، یې اس جی پی او نور)
۶ـ وړتیاوو لوړول؛
۷ـ ګډ کارونه : د سولې، نشه یی توکو ضد مبارزې، لېږد بهیر، ټاکنو، بشری حقوو، بېړنیو مرستو او ثبات په برخو کې ګډ کارونه مخته وړل.

اووم مطلب ـ د سیمه ییزه اداراتو پالیسي

د اساسی قانون له یوسلو اووه دېرشمې مادې سره سم، د افغانستان اسلامی جمهوریت د عالی مقام د ۱۳۸۹ لېږدیز کال د غوایی میاشتې د ۲۲ مې نېټې (۱۰۴۷) ګڼه حکم له مخې، د پنځه وېشتو وزارتونو او خپلواکو ادارو په مرسته، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه ادارې د پالیسی او انسجام د معینیت تر مشرۍ لاندې، د پالیسی د جوړولو او تدقیق کمېټې هڅې برېالۍ راووتې او په لومړی ځل د افغانستان د سیمه ییزو ادارو لپاره پالیسی چمتو شوه. تیرو وختونو ته په کتو سره افغانستان د سیمه ییزو ادارو لپاره د یو مناسب کاري چوکات رامنځته کیدو لپاره پالیسي او اساسي اصول نه وو موجود چې تر څو د هغه په واسطه وکولای شي ټولې چارې منسجم او مخ ته یوسي. د یادولو وړ ده چې کومې سیمه ییزي ادارې چې رامنځته شوی د جوړښت له پلوه د افغانستان د خلکو لپاره مثمرې او ګټورې ندي ځکه چې د دوی مسؤلیتونه او صلاحیتونه په سم شکل سره ندي معلوم شوي چې دخلکو مشکلات حل کړي. ځینې داسې دوه ادارې هم شته چې یو وخت کې یوه وظیفه سرته رسوي ددې سره سره د ولایت او ولسوالیو ترمنځ

---

[1] ۲. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړيکې درست واضح ندي، او همدارنګه د افغانستان په سيمه ييزو ادارو کې د غيرې مسوله وسوالو ډلو، قمندانانو نفوذ او قوت لاتر دې دمه په خپل حال پاتې دی. په سيمه ييزو ادارو او ښاروالیو کې د خلکو ونډه ډېره کمه ده، ښځې او ځوانان د سيمه ييزې ادارې او ښاروالیو په مديريت کې ونډه نلري سربېره پردې د ناحيو، ښاروالیو او ولسواليو په کچه د يموکراتيک او مدني ټولنې شتون نلري. په سمه ييز حکومت کې د خصوصي سکتور د ونډې په اړه هيڅ پاليسي او قانون شتون نلري کوم خدمات چې د سيمه ييز حکومت لخوا خلکو ته وړاندې کيږي کيفيت يې ډېر ټيټ دی، او همدارنګه د سيمه ييز حکومت واک ،صلاحيتونه او منابع لږ دي، په دې برخه کې جوړ شوي قوانين هم پيچلي او ګونګ دي، دغه وضعيت او حالت ته په پام سره د افغانستان حکومت د سيمه ييزو ادارو دپاليسي په نامه يوه پاليسي جوړه کړې تر څو يادې شوی ستونزې او نواقص له منځه يوسي. ددغه پاليسی اصلي موخه د سيمه ييزو ادارو لپاره د يو پراخ چوکات ټاکل دي تر څو په سيمه ييزه کچه د حکومت پاليسياني او پروګرامونه عملي کړي او په سيمه ييزه کچه د خلکو په اقتصادي ،سياسي ،ټولنيز او کلتوري ژوند کې ښه والي راشي.[1]

اتم مطلب ـ د سيمه ييزو ادارو د پاليسۍ بنسټونه

د افغانستان اساسي قانون،د افغانستان د ملي انکشاف ستراتيژی، د ښځو لپاره د افغانستان ملي برنامه، دافغانستان د سيمه ييزو ادارو په اړه د څېړنو پايله او د افغانستان د سيمه ييزو ادارو د اوسني قانون د چوکات تحليل ددغه پاليسۍ اساس او بنسټ تشکيلوي او دفغانستان اساسي قانون چې په ۱۳۸۲ ل کال کې تصويب او د سيمه ايزي حکومتولي په اړه ځيني احکام وړاندې کوي.

لسم مبحث ـ د افغانستان دسيمه ايزو ادارو تګلاره (پاليسۍ) موخې

د سيمه ييزو ادارو د پاليسۍ جوړولو څخه موخه په دغو ادارو کې د شته ستونزو له منځه وړل او د سيمه ييزو ادارو لپاره د يو منظمې کړنلارې جوړول دي ترڅو د هغه پر بنسټ خپلې کړني او فعاليتونه اجرا کړي سربېره پردې د سيمه ييزو ادارو پاليسي لاندې موخې لري.

۱ . د سيمه ييزو ادارو په اړه د اساسي قانون د احکامو تطبيق

۲ . په سيمه ييزو ادارو کې زياته هماهنګي راوستل

۳ . په يو وخت کې په اقتصادي امنيتي او اجتماعي برخو کې پرمختګ

۴ . د حکومت او جمهوري رياست د ژمنو عملي کول

کله چې په سيمه ييزه کچه حکومتولي ښه واوسيږي دلاندي کارونو پرمختګ به رامنځنته شوی وي؛

- شفافيت
- خلکو ته حساب ورکونه
- د خلکو مشارکت او ګډون
- ديموکراسي

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړی چاپ، ص (۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- موثریت او ګټورتوب
- ټولنیز عدالت
- په ټولو اداراتو کې د قانون پر بنسټ د یو سیستم رامنځته کول
- د عامه خدماتو په وړاندې کولو کې ښه والی
- د فقر او بې وزلۍ کمول

لومړی مطلب ـ خلکو ته حساب ورکول

د ولایت، ولسوالۍ ، ښاروالۍ او کلیو په کچه اداري او سیمه ییزې شوراګانې به په خپلو اړوندو سیمو کې خلکو ته، د خپلو کړنو په اړه حساب ورکوی. دولت خلکو ته د خدمت په موخه په ټولو برخو کې حاضر او چمتو دی. د خلکو شوراګانې؛ د ولس د نظرونو او غوښتنو له استازیتوب سره؛ د سیمو د حکومتوالۍ په ټولو پوړیو کې؛ له خلکو وروسته ځای لری. د سیمه ییزو حکومتوالیو جوړښتونه، د سیمه ییزو شوراګانو له لارې، خلکو ته حساب ورکوونکی دی. د سیمه ییزو ادارو او شوراګانو له خوا د ناوړه استفادو د مخنیوی په موخه، قضایه قوه د هغوی کاری چارې تل تر څار لاندې نیسی.[1]

یوولسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون

د ملي یووالي حکومت د کار له پیل وروسته د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د نوي مشرتابه له ګومارل کېدو راهیسې، دغې ادارې د مرکزي او ولایتي ادارو تر منځ د همکارۍ د رول د پرمختیا لپاره یو شمېر چټکې چارې پیل کړې دي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د تګلارې د سمون پر بهیر سربېره، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادارې د والیانو او ولسمشر تر منځ میاشتني ویډیو کنفرانسونه پیل کړی چې موخه یې د ولایتونو او د ولسمشر د دفتر تر منځ د اړیکو د یوې سیده لیکې رامنځته کول دي. همداراز شپږ والیان هره میاشت کابل ته ځي، له وزارتونو، ملي امنیت شورا، او قضایه قوې سره اړینې ناستې کوي او د کابینې غونډې کې هم ګډون کوي او په خپلو ولایتونو کې د وضعیت او د هغو برخو په اړه لنډ معلوماتي پرېزنټېشن هم ورکوي، چې د کابینې همکارۍ ته پکې اړتیا وي. د والیانو او رسنیو او ولس تر منځ د اړیکو د پرمختګ لپاره د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکې ادارې سلګونه خبري غونډې جوړې کړې دي. دغو بدلونونو والیانو ته د کار په اړه د ځوابي مالوماتو د یوه مېکانېزم جوړېدو ته هم لاره اواره کړې. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره اوس د وګړو میثاق ملي لومړیتوب پروګرام یوه مهمه برخواله ده او د ښاري برخې مشري یې کوي. د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې تشکیل کې اصلاحات راوستل شوي، چې له مخې یې د هر والي په دفتر کې د جنسیتي انډول یو افسر شته، چې د جنسیتي چارو پر همغږۍ تمرکز کوي. د مېرمنو د ملاتړ لپاره د یوه بل ګام په توګه، په ښاري سیمو کې به ټول نارسمي جایدادونه ثبت شي، چې د مالکیت اسناد به یې خاوندانو او مېرمنو دواړو ته ورکول کېږي، چې له مخې یې دا باوري کېږي، چې ښځې به د جایداد ملکیت لري. د افغانستان د پرمختګ اوسني پړاو ته په کتو او د بدلون په اړه د غور کولو او د راوستو د مهارت د اړتیا په نظر کې نیولو سره یې، د مهمو معلوماتو ورکوونکو مرکه ورکوونکو یوې غوره شوې ډلې نه پوښتنه

۱ـ د محلي ارګانونو خپلواکه اداره، /https://idlg.gov.af/ps/history-idlg (۱۳۹۸ل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشوه، چې تر اوسه د شوي پرمختګ، شته ننګونو، او د سمون د فرصتونو په اړه خپل نظرونه او معلومات راسره شریک کړي. له دغو معلومات ورکوونکو سره له مرکو د لاس ته راغلو مهمو مالوماتو په اړه یوه شننه لاندې وړاندې کیږي[1].

لومړی مطلب ـ شوی پرمختګ

افغان حکومت د سیمه ییزې حکومتولۍ د بنسټونو له لارې د هېواد په فکري او سیاسي بحث کې د سیمه ییزې حکومتولۍ د مفهوم ور ګډولو کې بریالی شوی دی. دا چې افغانستان له ډېره وخته د حکومتولۍ یو متمرکز سېستم لري، په محتوا او د فکر لارو کې بدلون راوستل اسان نه دي ثابت شوي او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکي ادارې ته یوه سخته چاره تمامه شوې ده، چې له تېرو اتو کلونو راهیسې د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون سرلاری بنسټ دی. په بنسټیزه توګه د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د هڅو په پایله کې، د والیانو د رول په اړه یو څه نور وضاحت هم شوی دی، او د افغانستان په تاریخ کې په لومړي ځل ولایتي شوراګانې وټاکل شوې. د پرمختګ یوه بله نښه په سیمه ییزه کچه د عامه چوپړ رسونې د ښه والي لپاره د واک د یوې برخې د لېږد لپاره زیاته شوې لېوالتیا ده. د واک د لېږد د مفهوم په اړه د توافق د کچې له نظر کې نیولو پرته، د ولسمشر غني په هغې ژمنتیا کې پیاوړې سیاسي اراده منعکسه شوې، چې له مخې به یې ګام په ګام، ولایتونو ته د پلان جوړونې او اجرایي واک ۴۰ سلنه ولېږدول شي همداراز د دې موضوع په تړاو بحث لا هم روان دی، چې له مخې یې د معرفي کېدو په صورت کې د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون ملي مالکیت رامنځته کوي. اته کاله وړاندې افغانستان د ملکي مامورینو داسې ځواک نه درلود چې په سیمه ییزې حکومتولۍ کې یې تخصص درلود او آن د سیمه ییزې حکومتولۍ د مفهوم په اړه پوهاوی هم پکې نه و. خو نن په ځانګړې توګه د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکي ادارې، مالیې وزارت، کلیو پراختیا او بیا رغونې وزارت، او د اقتصاد وزارت په څېر بنسټونه د سیمه ییزې حکومتولۍ د مسلکي کارپوهانو پراخېدونکې ډلې لري، چې په حکومت کې دننه او بهر کار کوي چې په افغانستان کې د ریښتینې سیمه ییزې حکومتولۍ د رامنځته کولو لپاره د چمتوالي د تخنیکي پوهې او مهارت استازیتوب کوي[2].

دوهم مطلب ـ ننګونې

لومړی جز ـ بیخ بنسټیزې ننګونې

۱ـ د حکومتولۍ بیخ بنا (زیربناء): دولت باید د ټول هیواد په کچه په هر ولایت کې د امنیت او عدالت د ټینګښت او د خدمتونو وړاندې کولو په موخه خپل حضور وساتي. له همدې امله به مونږ د دغې چارې د تحقق په موخه، د سیمه ییز جوړښت پروګرام (sub national construction program) طرحه کړي. د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره باید په دې برخه کې د اړتیا سنجونې یوه ارزونه ترسره کړي؛ خو د لازمو بیخ بناوو پلې کېدل د ښار او کورجوړونې وزارت پرغاړه وي.

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۱-۱۲)
[2] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- بیخ بنسټیزې پانګې: حکومت باید په دې برخه کې هر ولایت ته اساسي بیخ بنسټیزې پانګې چمتوکړي. چې په دغه چاره کې به د افغانستان له برېښنا شبکې سره د هر ولایت نښلول او یوه لویه لاره وي، چې پر مټ یې یو ولایت له بل سره ونښلول شي.

۳- د طبیعي سرچینو مدیریت: د طبیعي سرچینو اغیزناک مدیریت له دغه ډول سرچینو څخه د پوهاوي او د هغو د مدیریت په اړه د سیمه ییزه ادارو د دفترونو وړتیاوو ته اړتیا لري. د افغانستان د ځمکې خپلواکه اداره باید ژر تر ژره د ولایتونو او ولسوالیو د پولو ټاکلو او نښه کولو کار ترسره کړي. د اوبو او برېښنا او د کانونو او پترولیم وزارتونه باید د طبیعي سرچینو (کان کیندنه او کرنه) په برخه کې لازیاتې سرچینو ولسوالیو ته ځانګړې کړي. د کرنې او اوبو لګولو وزارت باید د هېواد د ځنګلي شتمنیو د مدیریت په بڼه کې ښه والي راولي. په لومړي ګام کې، شته ننګونې دغه ټکي بیانوي، چې افغان حکومت تر اوسه په دې ندې توانېدلی،چې په ځینو ولسوالیو کې حکومتولي عملي کړي. په نتیجه کې د قانون حاکمیت، د امنیت ټینګښت، دخدماتو وړاندې کولو او ټولنیز ګډون موضوګانې د افغانستان په ډیرو ولایتونو کې ندي پلې شوي. نادولتي لوبغاړي هڅه کوي، چې د قدرت خلا چې دولت ندي توانېدلې ډکه کړي.په پام کې لرو، چې په تدریجي ډول د حکومتولی او دبیخ بنایي چارو پر وړاندې ټولې ننګونې له منځه یوسو.

۴- د سیمه ییزې حکومتولی حقوقي چوکاټ: د سیمه ییزې حکومتولی په برخه کې د ټولو مسؤلو بنسټونو او ادارو د دندو او مقررو تشخیص لپاره یو ټولیز حقوقي چوکاټ ته اړتیا ده. اوس مهال افغانستان د سیمه ییزې حکومتولی په برخه کې درې قانونه لري، چې سیمه ییزه حکومتولي تعریفوي. لومړي قانون د سیمه ییزې اداري قانون دي ،چې دسیمه ییزې حکومتولی پر وړاندې د مرکزي اداري او نورو سیمه ییزه ادارو مسؤلیتونه تعریفوي. دا چې دغه قانون څولسیزې مخکې تدوین شوي، بیا کتنې ته اړتیا لري. دویم قانون، د ولایتي شوراګانو قانون دي، چې په دې ورستیو کې تصویب شوي دي او د دغو شوراګانو د چوکاټ څرنګوالي تشریح کوي. دریم قانون هم د ښاروالیو د ۱۳۷۹ه ش کال قانون دي، چې د ښاروالیو دندې او مسؤلیتونه تشریح کوي. دغه قوانین به تر بیا کتنې وروسته نوي شي. دوه وروستي قانونونه د بیاکتنې او نوي کیدو په حال کې دي.[1]

د ولایتونو او ولسوالیو په کچه، د بېلا بېلو اداري واحدونو د مسؤلیتونو او دندو د تعریف په اړه کوم ترتیب شوي قانون یا مقرره نشته، ددغې عمده لامل د افغان حکومت د متمرکزوالي تاریخي جوړښت دي، چې پربنسټ یې پخوا سیمه ییزې حکومتي اداري یوازې د کورنیو چارو وزات له خوا اداره کیدې.[2]

دوهم جز - قرینوي او سېستمي ننګونې

د سیمه ییزې حکومتولی د پلي کولو پر وړاندې د اداري فساد، پلویان پالنې او پر تخنیکي سمون د سیاست د لاسبري مهمې سېستمي ننګونې موجودې دي، چې هر یوه به یې د اواري لپاره اوږد وخت ونیسي، چې ځواکمنې سیاسي ارادې او په ځانګړې توګه د قانون د پلي کولو او حاکمیت د ادارو په ګډون پیاوړو دولتي بنسټونو ته اړتیا لري. یوه بله ننګونه دا ده، چې د یو شمېر مهمو مسلو په اړه وضاحت او همغږي نشته لکه د ولسوالیو او کلیو استازیتوب، د مرکز او ولایتونو او د مدني ټولنو په

[1] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسي، (۱۳۹۷) د سیمه ییزو ارګانونو اداره، مخ (۱۴)
[2] د افغانستان د سیمه ییزو ارګانونو پالیسی، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره، ۱۳۹۷ ه ش ، مخ (۱۲ - ۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګډون د دولتي او خصوصي واحدونو ترمنځ د واک وېش او د دولتي - خصوصي برخوالۍ په نامه نوی مفهوم. افغانســـتان د نورو هغو هېوادونو په څېر نه دی (چې فدرالي دولتونه بلل کېږي)، چې د نوملړونو په بڼه د مرکزي او ولايتي واحدونو د مهمو دندو څرګند پوهاوی پکې موجود وي. افغانستان نه د مرکز او ولايتونو لپاره په څرګنده تعريف شوې دندې او د پرېکړې کولو چلندلارې لري او نه هم د دندو داسي کوم موازي لړليک لري، چې د کړکېچ پر مهال پکې د دواړو خواو پرېکړه پرېکنده وبلل شي. يوه لويه قرينوي ننګونه دا ده چې افغانستان په ملي کچه سره تړلې مدني ټولنه او وګړ ټولنه نه لري، چې له همدې امله د اغېزناکې سيمه ييزې حکومتولۍ په اړه همغږي او غوښتنه نه ده رامنځته شـوې. لکه څنګه چې د سيمه ييزې حکومتولۍ په اړه د مرستندويانو په يوه مرکزي ټکي کې تشرېح شوې " د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره د سـمون بهير پر مخ وړي، خو دا په ګاونډ کې د يوه يوازني وګړي په څېر ده، نور برخوال يې نه ښکاري" په دې ډګر کې د ښاروالانو، ولايتي شوراګانو يا د واليانو په څېر د اړوندو ډلو د اغېزناکې او فعالې دلچسـپۍ تشــه ليدل کېږي، چې پکار دي، د سـيمه ييزې حکومتولۍ د سمون په برخه کې د سيمه ييزو اورګانونو د خپلواکې ادارې د هڅو ملاتړ وکړي. دا کار د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون په بحث کې د پلوی د عنصر د کمزورۍ او بې اهميتۍ لامل ګرځي. دا تر يوه بريده په افغانستان کې د شـخصـي واک د کلتور له امله ده، چې د حکومتولۍ په سېستم کې د رسـمي مرکزيت لپاره لويه قرينه برابروي. بل لامل يې دا دی، چې خلک دخوځنده ټوليزو ځواکونو په جوړولوکې کومه ګټه نه ويني او يا نه غواړي چې برخه يې شي، ځکه چې سېستم د همکاريو رضاکارانه کار ته مکافات نه ورکوي. د سـيمه ييزې حکومتولۍ د سـمون په اړه د همغږۍ د نشـتوالي په صـورت کې د سـمون د کړنلارې لپاره هڅې نتيجه نه ورکوي، بلکې خنډونه هم پيدا کوي. د سـمون په اړه د عمومي پوهاي او خوځښت د رامنځته کولو لپاره د ملي همغږۍ د رامنځته کولو او هڅولو اړتيا تر بل هر وخت اوس ډېره اړينه ده. د سيمه ييزې حکومتولۍ سمون که څه هم يوه بېړنۍ اړتيا ده، که د عمل ډګر ته وليدل شي، په ټوله کې د حکومت يا د افغانسـتان لومړيتوب نه دی. د حکومتولۍ فعال جوړښـتونه له ټيکاو او امنيت راوستو سره مرسته کوي، خو دا چې افغانسـتان په جګړه کې ښـکېل هېواد دی، له همدې امله ټيکاو او امنيت يې د سر لومړيتوبونه دي. د وزارتونو د مرستيالانو په کچه د سيمه ييزې حکومتولۍ لوړپوړي چارواکي يوه مهمه اندازه وخت په دفاع وزارت او ملي امنيت شــورا کې په غونډو کې تېروي. دا وضـعيت د تصـادف يا د تمرکز د نشتوالي له امله نه دی، بلکې دا د قرينوي اړتيا يو انعکاس دی او بايد همداسې ومنل شي. خو بيا هم دا کار د سيمه ييزې حکومتولۍ نورو همدومره مهمو چارو ته د کم پامۍ لامل ګرځي.[1]

درېيم جز ـ بنسټي او جوړښتي ننګونې

په افغانستان کې د سيمه ييزې حکومتولۍ سېستم دوه بڼې لري: لومړۍ کاغذي بڼه لکه د تګلارې په اسنادو کې چې يې يادونه شوې او دوهم عملي بڼه، که عملي ډګر ته وګورو، وزارتونو تر اوسه خپلو ولايتي څانګو ته د عامه چوپړ رسونې واک نه دی لېږدولی او د هغو مهمو پروګرامونو په اړه پرېکړې په مرکز کې د ملي کچې د دفترونو له لارې کېږي، چې په بنسـټيزه توګه د مرستندويانو لخوا تمويلېږي.

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابینې د ولایتي بودیجې جوړونې تګلاره تایید کړي، خو د وزارتونو ولایتي څانګو ته د ورکول کېدونکو دندو په اړه وضاحت نشته، چې هغوی وکولای شي پلان یې کړي او بودیجې ورته وټاکي. د دغه وضعیت پایله دا ده، چې ولایتي څانګې، د امنیتي او عدلي سکتور په استثنا، له اداري، عملیاتي او حفظ و مراقبت له چارو پرته ډېر څه نه کوي. د فعالیتونو هغې کچې ته په کتو چې د مرکز لخوا تر سره کېږي او یا یې په اړه پرېکړه کېږي، ولایتي څانګې ځان څه نا څه فلج شوې ګڼي. د سیمه ییزې حکومتولی په اړه د یوې ټولیزې کړنلارې نشتوالی یوه بله لویه ننګونه ده. د ملي او نړیوالو کارپوهانو په ګډون، ډېرو ته سیمه ییزه حکومتولي د والیانو او ولسوالانو د دفترونو، ښاروالیو او ولایتي شوراګانو په مانا ده. دا نظر سم دی، خو بشپړ نه دی. په حقیقت کې د سیمه ییزې حکومتولۍ سېستم تر دې پراخ دی، چې دولتي او نادولتي بنسټونه او اړوندان دواړه پکې شامل دي. که د موضوع د دولت لورې ته وکتل شي، د ملکي خدمتونو سېستم او سکتوري سمون د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون او په ټوله کې د حکومتولۍ مهمې برخې دي. د یوه اغېزناک بنسټ په توګه د پایېدلو لپاره د ملکي چوپړونو سېستم باید خپلو کارکوونکو ته د دندو خوندیتوب، د وخت په تېرېدو ارتقا، ټیکاو لرونکې تنخوا، د دندې په پای کې تقاعد، درناوی او که څوک په ریښتینولۍ کار کوي، د خدمت فرصت ورکړي. خو اوسمهال داسې نه ده. لوړپوړي حکومتي چارواکي د قلم په یوه ګوزار د سیمه ییزې حکومتولۍ لوړپوړي چارواکي مقررولای یا ګوښه کولای شي. پر دې سربېره اداري فساد یوه ستره ننګونه ده، چې ملکي خدمتونه خلکو ته د ریښتیني چوپړ پر ځای د پیسو پر یوې سرچینې بدلوي. پایله یې دا کېږي، چې د ملکي خدمتونو سېستم د عامه ادارې د سېستم د بیوروکراسۍ او بنسټ په توګه، په ښه ډول فعالیت نه کوي. په عملي برخې کې د پرتو مهمو ننګونو په ډله کې د والیانو کمزورې مشري هم تر سترګو کېږي، چې ډېری وختونه د وزارتونو د ولایتي څانګو یا ښاروالیو د کوچني مدیریت له لارې جبرانېږي. تر څنګ یې د ولایتي شوراګانو د حساب ورکونې کمزورې چلنلارې هم موجودې دي. همداراز د ولسوالیو، ښاروالیو او کلیوالي ټاکل شویو شوراګانو نشتوالی هم دی، که څه هم اساسي قانون ورته ځای ورکړی. بلخوا د ولسوالیو او کلیو په کچه له سکتورونو سره تړلې شوراګانې اړین قانوني ملاتړ او د پرمختیایي او د حکومتولۍ د چارو په اغېزناک ډول د تر سره کولو وړتیا نه لري. په حقیقت کې د سیمه ییزې حکومتولۍ د شته دودیزو کړنلارو په اړه د پوهاوي او منني نشتوالی د زړو جوړښتونو له پامه غورځولو او د نویو د را منځته کولو لپاره د پیاوړې هڅې لامل کېږي. په پای کې، د معیاري عامه ادارې او ځانګړې قرینوي پرمختیایي چلنلارې تر منځ مانا لرونکې انډول د را منځته کولو په اړه د ملي همغږۍ نشتوالی ستونزه زېږوونکی دی. والیان په اوسني موقف کې ولایتي چارو کې مانا لرونکې مشري نه کوي، ځکه چې د لوړې کچې متمرکز سېستم له کبله د عامه چوپړونو رسونه په بنسټیزه توګه په مرکز کې کېږي. دا چې والي د چوپړ رسونې د موخو په اړه پرېکړو کولو کې دخیل نه دی او په بنسټیزه توګه دا موخې په مرکز کې ټاکل کېږي، والي یې مالکیت او تر یوې اندازې د دغو موخو په تعقیبولو کې د مشرۍ رول نه لري او نه هم د وزارتونو له ولایتي څانګو سره حساب کولای شي. د سرچینو د دغه نشتوالي د جبران لپاره، والي ښایي د وزارتونو د ځینو ولایتي څانګو پر کوچني مدیریت تمرکز وکړي او یا ښایي د تنخواو د ورکولو یا کوچنیو تدارکاتو لپاره واک وکاروي یا ترې ناوړه ګټه واخلي. لکه چې وویل شول، دا په امنیتي او عدلي سکتورونو کې د صدق وړ نه دی، چې والیان پکې په زیاته اندازه ښکېل دي یا پرې اغېز لري. په مخکې یادو شویو دلایلو، ولایتي شوراګانې په ولایتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو کې تر اوسه د څار مانا لرونکی رول نه لري. په قانون جوړونې کې ځنډ د دې لامل شوی، چې د ولايتي شوراګانو زوړ قانون تر اوسه پر خپل ځای پاتې شي، چې د يادې نيمګړتيا لامل ګرځي، څکه چې په اوسني قاون کې د ولايتي شوراګانو دنده سلا مشورې ورکول او مرسته ده. د ولايتي شوراګانو د څار راتلونکی رول به په دې برخه کې وضاحت را منځته کړي، خو پلې کېدل به يې وخت ونيسي. يوه بله مهمه ننګونه له اساسي قانون سره سمي د کليوالي او ولسواليو شوراګانو له نشتوالي او له شته جوړښتونو نه د ګټې اخېستنې له ناتوانۍ سره تړاو لري. ولايتونو او د حکومتولۍ ټيټو کچو ته د واک د مانا لرونکي لېږد نشتوالي ته په کتو، د ټولنيزو پرمختيايي شوراګانو پلان جوړونې ته د عامه پلان جوړونې او د سرچينو له ټاکنې سره تړاو ورکول ستونزمن کار دی، څکه چې د بوديجې د جوړونې بهير ډېر متمرکز دی. د ولسواليو او ولايتونو له لارې مرکز ته د ټولنيزو پرمختيايي شوراګانو د پلانونو له رسونې سره سره ټولنيزه پلان جوړونه تر اوسه په مرکزي پلان جوړونې او بوديجې جوړونې کې نه منعکسيږي. د ټاکل شويو ښاروالانو او د ښاروالیو د شوراګانو نشتوالی او په ټوله کې ښاروالیو ته ناپامي نورې مهمې ننګونې دي. ښاروالۍ د عايداتو د راغونډولو او چوپړونو د رسولو پراخ توان لري، چې تر اړتيا ډېره کمه پانګونه پرې شوې ده. د دغه توان لامل دا دی چې ښاروالۍ د ښې عامه چوپړ رسونې او ولسواکې حکومتولۍ د يوه فرصت استازيتوب کوي. خلک د ښاروالۍ چوپړونو ته پام کوي، چې په ښاروالیو کې د دوی د پانګونې لامل ګرځي او يا ورسره لګښتونه شريکوي چې له لارې يې د ښاروالیو د عايداتو جوړونې وړتيا دوام کوي. همدا شان، د ښاروالیو چوپړونه ليدل کېدای شي، چې له لارې يې له ښکته-پورته خوا ته حساب ورکول او د چوپړونه ارزونه او د هغوی معيار يو څه اسانېږي. د ښاروالیو د وړتيا جوړونې پروګرامونو، چې په بنسټيزه توګه يې مالي ملاتړ د مرستندويانو لخوا کېږي، د وړتياو د اصلي لوړونې او د عايداتو زېږوونکو وړتياو د جوړونې پر ځای د دفتري سامان الاتو په مهيا کولو تمرکز کړی. هغه پروګرامونه چې د عايداتو جوړوونکو وړتياو يا چوپړ رسونې پر معيار تمرکز کوي تر اوسه ډېر کم دي او يوازې څو ښارونو يا ښارګوټو پورې محدود دی. نو، د چوپړ رسونې او عايداتو د جوړونې لپاره د ښاروالیو پر وړتيا ريښتينی تمرکز تر اوسه پورې نه دی شوی. د ښاروالیو په چارو کې د واليانو کوچنی مديريت او يا هم مداخله نورې ننګونې پيدا کوي، که څه هم له نورو ولايتي ادارې سره تړاو نه لري. دا هر څه په داسې حال کې دي، چې له دولته ښاروالیو ته د مالي واک د لېږد نشتوالی او د عامه ادارې د سمون په بهير کې د ښاروالیو له پامه غورځول شوی ځای وضعيت نور هم پېچلی کوي. د ارزونو له مخې، د سيمه ييزو اورګانونو خپلواکه اداره سيمه ييزو بنسټونو او چارواکو ته د خپلو سيمه ييزو څانګو او د ډګري کارکوونکو په توګه ګوري، نه دا چې هغوی داسې واحدونه وبولي چې د چوپړ رسونې حق لري، چې دا کار ننګونې لا پسې سختوي.[1]

[1] نجات، آريا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړی چاپ، ص (۱۳-۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوولسم مبحث ـ د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د وزارتونو پر وړاندې

د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې او وزارتونو تر منځ هم دنده ییز کړکیچ یا هم لږ تر لږه د رولونو تر منځ یې د وضاحت نشتوالی شته، چې د همکارۍ پر ځای د سیالۍ لامل ګرځي. د همکارۍ د رامنځته کولو هڅې، لکه د ولسوالیو د همکاریو شوراګانو پر چوکاټ باندې د ګډ کار له لارې (چې د سیمه ییزو اورګارنونو خپلواکې ادارې او د کلیو پراختیا او بیا رغونې وزارت پورې اړوند دی)، په تاسف سره تر اوسه یوازې د کاغذ پر مخ پاتې شوې او پلې شوې نه دي. وزارتونه د سیمه ییزو اورګانونو لخوا د مشرۍ د رول د لوبولو له کبله خپه دي، خو د سیمه ییزو اورګانونو اداره، سیمه ییزو حکومتولي د خپل کاري ډګر بولي او دا خپل مشروع رول ګڼي. د سیمه ییزو اورګانونو مقام، چې د یوه ولسمشریز فرمان له مخې رامنځته شوې، او د وزارتونو لخوا خپلو ولایتونو ته د مسولیت د لېږد نه غوښتل حالت لا پسې پېچلی کوي. ډېر پر دې باور دي چې د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د تګلارې د مشرتابه د یو څه بڼې په درلودو لکه څنګه چې د سمون د اجندا د معرفي کولو یا وړاندې کولو په رول کې په بنسټیزه توګه منعکسېږي، خو دوی ټینګار کوي چې دا رول څنګه د تګلارې له مالکیت سره توپیر لري، چې د سیمه ییزې حکومتولۍ د تګلارې په مورد کې، د افغانستان په حکومت او ور پورې تړلو ادارو پورې تړاو لري. که څه هم د سیمه ییزې حکومتولۍ اصلاح شوې تګلاره به هڅه وکړي چې د سیمه ییزې حکومتولۍ د واحدونو دندې او فعالیتونه روښانه کړي، په ملي کچه د مسولیت له پراخ وضاحت او وېش پرته به دا هڅه په عملي توګه اغېزناکه نه وي. د مخکنۍ تګلارې د کرار او بالاخره نه پلې کېدونکي وضعیت نه زده شوي درسونه د دغه بهیر په اړه ګټور معلومات وړاندې کوي.[1]

دیارلسم مبحث ـ دولتي سکتور د خصوصي او مدني ټولنې پر وړاندې

د دولتي او خصوصي سېکتور تر منځ د برخوالۍ په اړه بحثونه شوي، خو دا روښانه نه ده، چې کوم چوپړونه باید د دولتي واحدونو له لارې ورسول شي، د کار کومې لیکې باید خصوصي سېکتور ته پرېښودل شي او حکومت په کومو ساحو کې د دولتي او خصوصي سېکتور تر منځ ملګرتیا یا برخوالي رامنځته کولای شي. د منل شوي پوهاوي نشتوالی او د دغو ګامونو د پلي کولو لپاره د لازمو شرایطو نه برابرۍ د همغږۍ د نشتوالي او د چوپړونو د تېر و بېر کېدو او یا هم د دولتي او خصوصي سېکتور د ملګرتیا د مفهوم یوازې تر مدني ټولنې پورې د را کمېدو لامل ګرځي، چې د ډېرو په باور تر هغو لوړپوړو بنسارمېشتو نادولتي ټولنو پورې محدوده ده، چې مرستندویان یې مالي ملاتړ کوي. په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د مدني ټولنې د رول په اړه یو پیاوړی لیدلوری د عامه چوپړونو د رسوونکو په توګه، چې د دولت دنده ګنګل کېږي، د مدني ټولنې پر اوسني وضعیت نیوکه کوي، او ټینګار کوي، چې د دوی دنده باید له بسکته - پورته خوا ته د حساب ورکولو د پیاوړي کوونکو واحدونو په توګه وي. دا واقعیت چې مدني ټولنې او حکومتي اداري دواړه په چوپړ رسونې کې ونډه لري، دا دواړه سېکتورونه یو له بل سره ملګري کوي، خو په ګټوره توګه نه، او دا د کمزورې یا تر ټولو بده - د تش په نامه حساب ورکونې لامل ګرځي. په نورو مواردو کې، د عامه چوپړونو په رسونې کې ګډه بوختیا د سرچینو د تر

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولي، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاسه کولو لپاره مدني ټولنه د دولتي سېکټور سیاله کوي، چې له ښکته ـــ پورته حساب ورکوني په رول کې د مدني ټولنې د موخې حس ناپېيلی نه پاتې کېږي او یو طرف نیسي. دا وضعیت د نړیوالې ټولنې لخوا د مرستندوی د رول په لوبولو نور هم سختېږي. همداراز له مدني ټولنې سره د خپلې اړیکې تعریفولو یا په اغېزناکه توګه د هغې د فعالیتونو تنظیمولو کې د حکومت ناتواني هم لا پسې ستونزمنوونکې ده. په دواړو حالاتو کې، که څه هم د مدني ټولنې سېکټور په سیمه ییزې حکومتولۍ کې بوخت دی، خو په یوې اغېزناکې لارې نه دی، چې په ټوله کې د سیمه ییزې حکومتولۍ پر چارو د یوه مانا لرونکې اغېز ښندلو کې پاتې راځي. د دې لید په تایید، د نړیوالې مرستندویه اداري یوه بل استازي ومنله، چې ریښتیني مدني ټولنې په کلیوالو سیمو کې دي، چې د مهمو مرستندویانو له لاسرسي بهر دي. لوړپوړو ټولنو ته د مالي مرستو پرله پسې ورکړه د مدني ټولنو د رول په پیاوړتیا کې مرسته نه کوي، بلکې برعکس زیان ور رسوي.[1]

څوارلسم مبحث ـ شته فرصتونه

د نورو تر څنګ د داخلي سمون غوښتونکو ډلو د نشتوالي په ګډون له خنډونو سره سره، مورږ داسې نښې هم شتون لري، که څه هم ټول شموله نه دي، اوس د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون لپاره توان او اراده دواړه شته. دا فرصت په بستیزه توګه د دې مسلې په اړه د ولسمشر غني د روښانه ژمنتیا او د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په اړه د هغه د راڼه ژور لید پر بنسټ تکیه کوي او پرې پر مخ ځي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون په اړه د مثبت اندئ دویمه سرچینه د موخو اسانوالی دی، لکه څنګه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ په بیا ارزول شوې تګلارې کې یې یادونه شوې، چې د ۲۰۱۰ کال له اصلي تګلارې سره توپیر لري. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د درې پړاوي کړنلارې وړاندیز کوي، چې لنډمهالي، منځمهالي او اوږدمهالي ګامونه پکې شامل دي، چې هر پړاو پر ورمخکني پړاو تکیه کوي او ګټه ترې اخلي، چې په پایله کې د تړاو او یووالي حس پیدا کوي. د سیمه ییزې حکومتولۍ اصلاح شوې تګلاره څلور مهمې ساحې په نښه کوي: له وزارتونو نه اړوندو ولایتي څانګو ته د واک لېږد، د والیانو د مشرئ د رول پیاوړتیا، د ولایتي شوراګانو د حساب ورکونې د رول پیاوړتیا او د ښاروالۍ د چوپړونو د ښه کېدو په موخه د عایداتو په تولید کې مرسته. ښاري کېدنه یو پیاوړی میلان دی او د ستنبدنې شونتیا یې نه لیدل کېږي. خلک له کلیوالي سیمو نه ښاري هغو ته په یون دي، چې د وګړو د میثاق ښاري برخه یې اړینه کړې، چې د ښاروالیو په ملاتړ کې مرستې ته ژمنه ده، په ځانګړې توګه په ولایتي او د ولسوالیو په کچه د حساب ورکوونکو لوړپوړو چارواکو په توګه د ښاروالانو ټاکنې ته پر ټولو سربېره، د سیمه ییزې حکومتولۍ په اصلاح شوې تګلارې کې یوه پاخه ژورلید ته ځای ورکړل شوی، چې د افغانستان د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون باید له ژمنتیا سره، خو په ورو ورو پر مخ ولاړ شي، چې د سمونونو او شته فعال سېستم تر منځ د وخت په تېرېدو همکاري را منځته شي. دا چې اوسنۍ هڅې به په حقیقت کې په عملي ډګر کې بدلونونه را منځته کړي، په اړه یې د مثبت اندئ دلایل شته. د افغانستان مرکزي دولت د سیمه ییزې حکومتولۍ پیاوړې کولو ته ژمن دی او دا څواکمنه سیاسي اراده به له کاغذه عمل ته د افغان حکومتولۍ په لېږد کې د مرستې لپاره اړینه وي. د

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیلې بله نښه د سیمه ییز استازیتوب ښه شوی پوهاوی دی، چې د ولایتي شوراګانو د قانون په اړه د بحث پر مهال د دغو شوراګانو لپاره د څار د رول په اړه د خلکو د ملاتړ په څرګنداوي کې لیدل شوی دی. که څه هم په سیمه ییزه کچه د رسمي او نارسمي حکومتولۍ تر منځ پرله پسې او ډېرې وختونه منفي سیالي شته، چې له هممهال نشتون سره مله ده، خو په ځایي کچه خلک د نارسمي حکومتولۍ پر مېکانېزمونو، لکه ملکانو، میرابانو، او د قومي مشرانو پر شوراګانو، او په ځینو مواردو کې پر درې پوړیزې شورا جوښت، چې له ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو، کلستر د کچې پرمختیایي شوراګانو او د ولسوالیو پرمختیایي شوراګانو نه جوړ دی، باندې باور کول روان ساتي.

یو مشهور استدلال دا دی، چې افغانستان که له یوې خوا د خپلو نومهالو بنسټونو پر باوري کولو کار کوي، دا هېواد باید د حکومتولۍ شته نارسمي مېکانېزمونه هم د ښکته څخه پورته خوا ته حساب ورکوونې او په سیمه ییزې حکومتولۍ کې د یوازنۍ باوري وسیلې په توګه پیاوړي کړي. د ولسوالیو شوراګانو د بشپړو ټاکنو تر سره کول د سرچینو له جدي محدودیت سره مخامخ چاره ده او همداراز د ولسوالیو د بې ټیکاوه کولو ګواښ هم لري. پر ځای یې د ولسوالیو د همغږۍ شورا غوره کول به، چې د سیمه ییزو اورګانونو د خپلواکې ادارې او د کلیو پراختیا او بیا رغونې وزارت لخوا په ګډه پر مخ بېول شوې، د اساسي قانون هغه حکم پر ځای نه کړي، چې له مخې یې د ولسوالیو شوراګانې باید په رایو ټاکل شوې وي. د سرچینو له پلوه به تر ټولو مناسب او عملي غوراوی دا وي، چې د ولسوالیو د شوراګانو ټاکنې د ټولنیزو پرمختیایي شوراګانو پر بنسټ تر سره شي، چې له لارې به یې ټولنیزې پرمختیایي شوراګانې د ولسوالیو شوراګانو ته استازي استوي. دا غوراوی نه یوازې د اساسي قانون د احکامو اړتیا او د دغه قانون د پلي کولو په اړه د ولسمشر ژمنتیا پر ځای کوي، بلکې له شته جوړښتونو هم ګټه اخلي (د کلي په کچه)، چې په تېرو ۱۳ کلونو کې یې د نړیوالو مرستندویه پیسو درنه اندازه جذب کړې او پر یوې شتمنۍ بدله شوې ده.[1]

په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ راتلونکی د هغو ژمنو په اړه د دولتي بنسټونو په ارادې پوره تړاو لري، چې په ځانګړې توګه یې د اساسي قانون په څېر سندونو کې یادونه شوې ده. په ټوله کې د افغان حکومتولۍ او په ځانګړې توګه د سیمه ییزې حکومتولۍ تر ټولو لویه ستونزه د پوهاوي د کموالي، د سرچینو په جذبولو کې د وړتیا نشتوالي او یا هم د ننګونو او فرصتونو په یادولو کې نه ده. تر ټولو مهمه ننګونه چې پر ځای پاتې ده دا ده، چې له کابله ها خوا د حکومتولۍ هر پوړ ته د لومړیتوب په توګه وکتل شي او همداراز دا انګېرنه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ ټولې خواوې په هممهاله توګه په لنډ وخت کې ښې کېدای شي او باید دا کار وشي " د ځان بسیاینې د ریښتیاینې" په نامه لسیزې کې د افغانستان د پرمختګ لپاره د شته امکاناتو او فرصتونو په کارولو د پرله پسې، عملي، پایښت لرونکې او ټول شموله سیمه ییزې حکومتولۍ سمون ته د لومړیتوب ورکولو وړتیا او پرېږ د ټینګار اراده ډېر مهم دي.

په افغانستان کې حکومتولي له بې شمېره ننګونو سره مخامخ ده، چې د ډېریو بدلون د افغان حکومت، خصوصي سېکتور او مدني ټولنو له وسه بهر دی. په دوی کې د ترهګرۍ په ګواښ پورې تړلې امنیتي کړکېچ، د کوکنارو کر چې د نشه یي توکیو صنعت په پیاوړتیا کې ونډه لري او پلوان پالنې

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولۍ، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۵-۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شبکې او اداري فساد چې له سیمه ییزو قوتونو سره پیاوړي تړاوونه لري، شامل دي. د دغو ننګونو پر وړاندې د سیمه ییزو او نړیوالو ټلوالو جوړېدو ته اړتیا ده او کورنۍ او بهرنۍ ژمنتیا او هوډ ته اړتیا لري. خو داسې ساحې هم شته، چې په افغانستان کې بېلابېل اړوندان پکې مرکزي رول لوبولای شي.

پینځلسم مبحث ـ د ستراتېژیک ژورلید او عملي چارو تر منځ د همغږۍ باوري کول

لکه څنګه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ د تګلارې په مخکیني متن کې لیکل شوي، حکومتي برخوال باید لنډمهالي، منځمهالي او اوږدمهالي پروګرامونه په نظر کې ونیسي او کار پرې وکړي. د سمون له دغه بهیره د تېرېدو پر مهال به د افغانستان لپاره د ژمنو کول او په پرله پسې توګه د هغوی تعقیب یوه مهمه چاره وي.

اوسمهال د ولسمشر اشرف غني هغه ژمنتیا چې په وینا یې اساسي قانون به پلی کوي، همدغسې یو مهم ګام دی. خو د دې ژمنې پلي کول باید یوازې له یوه لوري پر ولسمشر غني پورې و نه تړل شي. د دې پر ځای باید دا د همغږۍ او پر یوه بل د تکیه کولو داسې یو تړاو رامنځته کړي، چې د ده ژورلید له عملي وسیلو، لارو چارو او وضعیت سره ونښلوي او دغه لید د عملي، ګټورو او ټول شموله لنډمهالو، منځنمهالو او اوږدمهالو پروګرامونو له لارې پلی کړي، چې د افغانستان پر شته واقعیتونو ولاړ وي.

شپاړسم مبحث ـ د سیمه ییزې حکومتولۍ د مهمو برخوالو په ګوته کول او د هغوی د دندو روښانه کول

د موجوده عمومي انګېرنې برخلاف، وزارتونه له اړوندو ولایتي او د ولسوالیو له څانګو سره په سیمه ییزې حکومتولۍ او د عامه چوپړونو په رسونې کې مهمه ونډه لري. له همدې امله، د سیمه ییزې حکومتولۍ سمون اړوندو ولایتي او د ولسوالیو څانګو ته د وزارتونو لخوا د مسولیتونو او مالي واک د لېږد په ارادې او ظرفیت پورې اړه لري. د والیانو او ولسوالانو لخوا د مشرۍ د کولو او د ولایتي شوراګانو لخوا د څار د کولو لپاره له وزارتونو د ځینو مسولیتونو او واکونو لېږد سیمه ییزې کچې ته اړین دی. له همدې امله هغه بنسټونه چې د سیمه ییزې حکومتولۍ د سمون لپاره باید پرې تمرکز وشي، تر ډېره د والیانو او ولسوالانو دفترونه، ولایتي شوراګانې او د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره نه دي، بلکې پخپله وزارتونو ته باید ډېر پام وشي. بیا هم د عامه انګېرنې خلاف، د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د والیانو او ولسوالانو له دفترونو، ولایتي شوراګانو او ښاروالیو سره د مرستې او د سیمه ییزې حکومتولۍ د مهمو پرېکړو په اړه د ملي همغږۍ د رامنځته کولو په چوپړ کې ونډه لري. د سیمه ییزو اورګانونو خپلواکه اداره د سیمه ییزې حکومتولۍ د تګلارې په اړه د قانون جوړونې، تګلارې جوړونې او پلي کولو په بهیر کې د یوې دارالانشا په توګه کار کوي، چې د دغو تګلارو او قوانینو اصلي مالکیت بیا هم له اړوندو وزارتونو، د هغوی له ولایتي او د ولسوالیو له څانګو، د والیانو او ولسوالانو له دفترونو، ولایتي شوراګانو او ښاروالیو سره پاتې کېږي. د سیمه ییزې حکومتولۍ د مهمو مفاهیمو په اړه په افغانستان کې د کره پوهې د بنسټ په جوړولو کې همدغه اصل د مدني ټولنې، اکاډمیکو ادارو، څېړنیزو بنسټونو او خصوصي سکټور په برخه کې هم صدق کوي. همداراز د رضاکارو اړوندو ډلو، لکه د والیانو او ولسوالانو، ښاروالانو او ولایتي شوراګانو د همغږۍ ټولنې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعال ګډون لپاره د يوه مناسب او پايښت لرونکي چاپېريال رامنځته کول هم د دوی په دندو کې راځي. د سيمه ييزو اورګانونو راتلونکي اصلاح شوې تګلاره بايد د سيمه ييزې حکومتولۍ د برخوالو تر منځ دا همغږې منعکسه کړي او د وزارتونو د سيمه ييزو څانګو د هغو دندو، مسوليتونو، بهيرونو او چوپړنو د روښانه کولو له لارې، چې بايد په سيمه ييزه کچه يې تر سره کړي، له وزارتونو سره ځان عيار کړي.

که څه هم افغانستان اوسمهال تر ډېره کليوالي ټولنه لري، د افغان وګړو يوه د پام وړ برخه يا وار له مخه په ښارونو کې مېشته شوې او يا به هم په راتلونکي کې دا کار وکړي. ښاري کېدل يو نه ستنېدونکی بهير دی او د سيمه ييزې حکومتولۍ د سمون لپاره يوه ننګونه ده، لامل يې تر ډېره د وړتياو او سرچينو نشتوالی، اداري فساد، محدوده روڼتيا، او جنسيتي نابرابري ده. خو د دې ننګونې تر څنګ د ښاروالیو د بنسټ د وړتيا او چارو په ښه يو فرصت هم موجود دی. د افغان وګړو د يوې لويې برخې لپاره ښاروالۍ د دولت د استازو په توګه له وګړو سره د اړيکي لومړی ټکی دی، چې له لارې يې د دوی کارونه ښکاري او په مټ يې ډېره اندازه عامه تړاو پيدا کېږي.[1]

د ښاروالیو دا ماموريت چې په ښاري حکومتولۍ کې د لاسنيوي اصل د ريښتيايني لپاره سيمه ييز عايدات او وړتياوې بايد لوړې کړي، دوی ته د داسې بنسټونو حيثيت ورکوي، چې د عامه چوپړونو په رسونې کې يې ځای څوک نه شي نيولای. د عايداتو د ټولونې او چوپړ رسونې دغه لوی توان ته بايد د لوړتياو د لوړولو او د سرچينو د کره پانګونې له پلوه زيات پام وشي.

اوولسم مبحث ـ : له ښکته ـ پورته حساب ورکولو پياوړي کول، د ولايتي شوراګانو د څار د حق ملاتړ

معلوماتو ته له لاسرسي او له ښکته څخه پورته خوا ته له حساب ورکونې پرته ښه حکومتولي منځته نه شي راتلای. ولايتي شوراګانې او په نژدې راتلونکي کې ټاکل کېدونکي د ولسواليو شوراګانې د ښې حکومتولۍ د دې ځانګړنې استازيتوب کوي. پر ولايتي چارو د ولايتي شورا ګانو د څار حق د خلکو ټاکل شوي استازي د خپل قانوني ماموريت په بشپړونې کې توانمنوي.

اتلسم مبحث ـ د ولسوالۍ او کلي استازيتوب

لکه وړاندې چې وويل شول، د ولسوالۍ او کلي په کچه د حکومتولۍ سمون يو څه تناقض لري. له يوه پلوه اوس په کابل کې د کورنيو او بهرنيو تکنوکراتانو او سياستوالو ډېر پام په ملي کچه د واليانو ، ولسوالانو، او د ولايتي شورا د غړو او ښاروالانو ټاکلو ته اوښتی. له بله پلوه دا ډېره جوته ده چې په ملي کچه په حکومتولۍ کې په معنی داره توګه سمونونه د کلي او ولسوالۍ له معقول او هر اړخيز استازيتوب پرته نه شي رامنځته کيدای. سره له دې چې په سيمه ييزه کچه د حکومتولۍ سمون ډېر ارزښت لري خو بيا هم د اوږدې مودې لپاره د تکنوکراتانو له خوا د سمونونو له پاره په جوړه شوې اجندا کې له پام غورځول شوی و. په وروستيو کې چې د ولسمشر له خوا د اساسي قانون له حکم سره سم په سيمه ييزه کچه د ټاکنو ژمنه شوې، نو د کلي او ولسوالۍ په کچه د حکومتولۍ د سمون موضوع

[1] نجات، آريا . (١٣٩٥ل) . په افغانستان کي سيمه ييزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شينواري، ، لومړي چاپ، ص (١٨)

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ځل بیا راپورته شوې ده. د کلي او ولسوالۍ په کچه د حکومتولۍ سمون ته بیړنۍ اړتیا له هغه ترونه سرچینه اخلي چې د ګډ حکومت د رامنځته کولو لپاره د ولسمشر اشرف غني او اجرایي رئیس عبد الله عبد الله ترمنځ شوی دی. په دغه تړون کې ویل شوي چې د اساسي قانون په لویه جرګه کې به د افغانستان د سیاسي نظام پر بدلون بحث او خبرې کیږي. که څه هم دا یواځې په هغه صورت کې چې د ولسوالیو شورا ګانې د اساسي قانون د حکم له مخې جوړې شي او استازي به یې په لویه جرګه کې برخه واخلي. لکه چې مخکې وویل شول د ولسوالیو د شوراګانو د رامنځته کولو لپاره بیلابیلې لارې شته، ځینې یې د کلي په کچه د اوسني جوړښت پر بنسټ دي چې د شورا ټولنیز ارزښت او مقام په کې په اصلي بڼه ساتل کیږي. ځینې نورې لارې چارې بیا داسې دي چې د شورا په اوسني جوړښت کې لږ یا ډیر بدلون راولي لکه د ولسوالۍ په کچه د همغږۍ شورا رامنځته کول. خو ځینې نورې لارې چارې لکه د آزادو ټاکنو له لارې د کلي او یا ولسوالۍ د شورا ټاکل، بیا په اساسي توګه په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولۍ څرنګوالی بدلوي او شورا ته د مدني ټولنې د یوه ارګان حیثیت ورکوي چې پر پرمختیایي چارو به تمرکز کوي. د حل هره لاره چې غوره کیږي غوره دې شي خو نور د کلي په کچه د حکومتولۍ سمون له پامه نه شي غورځول کیدای. په کلیواله کچه د حکومتولۍ په اړه پریکړه دومره ساده خبره نه ده ، ځکه په دې سره د کلیوالو سیمو د اوسیدونکو ژوند مستقیما اغیزمنیږي او بالاخره په دې اړه پریکړه د افغانستان د اکثرو اوسیدونکو پر ژوند اغیز کوي.[1]

نولسم مبحث ـ د پرمختیایي شورا جوړښت

لومړی مطلب ـ د شورا دندې او تنظیم

کله چې موږ شورا یادوو نو مطلب هغه پرمختیایي شوراګانې دي چې د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت له خوا رامنځته شوي دي. د دغه جوړښت اصلي هسته سیمه ییزې پرمختیایی شوراګانې دي چې په لومړي ځل په ۲۰۰۳ کال کې د ملي پیوستون پروګرام له خوا جوړې شوې. ملي پیوستون پروګرام په درې فیزونو کې پلي شو او په ۲۰۰۹ ـ ۱۰ کال کې یې لمن ټول هیواد ته خوره شوه. سیمه ییزې پرمختیایي شوراګانې د هغو ټولنو استازیتوب کوي چې له ۲۵ تر ۳۰۰ پورې کورنۍ په کې ژوند کوي. د سیمه ییزه پرمختیایي شورا غړي د پټو رایو له لارې ټاکل کیږي چې د دغې ټولنې ټول ښځینه او نارینه وګړي په کې برخه اخلي. د ولسمشرۍ ، ولسي جرګې او د ولایتي شوراګانو د ټاکنې په یوه ورځ ترسره کیږي خو د سیمه ییزه پرمختیایی شوراګانو ټاکنې په اوږده موده کې په جلا ډول د ټولنې په همغږي کولو تر سره کیږي. دغه ټول بهیر د نا دولتي مؤسسو له خوا پر مخ بیول کیږي چې د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت له خوا ورته د ملي پیوســـتون پروګرام د عملي کولو چاره په ولسوالیو کې سپارل کیږي. دا چې د ټولنې وګړې په دومره پراخه کچه په دې بهیر کې برخه لري نو د سیمه ییزې پرمختیایي شوراګانو ټاکنې په یوه ورځ په یوه ولسوالۍ کې نه بلکې په پرله پسې توګه ترسره کیږي. د سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانو اصلي دنده په خپلو سیمو کې د لومړیتوبونو ټاکل، څارنه او د پرمختیایی پروژو د یوې برخې پلي کول دي. په لومړیو کې په پام کې و چې سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانو ځینې نور هدفونه هم تعقیب کړي لکه دا چې د " سیمه ییزه حکومتولۍ او د سیاسي

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۱۹)

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ټولنيز پرمختګ فعال بنسټ " په توګه رول ولوبوي. د پرمختيايي چارو ترڅنګ سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانې شخړې هم هواروي ، حشرونه هم تنظيموي او په نور ځايونو کې د خپلې ټولنې استازيتوب هم کوي. لږ تر لږه د افغانستان په شمال ختيځ کې له ۲۰۰۷ کال څخه تر ۲۰۱۵ پورې موده کې سيمه پرمختيايي شوراګانې په سيمه ييزه کچه د حکومتولۍ د يوه بنسټ په توګه فعاليت کړی، له ۲۰۱۱ کال راهيسې په ځانګړې توګه د شورا د مشر ارزښت زيات شوی. د شورا د مشر د ارزښت له لوړيدو سره هم مهال په کليو کې د مشرانو او واکدارانو د اساسي بديل د ارزښت په اړه پوهاوی هم زيات شو. دا ډول يو ملاتړ بې جنجاله نه و، ځينې حکومتي او نړيوال چارواکي پر دې نظر دي، چې ټولنيزې پرمختيايي شوراګانې تر ډېره د مرستندويانو په ملاتړ چلېدونکي بنسټونه دي، چې پر پرمختيايي چارو تمرکز کوي، خو د حکومتولۍ اغېزناک او مثبت فعاليت نه لري. د سيمه ييزې پرمختيايي شورا پر بنسټ له ۲۰۰۷ کال راهيسې د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت د بنسټونو د رامنځته کولو په برخه کې دوه نور نوښتونه هم کړي دي. په سيمه ييزه کچه د پرمختيا ملي پروګرام، په اډانه کې سيمه ييزه شوراګانې د جغرافيوی موقعيت پر اساس د ؛ کلستر په کچه د پرمختيايي شوراګانو په اډانه کې سره يو ځای کړل شوې چې د سيمه ييزه پرمختيايي شوراګانو غړي په کې شامل دي. د کلستر په کچه د پرمختيايي شوراګانو بيا په خپل وار د ولسوالۍ پرمختيايي شورا ته خپل استازي استوي، چېرته چې د کلستر په کچه د ولسوالۍ د ټولو پرمختيايي شوراګانو استازي سره يو ځای کيږي. د کلستر پرمختيايي شوراګانو او د ولسوالۍ د پرمختيايي شوراګانو دندې يو شان دي خو دلته دغه دندې په لوړه کچه پر مخ وړل کيږي. دوی لومړيتوبونه ټاکي، ملاتړ جلبوي ، د پرمختيايي پروژو ته زمينه برابروي، حشرونه تنظيموي، د پروژو حفظ او مراقبت کوي، شخړې هواروي او په دولت کې د خپلې ټولنې د ګټو استازيتوب کوي. په دې ډول شورا هغه يواځينې بنسټ دی چې په سيمه ييزه کچه ټاکل شوی ، او په يوه مرکزي دولت کې په نوبتي ډول د حکومتولۍ يو بنسټ دی. له مرکزي دولت سره د ارتباط لويه لاره له همدې شورا تيريږي. د شورا په درې پوړونو کې تر ټولو ټيټ پوړ يعني سيمه ييزه پرمختيايي شورا تر ټولو ښه د يوه بنسټ ښه غوره کړې او په سمه توګه دندې ترسره کوي ، له دې وروسته چې تر دې يې په کمه اندازه د يوه بنسټ ښه غوره کړې هغه د ولسوالۍ پرمختيايي شورا ده. په وروستيو کلونو کې دغو دواړو بنسټونو له ملي او نړيوالو ارګانونو د پام وړ مالي امکانات او د ظرفيت لوړولو لپاره ملاتړ تر لاسه کړی دی. د شورا په اډانه کې د کلستر په کچه پرمختيايي شورا تر ټولو په لږه اندازه د يوه بنسټ ښه غوره کړې، او آن په ځينو ولسواليو کې نشته ، وروستۍ مهمه تبصره د شورا د قانوني حيثيت په اړه ده. سيمه ييزې پرمختيايي او د ولسوالۍ پرمختيايي شوراګانې د سيمه ييزې حکومتولۍ رسمي بنسټونه دي، خو دغه شوراګانې د حکومت يوه برخه نه دي. غه شوراګانې رسمي ځکه دي چې دندې او جوړښت يې په فرمانونو او د پاليسيو په اسنادو کې ذکر شوی؛ د سيمه ييزه پرمختيايی شوراګانو لپاره د ولسمشر فرمان چې ۲۰۰۶ کال کې لاسليک شو او د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت مقررات، او د ولسواليو پرمختيايي شوراګانو لپاره د سيمه ييزې پرمختيا ملي پروګرام چې د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت له خوا د ملګرو ملتونو د پرمختيايي پروګرام په مرسته پلې کيږي. خو د سيمه ييزه پرمختيايي او ولسوالۍ د پرمختيايي شوراګانو برخلاف د کلستر پرمختيايي شورا ګانې دغه ډول يو رسمي اساس نه لري. د کليو د بيارغونې او پراختيا وزارت له اړخه خو ويل کيږي چې دغه شوراګانې يواځې د ولسوالۍ پرمختيايي شورا د ټاکنو د اسانه کولو لپاره رامنځته شوي. په ډيرو سيمو کې که څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د کلستر پرمختیایي شورا ګانې د ولسوالۍ پرمختیایي شورا له ټاکنو وروسته فعالیت کوي او آن ځینې نا دولتي مؤسسې يې ملاتړ هم کوي، دا چې دغه شوراګانې د حکومتولۍ دنده او د سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانو پر سر د یو پرمختیایی ارګان ماهیت لري خو د ولسوالۍ شورا څخه په درجه کې ټیټې دي ، نو کیدای شي چې دغه شوراګانې غیر رسمي بنسټونه وبلل شي. که څه هم د سیمه ییزه پرمختیایي او ولسوالۍ د پرمختیایي شوراګانو قانون ډیر پیچلی دی ، البته دې ته په پام سره چې د کلي او ولسوالۍ په اړه اساسي قانون صراحت نه لري خو دغه دواړه شوراګانې کولی شي چې خپلې دندې ترسره کړي. د سیمه ییزه ارګانونو د خپلواکې اداري، د سیمه ییزه حکومتولۍ په پالیسۍ کې راغلي دي چې: سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانې هغو خلکو ته ځواب ورکوونکي دي چې د دغو شوراګانو غړي يې ټاکلي دي. سیمه ییزه پرمختیایي شوراګانې دغه راز د کلیو د بیارغونې او پراختیا وزارت ته چې دوی ته مالي بودجه ورکوي ، ځواب ورکوونکي دي. سیمه ییزه پرمختیایی شوراګانې به د کلیوالو شوراګانو د راتلونکې د رول تر سره کولو پرمهال خلکو ته ځواب ورکوونکي وي. د ولسوالۍ پرمختیایي شوراګانې به خپل اوسنی رول او مسؤلیتونه ترسره کوي. [1]

[1] نجات، آریا . (۱۳۹۵ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ، ص (۲۱-۲۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم فصل

د افغانستان په سیمه ییزه حکومتولۍ کې مالي چارې

لومړی بحث - پلان جوړونه او مالي چارې

د ۲۰۰۱ م کال په وروستیو کې د طالبانو د رژیم له نسکورېدو وروسته په افغانستان کې نوي سیاسي نظام د پلان او بودیجې جوړولو په ګډون د حکومتولۍ د یو شمېر فعالیتونو سمون ته لاره هواره کړه. خو په پیل کې د دغه بهیر پام د مرکزي حکومت پر پیاوړي کولو او پر دې راغونډ و چې د پلان او عامه مالي چارو مدیریت بهیرونه باید د مرکزي حکومت له خوا کنټرول شي. د حکومتي ادارو پاشل کېدو او د کابل او ولایتونو تر منځ کمزورو اداري اړیکو ښـایي حکومت لا نور هڅولی وي چې د مرکزي حکومت د واک غځولو او د پیاوړو ځایي لوبغاړو یا چارواکو د قدرت کمولو پخاطر د حکومتولۍ بهیرونه له اندازې ډېر مرکزي کړي. خو دغه ډول تګلارې ناوړې پایلې هم درلودې. دې تګلارې په اغېزناکه ډول د ځایي لومړیتوبونو په ګوته کولو او تمویلولو، د ځایي وړتیا لوړولو، او د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونو کې د ځایي چارواکو د ګډون مخه نیولې ده. واقعاً، په افغانستان کې د مرکزي او سیمه ییز کنټرول تر منځ انډول ساتل یوه ننګونه ده، او یو داسې حالت دی چې په نورو نازکو قرینو(افغانستان ته ورته تاریخ لرونکو هېوادونو) کې هم لیدل شوی دی. په عمومي ډول د عامه مالي چارو د مدیریت په ډګر کې او په ځانګړې ډول د بودیجې جوړولو په برخه کې د مهمو لاسته راوړنو سربېره، د یوه واضحه سیمه ییزې حکومتولۍ چوکاټ د نشتوالي له کبله، د لومړیتوبونو په ګوته کولو او د سرچینو د وېشلو پر وړاندې یو شمېر ناڅرګند او نامالوم حالتونه موجود دي. په مشخص ډول، د مرکزي حکومت له خوا له اندازې ډېر کنټرول، پاشلې اداري مسـولیتونه، محدوده وړتیا او د ځواب ورکونې کمی عمده ننګونې دي، چې دغه ننګونې د درې اړخیزه لېږد (اقتصـادي، سیاسـي او امنیتي) اقتصـادي اغېز لا سختې کړې دي، په ځانګړې ډول له (۲۰۱۴م) کال راهیسې چې بهرنۍ مرستې په چټک ډول کمې شوې او د حکومتي ادارو سـمون ته هم پام کم شـوی دی. د دغه لېږد د منفي اغېزو کمولو او د حکومت د محدودو سرچینو په اغېزناکه ډول وېشولو پخاطر باید د پلان او بودیجې جوړولو سیستم کې سمونونه راوړل شـي چې د ځایي خلکو غوښتنو او مهمو اړتیاو ته د پام او توجه له لارې حکومت خلکو ته نږدې شي. [1]

د افغان حکومت د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونه، د ښـاروالیو په اسـتثنا چې محدود واک لري، خورا مرکزي دي. حکومتي اداري په مرکزي، ولایتي او د ولسـوالیو په کچه شـتون لري خو له دوی په ډېر کمزوري ډول کار اخیستل کېږي چې له کبله یې د سرچینو اغېزناکه وېش او د خدمتونو وړاندې کولو بهیر لا سـتونزمن کېږي. په عمومي ډول پروژې د مرسـتندویه اوغیر حکومتي ادارو له بودیجو یا نورو لارو تمویلېږي، خو ډېر یې حکومتي سـیسـتمونه او بهیرونه له پامه غورځوي، چې له کبله یې، که څه هم پروژې په چټک ډول تطبیقېږي خو د دغو پروژو او ادارو دوام او موثریت په ناوړه ډول اغېزمنېږي. له بودیجې بهیر مرسـتې او په لوړه کچه مرکزي کنټرول د خدمتونو وړاندې کولو، د پروګرامونو تطبیق او څار او د ادارو ځواب ورکونې لپاره ناوړه پایلې لري. په ۲۰۰۱ م کال کې د بن

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټرون او په ۲۰۰۴ م کال کې د افغانستان د اساسي قانون له تصويبېدو وروسته، مختلفو لوبغاړو د اساسي قانون پر بنسټ د حکومت د ځينو فعاليتونو د غير مرکزي کېدو په اړه بحثونه کړي، که څه هم په دې تړاو تر اوسه کوم مهم پرمختګ نه دی شوی. خو په دې وروستيو کې د ملي يووالي حکومت له جوړېدو او د لېږد اغېزو داسې حالت رامنځته کړی چې دغو مسايلو ته بايد بيا کتنه وشي او د نورو مسايلو تر څنګ، بايد د پلان او بوديجې جوړولو بهيرونه غير مرکزي شي.

د ولسمشر اشرف غني ژمنه چې د مرکزي حکومت د بوديجې ۴۰ سلنه به ولايتو ته ورکوي، دې اړتيا ته اشاره کوي چې ځينې واکونه بايد د حکومت ولايتي ادارو ته وسپارل شي او سيمه ييزې ادارې بايد پياوړې شي چې په اغېزناکه ډول خپله بوديجه پلان او مصرف کړای شي. د پلان او بوديجې جوړولو د بهيرونو غيرمرکزي کول ننګونکی کار ښکاري، که څه هم دا سيمه ييزو ادارو ته د بشپړ واک ورکولو د خورا ډېر لېواله او توندې تګلارې په پرتله ډېره واقعي او حقيقي تګلاره ده. ځکه نو يوې اوږدمهالې تګلارې ته اړتيا ده چې په کې سيمه ييز چوکاټ په واضحه ډول تشريح شي، حکومتي فعاليتونه له مرکزه ولايتو ته ولېږدول شي، د وړتيا لوړولو يو هر اړخيز پروګرام پلی شي، او د ځواب ورکونې بهير پياوړی شي. د دغه ډول ستونزو د حل په موخه، د ولايتي بوديجې جوړولو پاليسي (PBP)او د سيمه ييزې حکومتولی راتلونکې پاليسي د پلان او بوديجې جوړولو د بهيرونو پر غيرمرکزي کولو ټينګار کوي. خو په (PBP) کې د حکومتي ادارو مسوليتونه په ښه ډول څرګند نه دي، او د پاليسی مسير او د پلي کولو پلان هم واضحه نه دی او پر نورو داسې پاليسيو او قوانينو ولاړ دی چې د مختلفو وزارتونو او ادارو له خوا بايد جوړ شي. لومړنی ارزونې ښيي چې د سيمه ييزې حکومتولی راتلونکې پاليسي هم ښايي ورته ستونزې ولري. د خدمتونو په ښه ډول وړاندې کولو لپاره، افغانستان بايد د پلان او بوديجې جوړولو بهيرونه غيرمرکزي کړي. دا چې په دغو بهيرونو کې د اجرايوي او تقنيني څانګو په ګډون ګڼې بېلا بېلې غاړې ښکېلې دي او دغه راز د حکومت محدودې وړتيا ته په کتو، په پراويز او عمودي ډول د بوديجې د غيرمرکزي کولو بهير ملاتړ لپاره بايد سمونونه په تدريجي ډول پلي شي، او که د ځواب ورکونې مناسب ميکانيزم شتون ولري نو په افقي ډول د بوديجې غيرمرکزي کول بايد يوازې يوه اوږدمهاله غوراوی وګڼل شي. له دې سره، حکومت بايد کابل او ولايتو کې د وزارتونو او رياستونو مختلفې دندې او دغه راز د پلان او بوديجې لپاره د همغږۍ ميکانيزم په واضح ډول تشريح کړي. حکومت بايد د ولايتي ادارو وړتيا هم لوړه کړي. د اداري فساد او سرچينو د ضايع کېدو مخنيوي لپاره بايد د سيمه ييزې ځواب ورکونې ميکانيزمونه پياوړي شي. اغېزناکه پلان او بوديجه جوړول د خدمتونو وړاندې کولو او پراختيا لپاره اړين دي، ځکه دغه بهيرونه دا وړتيا لري چې د افغانستان د راتلونکي او د حکومت د مشروعيت برخليک وټاکي[۱].

[۱] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجې جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲-۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی مطلب ـ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر

سیمه ییزو ادارو ته د لا ډېرو مسولیتونو او بودیجوي سرچنیو د ورکولو له لارې، په ځایي کچه د خدمتونو غوره والي پخاطر د افغانستان وروستی پالیسېو څه دپاسه یوه لسیزه مخکې پیل شوې دي. په دغه موده کې، د سیمه ییزو ادارو د پلان او بودیجې جوړولو د بهیرونو غوره والي هڅو سربېره، شته سیستم لا هم د مرکزي حکومت او سیمه ییزو ادارو تر منځ، چې ډېری عامه خدمتونه هلته وړاندې کېږي، پیاوړې مالي اړیکې نه دي رامنځته کړي. د اوسني سیستم او د افغانستان د ولایتي پلان او بودیجې جوړلو پالیسیو د نیمګړتیاوو په اړه د پوهاوي لپاره، مهمه ده چې دغه ستونزې د سیمه ییزې حکومتولی او غیرمرکزي کولو بهیر په پراخ چوکاټ کې ووینو. ځکه نو د لیکنې دا برخه حکومتولي، سیمه ییزه حکومتولي او غیرمرکزي کولو بهیر تشریح کوي چې په ملي او سیمه ییزو کچو د حکومتولی، پلان او بودیجې جوړولو تر منځ اړیکه وپېژندل شي.

دوهم مطلب ـ غیرمرکزي کول او سیمه ییزې مالي چارې

له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو کې د ثبات، بیا رغونې او د خدمتونو وړاندې کولو ترمنځ انډول ساتل ستونزمن کار دی. واقعاً، د سیمه ییزې حکومتولی په سمون کې یوه مهمه ننګونه دا ده چې د ملي امنیت او قانون حاکمیت تر منځ انډول وساتل شي، چې په ځایي کچه د مرکزي حکومت پیاوړی حضور او په اغېزناکه ډول د ګټو او خدمتونو وړاندې کولو ته ضرورت لري، او دا بنایي د غیرمرکزي کولو یوه ډول ته اړتیا ولري. امنیت مهم دی، ځکه که دولت اړ وي چې د مرکزي حکومت د مالي سرچینو لویه برخه پر امنیتي سکتور ولګوي نو د ټیټو کچو ادارو ته به د واک او مالي چارو لېږد بهیر محدود وي. له جګړو وتلي او کمزوري هېوادونه عموما هڅه کوي خپلې ادارې په تدریجي ډول غیرمرکزي کړي.

تجربه ښیي چې د غیرمرکزي کولو اغېزناکه ستراتېژیانې له مرکزه د واکونو له اخیستلو پیلېږي او ورو ورو سیمه ییزو ادارو ته پر لېږد خلاصېږي. دا له نورو نظرونو سره سمون لري او لومړۍ ارزونه یا مشاهده لا نوره واضحه کوي چې په جنګ ځپلو هېوادونو کې د ځایي حکومت سمونونه په احتیاط پلي کېږي. له مرکزه د واکونو اخیستل، د منځني حل په توګه، ځایي ادارو ته د واک د لېږد په پرتله له سیاسي پلوه په پرتلیز ډول ډېر مناسب غوراوی ښکاري، ځکه په دغه بهیر کې ګنې غاړې چې مختلفې ګټې، لېوالتیا او اندېښنې لري ښکېلې وي. د غیرمرکزي سیمه ییزې حکومتولی سیستمونو لپاره مالي غیرمرکزیت یا خپلواکي مهمه ده. د واحدو حکومتونو په لومړنیو پړاوونو کې له مرکزي حکومته سیمه ییزو ادارو ته د مالي چارو لېږد هېڅ نه تر سترګو کېږي، په دې معنا چې له جګړې وروسته په لومړنۍ موده کې سیمه ییزه حکومتولي او د حکومت دننه ادارو کې د مالي چارو مدیریت هغه څه نه دي چې تر ډېره پرې پام وشي بلکې په دغه ډول مسئلو په وروسته مرحلو کې غور کېږي. هغو هېوادونو په پراخه ډول د مالي چارو د واک لېږد بهیر خپل کړی چې د غیرمرکزي کولو له ښلا ښېلو ډولونو یې ګټه اخیستې. ان د (ښیګ بنګ بنې) غیرمرکزي کولو پالیسیانې، لکه اندونیزیا چې خپلې کړې، یو ډول مالي لېږد په نظر کې نیسي. سیمه ییزو او د حکومتي ادارو تر منځ د مالي چارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمونونه سیاسي بنه لري او ملي اجماع، سیاسي مشرۍ او منځدريځی ته اړتیا لري. دا یوه مهمه مسئله ده او یوازې له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو ته محدوده نه ده.[1]

د سیمه ییزې حکومتولۍ چوکاټونو جوړول او د مالي چارو د جوړښت انتخاب د (بدلون) په معنا دی، چې په کې ګڼې اداري او مختلف لوبغاړي ښکېل او له دغه بدلونه اغېزمنېږي. لاندې بحث پر ځو موضوع ګانو راغونډ دی چې افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیر په تړاو د سمون هڅو لپاره مهمې بریښي. ملي اجماع او مشري مهمي دي. د حکومت له مرکزي سیستمه د یوه نسبتا غیرمرکزي سیستم په لور تګ ښايي د وګړو، سیاستوالو او مختلفو ډلو ترمنځ د هېواد د یووالي په تړاو بحثونه راوپاروي. د سیمه ییزو سمونونو بریالیتوب لپاره د ځايي حکومتولۍ اړونده وزارت (د مثال په ډول د افغانستان ځايي حکومتولۍ خپلواکه اداره ، د مالیې وزارت) کافي نه دي. حکومت د وزارتونو، ریاستونو او ادارو ټولګه ده چې هر یو یې له بېلا بېلو وظیفوي، سیاسي او اداري فشارونو سره مخامخ دي. غیرمرکزي کولو بهیر ښايي د سرچینو د وېش په برخه کې د دوی د چارواکو لپاره ستونزمن وي، چې ښايي د اداري رقابتونو او د بدلون پر وړاندې د مقاومت لامل شي. د سمون بهیر پر مهال د بیوروکراتانو ترمنځ د همکارۍ او ګډ کار کلتور رامنځته کول یو ستونزمن کار دی چې باید پام ورته وشي. یو سیمه ییز سمون د اجرایوي څانګې او پارلمان ترمنځ سالم بحث ته هم اړتیا لري[2].

درېیم مطلب ـ د بودیجې جوړولو بهیر او حکومتولي

حکومتولي تر ډېره د عامه ګټو او خدمتونو وړاندې کولو سره تړاو لري. په منتخبو ډېموکراسیو کې، وګړي سیاستوال او سیاستوال بیوروکراتان پیاوړي کوي چې دغه ډول خدمتونه وړاندې کړي. د دې موخې لاسته راوړلو لپاره، مهمه ده چې سرچینې (د مثال په ډول، د مالیې عایدات او بهرنۍ مرستې) په اغېزناکه توګه پلان او ووېشل شي. دغه ډول بهیر کې، چې د پلان او بودیجې جوړولو په نامه یادېږي، اړتیاوو ته لومړیتوبونه ټاکل کېږي او د اړتیاو پوره کولو لپاره محدودې سرچینې وېشل کېږي. د عامه ګټو او خدمتونو وړاندې کولو پر مهال او پای کې، چې د بودیجوي بهیر په نامه هم یادېږي، سیاستوال او بیوروکراتان وګړو ته ځواب ورکونکي وي. دا په داسې حال کې ده چې دغه ډول سیستم رسمي ادارو لکه اساسي قانون او نورو قوانینو، او غیررسمي ادارو لکه غیرحکومتي لوبغاړو یا چارواکو محدود کړی او په دغه سیستم کې دودونه هم مهم رول لوبوي. د رسمي (ټاکل شویو سیاستوالو او بیوروکراتانو) او غیر رسمي لوبغاړو لکه پیاوړو اشخاصو او مختلفو ښکېلو ډلو تر منځ اړیکي مهمې دي. یوه منتخبه ډېموکراسي د ګټو او عوایدو لاسته راوړلو په کار کې زیانمنېدای شي، ځکه سیاستوال ښايي وغواړي چې بیا وټاکل شي او بیوروکراتان ښايي د نور قدرت او واک په لټه کې وي، چې تر کومه حده ممکنه ده په خپلو وظیفو او دندو پاتې شي. دا بیا ښايي د ملاتړ سیستم په معنا وي، چې لاسته راغلې پیسې او عواید پر خلکو او یا پر خپلو ملاتړو ووېشي، او موخه یې دا وي چې خپلې او د خپلو رسمي او غیررسمي ملاتړو ګټې خوندي کړي او د هغوی د ملاتړ دوام ډاډمن کړي. د بودیجې سیستم په عمومي ډول تر ډېره د دغه ډول کړنو مخه نیسي. که د لګښت سیستم یو شمېر مشخص اصلونه په پام کې ونیسي، نو وګړي ډاډ ترلاسه کولی شي چې حکومت به د عامه ګټو بودیجه نه ضایع

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۶-۷)
[2] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۶ ـ ۱۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي بلکې په ډېر عاقلانه ډول به يې د عامه ګټو توليدولو لپاره مصـرفوي. حکومت کولی شـي مالومه کړي چې دوی د عامه خلکو بوديجه او پيسې څرنګه لګوي. څکه نو د بوديجې سيستم دا وړتيا لري چې ښه حکومتولي پياوړې يا کمزورې کړي.

د عامه مالي چارو د مديريت د يوه ښه سيستم ځيني اصلونه په لاندې ډول دي:

- بوديجې بايد د مالي چارو قوانينو له مخې تولیز مالي ډسپلين په پام کې وساتي.
- د سرچينو وېش او ګټه اخيستنه بايد د ستراتېژيکو لومړيتوبونو پر اساس وي، چې د منځمهاله او اوږدمهاله ليدلوري پر اســـاس د پلان او بوديجې جوړولو د بهير د يوځای کولو له لارې د سرچينو پلانولو ته اړتيا لري.
- د پروګرامونو او خدمتونو وړاندې کولو اغېزمنتيا بايد (د لاسته راوړنو يا پروګرام بوديجې، او ټيټو کچو ادارو ته د واک لېږد) له لارې وساتل شي.
- د بوديجې ځواب ورکونه او روڼوالی هم بايد (د څار او ارزونې له لارې) وساتل شي.

د دې ترڅنګ، د بوديجې جوړولو بهير کې د وګړو ښـکېلول پورته اصـلونه نور هم پياوړي کوي. د وګړو له ګډون سره او د ګډ بوديجوي او جنډر ته ژمن بوديجوي سيسـتم له لارې د حکومتولی چوکاټ بشپړتيا په تېرو دريو لسيزو کې د عامه مالي چارو د مديريت د اجنډا برخه ده. د عامه مالي چارو د ښه مديريت او د وګړو ښکېلتيا اصلونه لاندې په لومړي جدول کې تشريح شوي دي.

لومړی جدول :د ښې حکومتولی لپاره د عامه مالی چارو د مديريت اصلونه:[1]

اصلونه	موخه	وسيلې	د بوديجې اړونده دوره	د مـدني ټولنـې رول
ټولیز مالی ډسپلين	مالي چارې په عاقلانه ډول تنظيمول د سترو اقتصادي چارو ثبات او د پورونو پايښت	د لګښت لوړه کچه د مالي چارو قانون د منځمهـالـه لګښـــتونو چوکاټ د عـامـه مـالی چـارو د مديريت قوانين د مـالي چارو د مديريت مالوماتي سيستم	د بوديجې چمتووالی او جوړول	د بوديجې دفاع يا ملاتړ
تولیز مالي ډسپلين	د بوديجې د لګښت اعظمي کچې ته په پام سره محدودې سرچينې ټاکل شويو مهمو پروګرامونو ته وېشل	پراختيايي پلانونه منځمهاله پروګرامونه ستراتېژيک او عملي پلانونه د لګښــــت منځمهـالـه چوکاټ لـه پـانګونو ســـره د عمليـاتي او مراقبـت لګښتونو يوځای کول	د بوديجې چمتووالی او جوړول	پـه ګـډ ډول بـوديجـه جوړول د بوديجې دفاع جنډر ته ژمن بوديجوي سيستم

[1] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

		د مـالي مـديريـت د مالوماتو سيستم د عامه مالي چارو د مديريت قانون		
په اغېزناكه ډول د سرچينو كارول	د پيسو په بدل كې ارزښت اقتصادي اغېزمنتيا اغېزمنتيا او برابري	د ترسره شوي كار او د پروګرام د بوديجې لاسته راوړنو د اندازه كولو سيستمونه د افسرانو نرمي د څرګندو قوانينو لـه مخې د دندو لېږد	د بوديجې لګول	د بوديجې څار د عامه لګښتونو د څار سيستم د مالي چارو رونوالی
ځواب وركونه	د عامو خلكو پيسي په سـم او قـانوني ډول لګول	د ارزونـې او څـار خپلواكـه اداره(قـانون منل او د مالي چارو او شوي كار ارزونه) د كور دننه كنترول او ارزونې سيستمونه د بوديجوي سـيسـتم پارلماني څار	د كال په اوږدو كې كورنۍ او بهرنۍ ارزونې د كال د پای او وروستي حسابونو او لاسته راوړنو رپوټ وركول	ټولنيزه ارزونه څار او د مالوماتو خپرول د ارزونې او څار دفتر د رپوټونو په اړه د پوهاوي لوړول

څلورم مطلب ـ په افغانستان كې ولايتي پلان او بوديجه جوړول

د ادارو د ټولو هڅو او ژمنو سربېره، افغانستان لا هم يو خورا مركزي حكومت لرونكی هېواد دی چې له كبله يې د حكومت د سـيمه ييزو ادارو رول محدود پاتې شـوی. پدې خاطر د سـيمه ييزې حكومتولۍ شته چوكاټ، د څرګندو اصلونو د نشتوالي له كبله، په ولايتي او د ښاروالیو په كچه د واک د لېږد ډېر كم فرصت برابروي. په افغانستان كې د مركزي حكومت د پياوړي كولو په لوړه ميلان د نورو له جګړو وتلو او كمزورو هېوادونو مثالونو ته ورته ښـكاري. لكه مخكې چې پرې بحث وشـو، داسـې ښـكاري چې د امنيت اندېښنه تر ټولو مهمه مسئله ده چې دغه ډول مركزي ميلانونو كې رول لوبوي. په ځايي كچه ټيټه وړتيا، د واک لېږد په اړه د وزارتونو مقاومت، او د اداري فساد د خپرېدو وېره هم د غير مركزي كولو بهير كمزوری كوي.

د پلان او بوديجې جوړولو د بهيرونو سـمون په برخه كې دوو فكتورونو مرسـته كړې ده. لومړی، يوه خورا مركزي اداره خلكو ته خدمتونه د تمې پر اسـاس نه شـي وړاندې كولی. حكومت پوهېږي چې د عامه خدمتونو معيار بايد لوړ شـي، په ځانګړي ډول په يوه داسـې چاپيريال كې چې امنيتي وضع په كې ورځ تر بلې خرابېږي، تر څو وكولی شي د طالبانو پر ضد د خلكو فكرونه او زړونه خپل كړي. د مثال په ډول، پخواني ولسمشر حامد كرزي په دې اړه ويلي، (د ملي او سيمه ييزې حكومتولۍ پياوړي كول او د قضـا سـيسـتم بيا رغول زموږ له سـتونزمنو كارو څخه دي) دوهم، د بوديجې دننه د مرسـتندويه ادارو مرستې په پوره ډول نه لګول كېږي، چې د نورو لاملونو تر څنګ يې يو لامل د حكومت محدوده وړتيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د تدارکاتو پېچلی سیستم دی. پایله دا ده چې د پراختیا بودیجې ډېره کمه برخه مصرف شوې چې کچه یې تر ۵۰ سلنې ټیټه ده[۱].

د سیمه ییزې حکومتولۍ په تړاو د ځینو اندېښنو د حل لپاره، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره په ۲۰۱۰ م کال کې د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسي جوړه کړه. خو، د پالیسۍ د ۴۰۰ مخونو دغه سند په بشپړ ډول پلی نه شو، او لامل یې تر ډېره د پالیسۍ پېچلتیا، سیاسي ګونګوالی، او اداري کمزورتیا او بې پروایي وه، چې له جګړې وتلو او کمزورو هېوادونو کې د سیمه ییز سمون پر مهال دا عادي مسئلې ګڼل کېږي.

پینځم مطلب ـ اداري جوړښت او لوبغاړي

افغانستان یو واحد حکومت لري چې اداره یې مرکزي ده او د رسمي او غیررسمي لوبغاړو یا چارواکو او ادارو اړیکې په کې مهم رول لوبوي. رسمي ادارو کې په کابل کې اړوند وزارتونه او ریاستونه، والیان او اړوندې څانګې (لکه ولایتي شوراګانې، او ولسوالان او د ولسوالیو ادارې شاملې دي. په سوېلي اسیا کې د یو شمېر نورو هېوادونو په خلاف، افغانستان کې ولایتي ادارې د حکومت د یوه بیلې عمودي څانګې په توګه فعالیت نه کوي، او په افقي ډول له ولایتي ادارو سره تړلې نه دي. په افغانستان کې په ولایتي سطحه، د اړوند وزارت ریاستونه محدود واک لري، او د پلان او بودیجې په تړاو نږدې ټولې پرېکړې په کابل کې کېږي. د والیانو او ولسوالانو رسمي رول کمزوری خو غیر رسمي رول یې پیاوړی وي. که ټول نه وي نو ډېر یې عموماً له خپلو محدودو رسمي دندو بهر حرکت کوي او له ولسمشر سره د خپلو شخصي اړیکو، قومي اړیکو او قانوني او غیرقانوني عایداتو پر مټ خپل غیررسمي واک کاروي. والیان د مرستو په لاسته راوړلو کې هم فعاله ونډه لوبوي. په ولایتي پراختیا کمېټې کې د اړوندو وزارتونو ولایتي رئیسان شامل وي. والیان د ولایتي پراختیا کمېټو غونډو مشري کوي، او د اقتصاد ریاست چارواکي یې د سکرتریت رول پر مخ وړي. د ولایت د پراختیا د کمېټو دنده دا ده چې په ولایتو کې د وزارتونو فعالیتونه همغږي کړي. او د ولایت د پراختیا پلان چمتو کړي. والي کولی شي چې د ولایتي پراختیا کمېټې غونډو ته د ولایتي بیارغونې ټیمونو استازي، غیرحکومتي ادارې او د مدني ټولنو غړي (د رای نه ورکونکو غړو په توګه) وبولي چې د پراختیا په فعالیتونو کې د ټولو ښکېلو غاړو تر منځ غوره همغږي ډاډمنه شي. په سیمه ییزه کچه ولایتي شورا یوازینۍ ټاکل شوې ادارې دي او د دوی رول ګونګ دی. د اساسي قانون پر بنسټ، ولایتي شورا د حکومت د پراختیا موخو لاسته راوړلو او د قانون په تطبیق (د افغانستان اساسي قانون، ۱۳۸ مه ماده، اتم فصل او څلورمه ماده) کې ونډه لوبوي. د ولایتي پراختیا د پلان په کچه د دوی د سلا مشورې رول په عمومي ډول کمزوری وي. د ۲۰۱۰ م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسۍ او د ۲۰۱۵ م کال د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسۍ لومړۍ بڼه سپارښتنه کوي چې د دوی رول باید پراخه شي چې د والیانو فعالیتونه وڅاري خو دغه مسئله په تېر کې په ملي او سیمه ییزو کچو لانجمنه ثابته شوې ده.[۲]

د مرکزي حکومت ادارو ترڅنګ، ښاروالۍ د رسمي ادارو بله سطحه ده چې د ولایتي ادارې برخه ګڼل کېږي. اوسمهال، دغه ښاروالۍ ټاکل شوي ښاروالان او غړي نه لري. ښاروالۍ ځایي

---

[۱] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۳)

[۲] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومتونه دي، څکه دوی د خپلو عایداتو لاسته راوړلو او خپلې بودیجې جوړولو قدرت لري. دوی د ښاروالۍ د یوه پخواني قانون پر اساس فعالیت کوي چې اوس به یې ځای یو نوی قانون ونیسي چې له مخې به یې ښاروالان او سیاسي چارواکي ټاکل کېږي. د دوی د کار د خرابېدو عمده لامل د بودیجې کمی او د ښاروالیو کمزورې وړتیا ده. ځینې نیمه حکومتي اداري د مرستندویه ادارو لکه د ملي پیوستون پروګرام له خوا تمویلېږي. دوی د ولسوالۍ او کلي په کچه د غیررسمي حکومتولۍ جوړښت برخه دي. د کلیو په کچه د ټولنیزې پراختیا شوراګاني کلیوالي بیارغونې او پراختیا وزارت له خوا چلول کېږي، دا شوراګاني د کلیوالو ټولنو له خوا ټاکل کېږي چې د ځایي ټولنو د اړتیاوو پوره کولو په موخه د ځایي پروژو په ډیزاین، تطبیق او څار کې برخه واخلي. غیررسمي دودیز جوړښتونه د افغانستان له ځانګړتیاوو دي چې د حکومتولۍ ګڼ دودیز ډولونه لري. دغه جوړښتونه چې د رسمي ادارو ملاتړي یا ان مخالف دي، له ډېر پخوا راهیسې شتون لري. دوی مختلف نومونه او وړتیاوې لري، لکه جرګې او شوراګاني، دا موقتي میکانیزمونه دي او تر ډېره په ځایي سطحه شخړې هواروي، د دغو میکانیزمونو غړي کله کله د ولایتي چارواکو او ځایي ټولنو ترمنځ منځګړتوب کوي. بهرني مرستندویان د افغانستان د حکومتولۍ سیستم بې ساري ځانګړنه ده چې پوځي او پراختیایي مرستې کوي. مرستندویان د on-budget (بودیجې د ننه) او off-budget (له بودیجې بهر) میکانیزمونو له لارې له ملي بودیجې سره مرسته کوي څکه نو د حکومتي ادارو سیستم له پامه غورځوي. دغه ډول مرستو بودیجه پاشلې او د مرستو همغږي یې ګرانه کړې ده. د رسمي او غیررسمي لوبغاړو ګډوالي او د on-budget او off-budget فعالیتونو له لارې د عامه لګښتونو جوړښت د بودیجې جوړولو بهیر د ضایع کېدو او شخصي ګټو پر وړاندې زیانمن کړی دی. د رسمي او غیررسمي لوبغاړو ترمنځ د قدرت پر سر د اړیکو یوې پېچلې شبکې حالت تت کړی دی. که څه هم رسمي لوبغاړي (ټاکل شوي سیاستوال) د خلکو سیاسي استازي دي او د عامه خدمتونو چارواکي(لکه د وزارتونو چارواکي، والیان، ولسوالان) په ملي او سیمه ییزو کچو د سیاستوالو ګومارل شوي مدیریتي استازي دي، د ځواب ورکونې پر وړاندې د ګټو ټکر یوه عمده اندېښنه ده. په داسې حال کې چې رسمي لوبغاړي باید خلکو ته ځواب ووایي، خو د یوه کمزوري هېواد د تاریخي حالتونو او پاشل شویو ټولنیزو جوړښتونو له کبله، دوی عامه خدمتونو ته د ژمنتیا پر ځای تر ډېره خپل ګوند، قومي ډلې یا قبیلې ته ژمن وي[1].

د مالي چارو غیرمرکزي کول په دې معنا چې د لګښتونو او د عایداتو لاسته راوړلو چارې د مرکزي حکومت د وزارتونو ټیټو پوړونو ته ولېږدول شي، په داسې حال کې چې مرکزي وزارتونه لا هم پر دوی کنټرول ولري. په یوه واحد هېواد کې، ټیټ پوړونه عموما ولایتونه او ولسوالۍ دي. خو د تطبیق ستونزو په نظر کې نیولو سره، د ولسوالۍ کچې ته د مالي چارو لېږد ډېر کم تر سترګو کېږي. د مثال په ډول یو لوړ شمېر ولسوالیو ته لاسرسی ښایي ستونزمن وي او څار یې شاید ډېر مصرف ولري. څکه نو، دغه ډول واک په عمومي ډول ولایتو ته ورکول کېږي. له دې امله، د ولایتي بودیجې جوړولو اصطلاح د مالي چارو د غیرمرکزي کولو معنا هم لرلی شي. د ولایتي بودیجو یوه مهمه ځانګړنه دا ده چې ولایتونه عموما ځانته جلا بودیجه لري. څکه نو ولایتي بودیجه د حکومت ولایتي ادارو ته قدرت ورکوي چې خپله بودیجه پخپله وټاکي ، (د مرکز د قوانینو او لوړې کچې په رڼا کې او د خپلو سرچینو

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عايداتو پر اساس) د افغانستان په بوديجوي سيستم کې ولايتي ادارو ته د عايداتو لاسته راوړلو د قدرت لېږد شامل نه دی. يوازې ښاروالۍ د عايداتو لاسته راوړلو واک لري. لکه مخکې چې يادونه وشوه افغانستان ولايتي بوديجې نه لري. په دې تړاو، سيمه ييزو واحدونو ته د لګښتونو د مديريت واک لېږد ډېر محدود دی، او هېڅ تړلي يا جامع ولايتي بوديجې نه لري.

دوهم بحث ـ د غيرمرکزي ولايتي بوديجو غوراوی : د بوديجې عمودي او افقي ډولونه

ولايتي بوديجې په اساسي توګه په دوه ډوله دي چې د عمودي يا افقي غيرمرکزي سيستمونو له مخې ترتيب شوي دي. چې په دې کې افقي جوړښتونه دوه طبقې لري. په ملي کچه د سرچينو د وېش په تړاو، د اړوندو وزارتونو د همغږۍ کار د مالي او اقتصاد وزارتونه پر مخ وړي. په ولايتي کچه په کې والي د همغږۍ مسئوليت لري. د غيرمرکزي بوديجوي سيستم ډولونو په برخه کې، د عمودي او افقي بوديجو مهمې ځانګړې لاندې ښودل شوي دي.

الف : عمودي غيرمرکزيتوب: په دې ډول کې، سرچينې د(سيلو) په توګه جريان پيدا کوي چې د اړوند وزارتونو له بوديجې د ولايتي اداره برخه ټاکل کېږي. د سيلو جوړښت په خپله اصلي بڼه کې ولايتي اداره ته د لګښت هېڅ يا ډېر کم واک ورکوي. په افغانستان کې د بوديجې جوړښت د سيلو اصلي بوديجوي سيستم ته ورته دی چې په ولايتي کچه د لګښت اکثريته پرېکړې بايد په مرکز کې د اړوندو وزارتونو له خوا مخکې له مخکې منظورې شي. کمبوډيا عمودي غيرمرکزي بوديجوي سيستم لري. دا ډول غيرمرکزيت ولايتي ادارې ته فرصت ورکوي چې د اړوندو وزارتونو له خوا د ولايتي بوديجې د ټاکل شوې اعظمي کچې په نظر کې نيولو سره، ځانته خپله بوديجه ولري. (د بوديجو د فرعي واحدونو په توګه) د مرکزي سيستم په خلاف، پارلمان نه يوازې په مرکز کې د وزارتونو بلکې د سيمه ييزو ادارو بوديجه هم منظوروي. د افغانستان په تړاو، عمودي غيرمرکزيت کولی شي د سيلو سخت جوړښت په پام وړ اندازه نرم کړي او ولايتي اړوندو چارواکو ته فرصت ورکړي چې د اساسي قانون پر بنسټ د مالي سرچينو په برخه کې يو څه اندازه واک او قدرت لاسته راوړي. خو په مرکز کې د وزارت او ولايت کې د رياست ترمنځ اړيکه بيا هم ټينګه ساتل کېږي.

ب : افقي غيرمرکزيت: موزمبيق د غيرمرکزيت افقي بڼه غوره کړه، په دې تړاو، د مالي چارو غيرمرکزي کول په دې معنا دی چې د بوديجو واک د واحدو بوديجو په توګه واليانو ته ورکړل شي. دغه واحدې بوديجې د اړوندو ولايتونو لپاره د وزارتونو له بوديجو اخيستل شوي وي چې والي ته د مالي چارو په برخه کې د پام وړ واک ورکوي. ځکه نو ولايتي اداره د والي لاس لاندې کار کوي او مرکزي حکومت سره يې اړيکې کمزورې وي. په داسې حال کې چې دغه سيستم په سيمه ييزه کچه د لا ډېرې همغږۍ لامل کېږي، خو ښايي د سيمه ييزو اړوندو رياستونو او وزارتونو تر منځ اړيکې کمزورې کړي. د حکومتولۍ شته چوکاټ ته په پام سره، په افغانستان کې، په نږدې راتلونکې کې دغه غوراوی مناسب نه دی ځکه ډېر امکان شته چې سرچينې د شخصي ګټو او ملاتړ لاسته راوړلو لپاره وکارول شي. په افغانستان کې، په راتلونکې کې د افقي غيرمرکزيت دغه غوراوی هغه مهال مناسب ګڼل کېدی شي چې د واليانو د ځواب ورکونې ډاډ ترلاسه شي. افغانستان ته چې د غيرمرکزيت هر موډل يا ډول په نظر کې نيول کېږي، که د چارواکو تر منځ اړيکې او مسئوليتونه څرګندې نه وي نو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندې يې خنډونه پورته کېدای شي. چې د واليانو او اړوندو وزارتونو ترمنځ د قدرت پر سر لانجې ښايي د عامه خدمتونو وړاندې کولو بهير ګډوډ کړي. [1]

لومړی مطلب ـ د افغانستان د ملي او سيمه ييزې بوديجې او پلان جوړولو بهير

سيمه ييزې مالي چارې په عمده ډول د اساسي قانون، د عامه مالي او لګښتونو چارو د مديريت قانون، او اړوندو نورو قوانينو له لورې کنترولېږي. د افغانستان اساسي قانون (۲۰۰۴) د افغان حکومت ټوليز مسئوليتونه په ګوته کوي چې بايد کلنۍ بوديجه چمتو کړي (۷۵ مه ماده) او پارلمان بايد دغه بوديجه منظوره کړي (۹۰ مه ماده)، دغه راز هغه طرزالعملونه په ډاګه کوي چې د بوديجې د منظورۍ د ځنډېدو په صورت کې بايد په نظر کې ونيول شي، (۹۸ مه ماده) د عامه مالي او لګښتونو چارو د مديريت قانون(چې په ۲۰۰۵ م کال کې ومنل شو) د عامه مالي چارو قانوني بنسټ جوړوي او د عامه مالي چارو د مديريت په تړاو د وزارتونو، ادارو او خزانې مسئوليتونه ښاري، دغه راز د عامه شتمنيو، پور او پلور، د بوديجې جوړول او منظوري، د بوديجې مصرف، د بوديجې د برخو ټاکل او بياکتنه، او محاسبه او کنترول هم ښاري.

د عامه مالي او لګښتونو چارو د مديريت قانون له مخې بايد کلنۍ بوديجه د يو ګڼ - کليز چوکاټ پر اساس جوړه شي. دغه چوکاټ د منځمهاله مالي چارو چوکاټ په نامه يادېږي. دغه قانون د بوديجې په جوړولو او مصرفولو کې مهم مسئوليت د ماليې وزارت ته ورکوي.

د عامه مالي او لګښتونو چارو د مديريت قانون دوهمه ماده هم يادونه کوي چې د حکومت ټولې ادارې (د وزارتونو او ولايتونو په ګډون) بايد د بوديجې او لګښتونو په تړاو د دغه قانون د طرزالعملونو پر اساس فعاليت وکړي. خو دغه قانون د سيمه ييزو مالي چارو مديريت ميکانيزمونه په واضحه ډول نه تشريح کوي. د ماليې وزارت ته مسئوليت ورکړل شوی چې بوديجه جوړه او د لګښت چارې يې همغږې کړي. د دغه بهير د يوې برخې په توګه، د مرکز او ولايتو ترمنځ د بوديجې په تړاو اړيکې د فرعي قوانينو له خوا کنټرولېږي. کابينې (د ۲۰۰۶ م کال جولای کې) د مالي چارو قوانين هم منظور کړل چې د بوديجې جوړولو، مصرفولو، بانکي مسئلو او د نغدو پيسو مديريت، پېر او پلور، شتمنيو مديريت، محاسبې او رپوټ ورکولو، د ښاروالیو مالي چارو، او کنترول او ښار په څېر مسلو په اړه مشخصې لارښونې لري. دغه قوانين د بوديجې واحدونو او د هغو چارواکو ترمنځ د اړيکو يو لا نور تفصيلي چوکاټ جوړوي چې د مالي چارو مديريت کې ښکېل دي. دغه قوانين يا مقررې اړوند وزارتونه د (بوديجې عمده واحدونو)په نامه او ولايتي اداره د (بوديجې فرعي واحدونو) په نامه يادوي چې د بوديجې د عمده واحدونو لاس لاندې کار کوي. خو د افغانستان په تړاو، دغه مسئله يو څه ناڅرګندتيا رامنځته کوي.

---

[1] بېژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۳ ـ۱۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم مطلب ـ د بودیجې عمده او فرعي واحدونه

د ولایتي بودیجې په غیرمرکزي ډول کې، د بودیجې د عمده واحد اصطلاح اړوندو وزارتونو ته اشاره کوي چې خپله برخه په مخامخ ډول له ملي بودیجې لاسته راوړي. د بودیجې فرعي واحدونه په بشپړه توګه خپلواکه نه دي او دوی د اړوند وزارت یا بودیجې عمده واحد لاس لاندې کار کوي. په بله معنا، ولایتي اداره د یوه ټرلي (طبقه یي) ادارې په توګه فعالیت کوي چې د خپل اړوند وزارت یوه برخه ګڼل کېږي. (معنا خپله ځانته کوم قانوني حیثیت نه لري.) دوی د محاسبې د رسمي ادارې او ملي بودیجې له خوا د بودیجې د فرعي واحدونو (یعنې فرعي ادارو) په توګه منل شوي دي.

د افغانستان مالي مقررې د بودیجې فرعي واحدونه په واضح ډول نه دي تشریح کړي. د مثال په ډول، ۱۶ مه ماده (۱) وایي چې (د مالیې وزارت باید د بودیجې عمده واحدونو ته هغه طرزالعملونه ورکړي چې له مخې یې بودیجه جوړه او د مالي کال لپاره د بودیجې د وېش اندازه مالومه، او د بودیجې د مصرف اعظمي کچه، د کابینې د منظورۍ پر اساس، څرګنده شي) خو د (بودیجې فرعي واحد) اصطلاح یوازې یو ځل په متن کې یاده شوې ده. دغه راز ۳۴ مه ماده (۳) وایي چې (د مالیې وزارت باید د خزانې د وېش دفترونو له لارې د بودیجې د ټاکلو په اړه سپارښتنه وکړي او د بودیجې فرعي واحدونو ته واک ورکړي چې د لګښتونو په تړاو ژمنې وکړي) ځکه نو څرګنده نه ده چې ولایت کې د ریاستونو فعالیتونه تر کومه برید د بودیجې د فرعي واحدونو په څېر ګڼل کېږي.

نور قوانین چې د عامه تدارکاتو چارې کنټرولوي، د تدارکاتو قانون (۲۰۰۸ او په ۲۰۰۹ کې اصلاح شوی) او د عامه تدارکاتو لپاره د طرزالعملونو قوانین (۲۰۰۷ ، او په ۲۰۰۹ کې اصلاح شوی) دي. دغه قانوني چوکاټ د هغو وسایلو، کارونو او خدمتونو(د سلاکارۍ خدمتونو په ګډون) پر تدارکاتو د تطبیق وړ دی چې ملي او سیمه ییزې ادارې، ښاروالۍ، او نور واحدونه یې د عامه ګټو له بودیجې تمویلوي. په داسې کال کې چې د بودیجې ترتیب او لګښت، د تدارکاتو په ګډون، په اساسي ډول د پورته یاد شوي قانوني چوکاټ په نظر کې نیولو سره پر مخ وړل کېږي، د څار د نوې سترې ادارې قانون(د ۲۰۱۳ م کال فبروري) بیا بهرنۍ څار او ارزونه د څار د سترې ادارې له لارې کنټرولي.[1]

درېیم مطلب ـ د بودیجې ترتیبولو او اجرا کولو بهیر

افغانستان د وزارتونو، ریاستونو، او خپلواکو آمریتونو یا واحدونو په ګډون ۵۴ بودیجوي واحدونه لري. بودیجه دوه برخې لري: اجرایوي بودیجه (معاشونه او د ادارې او مراقبت لګښتونه) او د پراختیایي بودیجه (سترې پانګونې) دا چې بهرنۍ مرستې د حکومتي بودیجې له لارې او له بهره کېږي، نو دغو مرستو د بودیجې جوړښت پاشلی دی. ځکه نو بودیجه پر اصلي بودیجې، چې حکومت یې تنظیم او کنټرول په لاس کې لري (او د اجرایوي او پراختیایي بودیجې ځینې برخې هم په کې شاملې دي)، او بهرنۍ بودیجې، چې مرستندویان یې د حکومتي بودیجې له سیستمه بهر په مخامخ ډول کنټرولوي، وېشل شوې ده. هغه پروژې چې د غیرحکومتي ادارو، ملګرو ملتونو او د مدني ټولنې ادارو له خوا پلې شوې، له بودیجې بهر (off-budget) بلل کېږي. د ۲۰۰۲ او ۲۰۱۰ کلونو ترمنځ، شاوخوا ۸۲ سلنه مرستې له بودیجې بهر (off-budget) میکانیزم له لارې جریان وموند. حکومت د

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۵ ـ۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجرايوي بوديجې، پراختيايي لګښــتونو چې له کورنيو عايداتو تمويلېږي، او د بوديجې دننه (on- budget) پراختيايي مرستو يوې برخې چې ازادې مرستې نومول شـوې، بشـپړ واک په لاس کې لري. واقعاً افغانسـتان په خورا لوړه کچه پر بهرنيو مرسـتو متکي دی چې د ۲۰۰۵ او ۲۰۱۱ کلونو ترمنځ دغو مرستو د ناخالصـو عايداتو ۷۶ سلنه جوړوله او د مرسـتو لوړه برخه (څه د پاسـه ۵۰ سلنه) پر امنيتي سکتور لګېدلې ده.[۱]

څلورم مطلب ـ د بوديجې ترتيب او ولايتونه

د بوديجې د ترتيب بهير نه يوازې يو تخنيکي بلکې يو خورا سـياسـي بهير هم دی چې د ګټو مختلفې ډلې او حکومتي ادارې په کې د سرچينو لاسته راړلو لپاره سيالي کوی.

د بوديجوي لومړيتوبونو په اړه ښـايي د سياسي لوبغاړو او بيوروکراتانو تمې په ټکر کې وي. د دې مسئلې د حل لپاره دواړه، تخنيکي چارو ته پام او د اجماع رامنځته کول مهم دي. د بوديجې بهير په اسـاسـي ډول يو تکراري بهير دی چې په کې شـته بوديجې ته په پام سـره د عامه پاليسـۍ هدفونه ټاکل کېږي. په دې تړاو، وزيران د خپلو بوديجو وړانديزونه سـپاري، او د ماليې او اقتصــاد وزارتونه دغه وړانديزونه ارزوي او د اصــلاح لپاره يې بېرته لېږي. د بوديجې وړانديزونو لېږد رالېږد ترهغو دوام کوي چې هوکړه پرې وشـي. دغه تکراري بهير وخت، ښـو اړيکو او مخابرو، او د مسـئوليت څرګندو لارو ته اړتيا لري چې د بوديجې واحدونه، د ماليې وزارت او د اقتصــاد وزارت په پرانيسـتې او آزاده ډول سره خبرې اترې وکړي او د يو بل قانع کولو لپاره خپل دلايل وړاندې کړي او يوې مناسبې پايلې يا حل لارې ته سره ورسېږي. ان که يو وزارت يا د وزارت ټيټ پوړ (افغانستان کې) ولايتي اداره و نه شـي کولی چې خپله غوښتنه لاسته راوړي، بيا هم بايد دا ډاد ترلاسـه کړي چې د بوديجې د جوړولو بهير عادلانه او روڼ و او دا چې د دوی پر وړانديز غور شوی او نورو رياستونو ته په پام سره، دوی ته په يوه بې پرې ډول ځواب ورکړل شـوی دی. د خبرو اترو او بحث له بهير وروسـته، دوی بايد لږ ترلږه د خپلو بوديجو د کچې ټاکلو د دلايلو، حقايقو او څنډونو په اړه وپوهېږي. دا کار د بوديجې واحدونه هڅوي چې د خپلې بوديجې مسـئوليت په غاړه واخلي، بوديجه خپله وګڼي او دغه ټول بهير ته درناوی ولري. ګڼې ښـکېلې غاړې ښـايي دغه بهير له پامه وغورځوي، ځانونه ګوښه شوي احساس کړي او خپله لېوالتيا او تشـويق له لاسـه ورکړي. که مناسـب ځواب ور نه کړل شـي، دوی ښـايي فکر وکړي چې وړانديزونه يې په سم ډول نه دي کتل شوي او دا ښايي دوی اړ کړي چې د خپلو پروژو د تمويلولو پخاطر د بوديجې نورې لارې ولټي. د پورته ياد شوي چوکاټ پر اساس به د افغانستان بوديجوي بهير ته بيا کتنه کېږي چې په عمومي ډول د دغه بهير نيمګړتياوې او د سـيمه ييزو ادارو ونډې او فعاليتونه په نښــه شــي. بحث پر دريو موضــوع ګانو راغونډ دی: د معلوماتو جريان چې ولايتي پراختيا پلان له بوديجوي بهير ســره تړي، د بوديجې د ترتيب بهير، او وزارتونو او ولايتي اداره ترمنځ د اړيکو او همغږۍ ميکانيزمونه.

---

[۱] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بوديجې جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۱۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم مطلب ـ د بودیجې منظوري او ولایتونه

کله چې د تخنیکي بودیجې لومړی بڼه چمتو شــي، نو د بودیجې د منظورۍ بهیر هغه مهال پیلېږي چې پر اجرایوي بودیجې قانوني بحث ترسـره شـي او بالاخره د قانون برخه شـي. دا پړاو هغه مهال پیلېږي چې اجرایوي څانګه په رسـمي ډول بودیجه مقننه پلاوي ته وړاندې کړي. بیا مقننه پلاوی پر بودیجې بحث کوي، چې ښایي دا بحث علني وي او د مقننه کمېټې له خوا په کې رای اچونه هم ترسره شي. دغه بهیر هغه وخت پای ته رسېږي چې بودیجه یا په اصلي یا اصلاح شوې بڼه د مقننه پلاوي له خوا ومنل شـي. دا امکان هم شـته چې مقننه پلاوی وړاندې شـوې بودیجه رد کړي، او په ځینو هېوادونو کې ښـایي د رد شوې بودیجې پر ځای مقننه پلاوی پخپله بودیجه جوړه او وړاندې کړي. افغانستان کې د اساسي قانون پر بنسټ، مقننه پلاوی حق لري چې د بودیجې د منظورۍ کار تر یوې میاشتې وځنډوي. په حقیقت کې، د افغانسـتان د مالي چارو د مدیریت مالوماتي سیسـتمونه د هر بودیجوي واحد او د هر ولایت د بودیجې برخه بېله ثبتوي. دغه راز، د هر لګښـتي کوډ، پروګرام، او هرې پراختیایي/اجرایوي بودیجې مالومات هم بېل ثبتېږي.[1]

شپږم مطلب ـ د بودیجې اجراء او ولایتو لپاره یې عواقب

د بودیجې له منظورۍ وروسته د بودیجې د اجرا مرحله پیلېږي. اړوندو وزارتونو ته ځانګړې شوې بودیجې بیا د همدغو وزارتونو له خوا پر ولایتي اداره وېشل کېږي.

وزارتونه په عمومي ډول د پخوانیو هوکړو پر اساس خپلې بودیجې ولایتي ادارې ته ورکوي خو د وېش لپاره کوم څرګند بهیر نشــته. د مالیې وزارت د سـرچینو د عمودي او افقي وېش لپاره هېڅ راز مناسب معیار یا فورمول نشته، د مالیې وزارت په تېر کې د وېش کچو په نظر کې نیولو سره سرچینې وېشـي، او په دغه بهیر کې د انفلاسیون لپاره یوه اندازه سمون، د اسعارو د راکړې ورکړې کچه، او د اړوندو وزارتونو د اجرا وړتیا هم په پام کې نیســي. ځکه نو د پارلمان غړو د اروزنې او نظرونو ترڅنګ، وزارتونو ته د سـرچینو وېش د پورته یاد شـوي معیارونو پر اســاس ترسـره کېږي. د دې ترڅنګ، د بودیجې د اجرا ټیټه کچه، چې د لګښتونو د مدیریت د اغېزمنتیا ښکارندویي کوي، یوه ننګونه ده. د بودیجې د اجرا د ټیټې کچې لاملونه تر ډېره د مالیې وزارت او ولایتي ادارې محدوده وړتیا، د مالیې وزارت له خوا د بودیجې د لېږد بهیر کې له اندازې ډېره بیوروکراسـي، د پارلمان لخوا د بودیجې منظوري په ځنډ ، او ځینې وخت د مرسـتندویانو په ژمنو کې ځنډ دی. د دې ترڅنګ، د تدارکاتو په بهیرونو کې له اندازې ډېرې بیوروکراسۍ او پېچلتیاوو د بودیجې د اجرا بهیر کمزوری کړی دی.

د بودیجې د ترتیب او اجرا په بهیرونو کې د ولایتي ریاستونو او والیانو ناڅرګند رول په بودیجوي بهیر کې لا نور او د پام وړ ځنډ لامل کېږي. په ولایتي کچه د بودیجې د اجرا بهیر متنوع ښـکاري خو داسې معلومات یا اسناد نشته چې دغه چاره تائید کړي. ان د مالیې وزارت هم د ولایتي بودیجې په اړه د معلوماتو په ورکولو کې پاتې راغلی. په ولایتي کچه د بودیجې اجرا او د تدارکاتو د بهیرونو یو شـمېر مهمې ځانګړنې په لاندې ډول دي:

---

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اجرايوي بوديجي د معاشـــونو برخه په ولايتو کې لګول کيږي. په مرکز کې له اړوندو وزارتونو څخه د ټاکل شـوې بوديجي له لاسـته راوړلو وروسـته ولايتي رياسـت د معاشـونو د ورکولو واک لري، پرته له دې چې نوره منظوري وغواړي.
- د عملياتو او مراقبت د لګښــتونو په تړاو، ولايتونه په مرکز کې د وزارت له منظورۍ پرته محدود قدرت لري، او د تدارکاتو اعظمي کچه د واليانو لپاره تر ۱۰ زرو امريکايي ډالرو او رئيسانو لپاره له زرو تر دوو زرو امريکايي ډالرو ده.
- پراختيايي بوديجه د کابل له لورې مصرفيږي. تر هغه بريده چې مالومه ده، په دې تړاو ولايتي رياستونو ته د لاسليک هيڅ واک نه دی ورکړل شوی.

خو د ټولو پراختيايي لګښتونو د قراردادونو ورکولو او د عملياتي او مراقبت لګښتونو، چې د ولايتي رئيســانو او واليانو د لاســليک له حده وتلي وي، د واک يواځينۍ مرجع وزيران دي. په عمومي ډول، دوی خپل واک نه لېږدوي، پرته له يو څو وزيرانو چې يوه اندازه واک يې خپلو مرسـتيالو وزيرانو ته ورکړی دی. دا ښــايي يو له دلايلو وي چې د پراختيايي لګښــتونو د اجرا کچې ولې دومره ټيټې دي. د واليانو بالفعل رول هم د ولايتي بوديجې د اجرا ستونزو يو لامل ګڼل کيږي. داسې قضيې شته چې په کې واليان د لګښــتونو لپاره خپله منظوري کاروي، که څه هم په ځينو ولايتو کې د دغه کار واک د ولايتي اداري رئيسانو ته ورکړل شوی دی. لکه چې مخکې يادونه وشوه، واليان له مرستندويانو off-budget يا له بوديجې بهر مرستې هم لاسته راوړي.

اووم مطلب ـ د ارزونې او پلټنې بهير

لګښــتونه له دوو لارو کنټروليږي، په عمده ډول د کورنيو او بهرنيو ارزونو او پلټنو له لارې. هر وزارت د کورنۍ ارزونې او پلټنې واحدونه لري. د ماليې وزارت د هر لګښـــتي واحد لپاره يو کنټرولونکی ټاکي چې د ماليې وزارت ته د بوديجې د برخې وړانديز له سـپارلو مخکې په وړانديز کې شته تېروتنې سموي او د مالي قوانينو تطبيق ډاډمنوي. دغه کنټرولونکي د بوديجو په فرعي واحدونو کې هم د سرچينو لګښت کنټرولوي. خو د ماليې وزارت او د څار او ارزونې ستره ادارې ترمنځ يو شمېر مشـترکې دندې شـته چې د ارزونې او پلټنې بهير او د ماليې وزارت اود څار او ارزونې سـتره اداره دندې تتوي.

درېيم بحث ـ د افغانستان د عامه مالي چارو د مديريت سيستم او د عامه مالي چارو د ښه مديريت اصلونه

د حکومتولۍ پر کچې د بوديجوي سيستمونو د اغېز په تړاو، بايد په ياد وساتو چې افغانستان په خپلو رسمي ادارو کې د ځواب ورکونې له غبرګو ستونزو سره لاس او ګرېوان دی، چې د خپلويو او قبيلې ته د وفادارۍ په توګه څرګنديږي او له کبله يې خلک د شـخصـي ګټو لاسته راوړلو هڅې کوي. که څه هم افغانستان د مالي چارو د مديريت سيستمونو په تړاو د کمزورو هېوادونو په لست کې نسبتا ښه مقام لري خو دا د شـخصـي ګټو او اداري فسـاد په کمولو کې مرسـته نه کوي. که د مالي چارو د ښــه مديريت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورو اصلونو په رڼا کې وارزول شي، نو د افغانستان د عامه مالي چارو د مدیریت سیستمونه په لاندې ډول خلاصه کولی شو[1]:

- د مالي چارو ډسپلین: دا چې افغان حکومت پر بهرنیو مرستو خورا زیات متکي دی نو ځکه یې د مالي کسر تاوان په ظاهره تقریبا هیڅ یا ډېر کم دی. خو د مرستو جریان کې د بدلونونو له کبله، دا میلان بنایي ژر بدلون ومومي چې شاید د نه کنټرولېدونکو کسرونو لامل شي.
- د ستراتېژیکو لومړیتوبونو لپاره د بودیجې جوړول: د بودیجې او پلان جوړولو بهیر جامع نه دی، او د بودیجې سیستم د بودیجې دننه او بودیجې بهر دوه ګوني حالت له کبله پاشل شوی دی . د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې باید ګډون زیات شي.
- له سرچینو اغېزناکه ګټه اخیستنه: د بودیجې اجرا بهیر کمزوری او د اجرا کچې ټیټې دي، او په تدارکاتو کې ګڼې ستونزې شته، ځکه د ادارو وړتیا کمزورې او اداري فساد پراخ دی. که څه هم له ۲۰۰۲ م کال راهیسې حالت ښه شوی، خو د بودیجې د څار بهیر کې د خلکو د ښکېلولو لپاره هیڅ اداري میکانیزم نشته.
- ځواب ورکونه: دا تر ټولو ستره ستونزه ده. دواړه، د ارزونې او پلټنې اداري او قضایي سیستم وړتیا او باور نه لري.

لومړی مطلب : د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي

د مخکې یادو شویو اندېښنو د حل لپاره، د مالیې وزارت د ۲۰۱۵ م کال د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي جوړه کړه چې موخه یې د بودیجې جوړولو بهیر په برخه کې ولایتو ته یوه اندازه واک لېږدول و. دغه پالیسي د ۲۰۱۵ م کال اکتوبر کې د کابینې له خوا تائید شوه، نوموړې پالیسي لاندې موخې درلودې.

- د بودیجې جوړولو بهیر کې د مرکزي او سیمه ییزو ادارو د مسئولیتونو تعینولو پخاطر یو قانوني چوکاټ جوړول، چې ولایتي شورا به په کې یو مشورتي رول لوبوي.
- د عامه مالي چارو مدیریت په برخه کې ولایتي ادارو ته مناسب مسئولیتونه او واکونه ورکول چې په ملي کچه د عامه مالي چارو د مدیریت یو اغېزناکه سیستم جوړ او پراخه کړي،
- په (افقي او عمودي ډول د بودیجې وېش) لپاره یو منظم او معیاري چوکاټ جوړول چې د برابرو خدمتونو وړاندې کولو ضمانت وکړي او په ټول هېواد کې د بې وزلۍ له منځه وړلو کې ونډه واخلي،
- د بودیجې د اعظمي کچې د معیارونو پر اساس، د شته او نویو شتمنیو د مراقبت لپاره د کافي اندازه سرچینو د وېش ډاډمنول،
- د بودیجې په جوړولو، اجرا او څار کې د ولایتي چارواکو ګډون یقیني کول،
- د رونوالي، ځواب ورکوني، او مالي ډسپلین لپاره د مرکزي او ولایتي ادارو او مرستندویانو ترمنځ د همغږۍ او اړیکو زیاتول، او د موازي جوړښتونو/ بهیرونو له منځه وړل، او د

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۲۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بودیجوي احصـايو او شـمېرو خپرول، او دغه راز بشـکېلو غاړو ته د رپوټ ورکولو بهيرونو منظمول.

د ولايتي بوديجي جوړولو پاليسي د لاندې بهيرونو له لارې د دغو موخو لاسته راوړلو هڅه کوي:

- درې کلن ازميښتي طبيق،
- پر معيار ولاړ بوديجوي سيستم له لارې په عمودي او افقي ډول د سرچينو وېش.
- د هر اړوند وزارت د پرېکړو پر اساس د لا نورو مسئوليتونو لېږد، چې په کې د پراختيايي او عملياتي بوديجي لېږدول شوي واکونه هم شامل دي.
- د بوديجې د جنترۍ بدلول چې د ولايتي بوديجو جوړولو وخت زيات شي،
- له بوديجې څخه اضـــافي ســـهولتونه چې د (نامشـــروطې بوديجې) په نامه يادېږي، چې په سکتوري بوديجې کې ورته ځای نه دی ورکړل شوی،
- د ولايتي بوديجي کارپوهان ګومارل چې په ولايتو کې له مستوفيتونو سره د بهير په مشرۍ کې مرسته وکړي.

د ځينو نيمګړتياوو سربېره، د ولايتي بوديجي جوړولو پاليسي اغېزناکه بوديجي او پلان جوړونې په لور يو مثبت ګام دی. خو دا پاليسي د ادارو رول په واضحه توګه نه تعينوي او د پلي کولو لپاره تر ډېره د حکومت د نورو ادارو پر پروګرامونو متکي دی. د دې ترڅنګ، دا ولايتي رياستونو ته د لګښتونو د مسئوليتونو د لېږد په تړاو هېڅ ډول ترتيب ته اشاره نه کوي. د پراختيا د لا پېچلو لګښتونو پر وړاندې ښايي د کارکونکو يا عملياتي او مراقبت لګښتونو د مديريت لپاره په بشپړ ډول مختلفو تګلارو او وړتياو ته ضرورت وي ، د ولايتي بوديجي جوړولو پاليسي په دې اړه هېڅ راز پراويزې تګلارې ته اشاره نه کوي، بلکې بهير د اړوندو وزارتونو اختيار ته پرېږدي. د دې پر بنسټ، کله چې د غيرمرکزي بوديجي غوراويو په تړاو د حکومت د پاليسی انتخابونه وارزول شي، تر ځايه ګډ او ناڅرګند يا ګونګ ښکاري.[1]

دوهم مطلب ـ د ولايتي بوديجې او پلان جوړلو په برخه کې نيمګړتياوې او سپارښتنې

لومړی جز ـ له اندازې زيات د چارو مرکزيت

د پلان او بوديجې جوړولو بهير کې له اندازې زيات مرکزيت افغانستان له داسې يوه حالت سره مخامخ کړی چې سيمه ييزه حکومتي ادارې په کې له پامه غورځېدلي او د هغوی له وړتياو پوره ګټه نه ده پورته شوې. په داسې حال کې چې په کابل، ولايتو او ولسواليو کې حکومتي ادارې موجودې دي، خو په ولايتي او ولســواليو کچه ســيمه ييزې ادارې د پلان او بوديجې جوړولو بهير کې په اغېزناکه ډول ګډون يا ونډه نه لري. د حکومت ډېری دندې لکه د عامه مالي چارو مديريت، د اوبو مديريت او د پوليســو چارې په کابل کې د وزارتونو او رياســتونو له خوا پر مخ وړل کېږي. دغه بهير د خدمتونو وړاندې کولو، د تطبيق بهير ځار، او په ټيټه کچه ځواب ورکونې لپاره ناوړه عواقب لرلې دي. په مرکزي کچه پلان او بوديجې جوړول ښايي د ځينو ملي پروژو د ډيزاين او پلي کولو کارونه اسانه کړي. خو دغه ډول ميکانيزم د ځايی حکومتي ادارو او ځايي ټولنو له وړتياو څخه بشـپړې ګټې اخيسـتنې کې

[1] بيژن، نعمت الله او اميل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بوديجی جوړولو بهيرغير مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې راځي. په ولایتو او ولسوالیو کې له شته ادارو په ډېر کمزوري ډول کار اخیستل کېږي او د کار قدر يې هم کم دی. لکه چې د لیکنې پخوانیو برخو وښوده، د والي دفتر، په ولایتو او ولسوالیو کې حکومتې ادارې، او تاکل شوي ولایتي شورا دا وړتیا لري چې د بودیجې او پلان جوړولو بهیر ښه کولو کې مهم رول ولوبوي.

ستونزه (له اندازې ډېر مرکزیت) باید له پورته کچې د ټیټې کچې په لور حل شي. وزارتونه باید ولایتي ادارو ته لارښوونه وکړي چې د خپلو چارو ریوټ څنګه سپارلی شي او څنګه باید خلکو ته عامه خدمتونه ښکاره کړي. داسې ښکاري چې اړوند وزارتونه د خلکو پر وړاندې د مسئولیت ډېر کم احساس کوي. په ملي کچه د مالوماتو شریکولو کمی دی، خو په ولایتي کچه، ډېره ګرانه ده چې د اړوندو وزارتونو په اړه مالومات لاسته راوړل شي. د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونو کې د خورا لوړې کچې مرکزیت په ولایتو او ولسوالیو کې د حکومتي ادارو د وړتیا لوړولو له فعالیته هم پام اړولی دی.

دوهم چز ـ ناڅرګند او ګونګ اداري رولونه یا دندې

بله عمده نیګړتیا چې د اغېزناکه ولایتي پلان او بودیجې جوړولو مخه نیسي د مختلفو حکومتي ادارو ناڅرګند رول دی. جګپوړي چارواکي ډېر کله نه پوهېږي چې په دفتر کې د دوی رول څه دی. ځکه نو که اشخاص خپله هڅه و نه کړي او له نوښت نه کار وانخلي نو ولایتي ادارې له کابله امرونو ته انتظار باسي. ډېرو هغو حکومتي چارواکو، مرستندویانو او د مدني ټولنې فعالانو چې لیکوالانو ورسره مرکې کړې استدلال وکړ چې په کابل کې د وزارتونو دندې، په ولایتو او ولسوالیو کې د اړوندو وزارتونو ادارې او د ټاکلو شویو ولایتي شورا دندې په واضح ډول نه دي تشریح شوي. دغه ناڅرګندوالی په غیرعمودي ډول د کمزوري تطبیق، د رسمي سیمه ییزو ادارو د وړتیا لوړولو کې د ناکافي پانګونې، او د وخت او سرچینو د ضایع کېدو لامل شوی دی. که څه هم په کابل کې وزارتونه ښایي دې ته اړتیا ولري چې د ځانګړو مسئلو په اړه خپله پرېکړې وکړي، خو که د تدارکاتو بهیر په څېر ولایتي چارې د کابل له خوا په تفصیلي ډول وڅارل شي، دا شاید په سیمه ییزه کچه د خدمتونو رسولو بهیر وځنډوي. د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې د ولایتي او ولسوالیو ادارو رول ناڅرګند دی. دا واضحه نه ده چې ولایتي پلانونه او بودیجه باید څوک جوړې کړي. ځایي لومړیتوبونه باید څنګه په ګوته او په ملي پلان او بودیجه کې ورګډ شي؟[1]

په ولایتي پراختیایي پلان کې په ټولیز ډول د لومړیتوب پر اساس ټاکل شوې پروژې شاملې دي. ټولنې د خپلو اړتیاو پر بنسټ دغه پلانونه وړاندې کوي چې بیا د اقتصاد وزارت ته سپارل کېږي. دغه وړاندیزونه خلک جوړوي او د سیمه ییزې پراختیا شورا ته سپارل کېږي، وروسته يې بیا د د ولسوالی د پراختیا شورا له خوا لومړیتوب ټاکل کېږي او د ولایت پراختیایي کمېټې ته سپارل کېږي. د دغو بهیرونو او وړاندیزونو پر اساس، د اقتصاد ریاست د ولایت پراختیایي پلان سره په همکارۍ د ولایتو لپاره پراختیایي پلانونه طرحه کوي. دغه پلانونه بیا وزارتونو او اړوندو ریاستونو ته سپارل کېږي چې بودیجه ورته وټاکل شي. بیا هر اړوند وزارت پلان د اقتصاد وزارت ته سپاري چې د بودیجې کمېټې له

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا، چې د مالیې وزارت، د اقتصاد وزارت، د بهرنیو چارو وزارت او د وزیرانو د سکرتریت شورا د اداري چارو دفتر په کې شامل دي، وارزول شي. تر دې وروسته پروژې د منظورۍ لپاره کابینې ته وړاندې کېږي، او له منظورۍ وروسته، وزارتونو ته د پلي کولو لپاره سپارل کېږي. داسې ښکاري چې د مالیې وزارت، د اقتصاد وزارت او دغه راز د سیمه ییزو حکومتونو خپلواکه اداره د قانوني او بالفعل دندو تر منځ واټن شته دی. د اقتصاد وزارت چې باید د پلان جوړولو بهیر مشري وکړي، د محدودې وړتیا له کبله، په ځانګړې ډول د تېرې لسیزې په لومړي کال کې، له صحنې لرې شوی او بل لامل یې د مرستندویانو دا خوښه ده چې د بودیجې او مرستو وېشلو لپاره له مالیې وزارت سره کار وکړي. اوس اړتیا لیدل کېږي چې یوه واحده اداره په ګوته شي، ترجیحا د اقتصاد وزارت، چې د پلان بهیر همغږی کړي او هم یې وڅاري. سره له دې، د مالیې وزارت د نورو عادي مالیو وزارتونو په پرتله ډېر پیاوړی دی. دا نه یوازې د عامه مالي چارو مدیریت کارونه پر مخ وړي، لکه بودیجه، عایدات، او د پیسو ورکړه، بلکې ملي پالیسیو او پروګرامونو مسئولیت هم لري. د سیمه ییزو حکومتونو خپلواکه اداره هم ورته ستونزه او ننګونه لري چې هغه سیمه ییز بهیرونه همغږي کړي چې نور وزارتونه هم په کې ښکېل دي. دې حالت د حکومت مختلفو ادارو کې ناځرګندتیا رامنځته کړې، د اداري سیالیو لامل شوی او د تطبیق بهیر یې کمزوری کړی دی. د بهرنیو مرستندویانو له خوا تمویل شویو یو شمېر څېړنو موندلې چې له اندازې ډېر مرکزیت، په کابل کې د وزارتونو او ولایتو کې د ریاستونو د دندو او رولونو په اړه د وضاحت نشتوالی، او په ولایتو کې ناکافي وړتیا د اغېزناکه پلان جوړونې او سرچینو وېش بهیر پر وړاندې خنډونه جوړ کړي دي. ځکه نو په منځمهال کې باید ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي ته د زده شویو درسونو او کارپوهانو د سپارښتنو په اساس بیا کتنه وشي[1].

درېیم جز ـ اجماع او مخالفتونه

د افغان حکومت او بهرنیو مرستندویانو ترمنځ اجماع رامنځته شوې چې کابل کې مرکزي حکومت باید د یو شمېر پرېکړو واک والیانو او ولایتو کې ریاستونو ته ورکړي. د واک دغه ډول لېږد ته د افغانستان په اساسي قانون کې هم اشاره شوې خو حقیقي بڼه یې لا نه ده غوره کړې.

افغان حکومت ټینګار کړی چې د شته واحد حکومتي جوړښت دننه د ځینو مشخصو خدمتونو واک ولېږدوي او په دې تړاو، د ځایي حکومتونو خپلواکه اداره او د مالیې وزارت تخنیکي بهیر پر مخ وړی دی. د لېږد یا غیرمرکزیت یوه کاري ډله تعین شوې چې د لېږد بهیر مهم پړاوونه په ګوته کړي او له مختلفو ښکېلو غاړو سره سلا مشورې وکړي. په دې وروستیو کې د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر ځینې اداري دندې د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي له لارې واضح شوې دي، او له راتلونکې د سیمه ییزې حکومتولۍ پالیسي څخه هم همدا تمه کېږي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي د پلان او بودیجې جوړولو بهیر کې ترڅایه د مالیې وزارت، د اقتصاد وزارت، اړوند وزارتونو، ولایت کې ریاستونو، ټاکلو شویو ولایتي شوراګانو او مستوفیتونو دندې او رولونه واضح کوي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي پر بنسټ، والیان به په ترتیب سره ولایتي پلانونه او د ولایتي پراختیا کمېټه او د عامه مالي چارو مدیریت کمېټې له خوا وړاندې شوې بودیجه منظوروي. د ولایتي پراختیا کمېټه به د مختلفو

[1] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۳-۳۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریاستونو او ښکېلو غاړو ترمنځ د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو بهیر همغږی کوي، په داسې حال کې چې مستوفیتونه او ولایت کې د اقتصاد ریاستونه به د ولایتي بودیجې او پلان بهیرونه همغږي کوي. د مالیې او اقتصاد وزارتونه به ولایتي پلان او بودیجې وړاندیزونو ته د بودیجې جوړښت سره سمون ورکوي. وزارتونه به بیا د سکتورونو د اعظمي کچې بودیجې په پام کې نیولو سره ملي پروژو لپاره سرچینې په ګوته کوي او بودیجه به ولایتي ریاست ته سپاري. د بودیجې کمېټه به د ولایتي بودیجې ابتدایي اعظمي کچه ټاکي. وروسته به ولایتي ریاستونه په کابل کې د اړوندو وزارتونو د غوښتنې پر اساس خپلې بودیجې جوړوي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسی پر اساس، ولایتي ریاستونه به د خپلو بودیجو وړاندیزونه د ولایتي پراختیا پلان پر اساس جوړوي. ولایتي شورا مشورتي رول لري. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسی په نظر کې لري چې د مالیې وزارت به په هر ولایت کې یوه ولایتي د مالي چارو د مدیریت کمېټه جوړوي چې د اړوندو وزارتونو او د هغوی ولایتي ریاستونو ترمنځ اړیکې ټینګې او همغږي رامنځته کړي. دغه پالیسي پر بهرنیو مرستندویانو غږ کوي چې د تخنیکي مرستو او ځایي حکومتولی پروګرامو ته د بودیجې ورکولو له لارې د ولایتي بودیجې بهیر ملاتړ وکړي. والیانو او ریاستونو ته د ځینو مشخصو پرېکړو واک پر ورکولو د ټولیزې اجماع سربېره، دغه واکونه او ورسره میکانیزمونه یې تر اوسه په واضح ډول تشریح شوي نه دي. په ډېرو مواردو کې، د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسیی د نورو اړوندو قوانینو او پالیسیو جوړېدو ته انتظار ویستلی، چې د تطبیق بهیر پر وړاندې خنډ جوړوي.

د مرکزي او ولایتي ادارو د واکونو ترمنځ د بیلتون یوه واضحه کرښه مهمه ده. که دغه ډول ستونزو ته پام و نه شي، نو ډېرې ښې هڅې او بهیرونه به بې اغېزې وي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي یو مهم سند دی، خو دا لا بشپړ نه دی، د تطبیق بهیر یې په اړوندو وزارتونو او ولایتي ریاستونو کې له اړوندو سمونونو سره تړلی دی. په تېره لسیزه کې سیاستونو د پلان او بودیجې بهیرونه اغېزمن کړي دي. دا چاره په ولایتو کې د لوړپوړو ګومارنو په بهیر کې جوته ده. په ځانګړې ډول والیانو ولایتي اداري ډېرې اغېزمنې کړې دي. د کرزي حکومت والیان او نور جګپوړي ولایتي چارواکي تر ډېره د سیاسي ملاحظو چې په کې له اغېزمنو سیاستوالو او سیاسي ګوندونو سره د دوی اړیکې شاملې وې، پر اساس ګومارل.

ډېرو والیانو د پلان او بودیجې پېچلتیاوو مدیریت کولو او له شته ځایي وړتیاوو څخه د ګټې اخیستنې لپارتړلړه تخنیکي وړتیا او د مشرۍ مهارتونه نه لرل. ځکه نو د همغږۍ، باور، وړتیا او ژمنتیا په برخو کې ستونزې پیدا شوې. په ډېرو ولایتو کې د مرکزي حکومت او ولایتي مشرتابه ترمنځ د باور کمې په اغېزناکه توګه د ځایي مالي لومړیتوبونو په ښه کولو بهیر پر وړاندې خنډونه جوړ کړي دي.

د وړتیا نشتوالی یوه غلطونکې اصطلاح ده چې مختلف لوبغاړي یې ډېر کله په افغانستان کې د سیمه ییزې حکومتولی د تشریح کولو لپاره کاروي. د مهارتونو کمي ته د وړتیا نشتوالي نوم ورکول د یوه ریاست د وړتیا نور اړخونه لکه کارکونکي، اساسي قوانین او بنسټونه له پامه غورځوي. په ولایتي او ولسوالیو کچو د حکومت ریاستونه او دغه راز بنسټیز قوانین شتون لري، سره له دې چې ځینې یې ډېر پخواني دي، ځکه نو په سیمه ییزه کچه د وړتیا یو بنسټیز واحد موجود دی (داسې نه ده چې ګنې هېڅ راز وړتیا نشته) خو د ولایتي ریاست وړتیا محدوده ده، او دوی په اغېزناکه توګه د خپلو بودیجو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

چمتو کولو او پروژو پلي کولو کې شــاته پاتې دي. د حکومت د خدمتونو وړاندې کولو وړتیا له یوه ولایته تر بل ولایته توپیر لري.[۱]

په عمومي ډول، ولایتي ریاستونه کمزوري او پاشلي دي. د ۲۰۰۱ م کال له وروستیو راهیسې، حکومت او مرســتندویانو تر ډېره په کابل کې د وزارتونو او ریاســتونو د وړتیا پر لوړولو پام راغونډ کړی دی. څکه نو د وړتیا لوړولو یو ناانډوله پروګرام پلی شــوی دی. په داســې حال کې چې نوې د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسـي تر ځایه د مختلفو ولایتي ادارو او ریاستونو دندې په ګوته کوي، خو په غیرمرکزي کچه د وړتیا لوړولو ضرورت ته کمه توجه کوي.

حکومت باید د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو د بهترۍ سمونونو د تطبیق سره موازي د وړتیا لوړولو پروګرامونه هم پلي کړي. د ولایتي ریاستونو پر جوړښت د نوې ولایتي بودیجې جوړولو پالیسۍ عواقب په پالیســۍ کې نه دي شــامل شــوي. بدلونونه او د شــته ریاســتونو او چارواکو د کار لایحې په جوړښــت کې ځاي شــوي دي. د ملکي خدمتونو کمېسـون په مختلفو ریاســتونو کې د وړتیا لوړولو بهیر همغږي کولو کې مهم رول لوبولی شي. درې برخې په ځانګړې ډول بېړني پام ته اړتیا لري. لومړی، د بودیجې جنتري باید بدله شــي، چې ولایتي ریاســتونه او د ولایت پراختیا کمېټه د خپلو پلانونو جوړولو فرصــت ترلاســه او له ولایتي بودیجې سره یې یوځای کړي. دوهم، د ریاستونو جوړښــت ته باید بیاکتنه وشي ترڅو دوی وکولی شي په متواتر ډول د خپلو پلانونو او بودیجو جوړولو لپاره چارواکي وګوماري. دریم، د وړتیا لوړولو یو هراړخیز پروګرام باید پیل شي.

څلورم جز ـ د ځواب ورکونې کمی

حکومت په ولایتي کچه د ځواب ورکونې ودې او اداري کولو چاره له پامه غورځولې ده. په ځانګړې ډول، حکومت د ډیزاین په چارو کې کورنۍ او بهرنۍ ځواب ورکونې، د ســرچینو وېش او تطبیق بهیر د پیاوړي کولو لپاره د میکانیزمونو جوړولو ته کافي پام نه دی کړی. د څار او ارزونې سـتري ادارې (SAO) پام تر ډېره د مرکزي حکومت د حسـابونو پر پلټلو او ارزولو راغونډ دی. څکه نو ولایتي ځواب ورکونې ته نه پام د حکومتي مامورینو ترمنځ د بې تفاوتۍ کلتور پیدا کړی دی. دغه حالت په بهیرونو کې د خلکو کمزوري ګډون، چې کولی شــي له ولایتي لوبغاړو او چارواکو ځواب وغوارې، لا خراب کړی دی. له بلې خوا، د ټیټې کچې په لور ځواب ورکونه کمزورې ده. تر ننه، ټاکل شوې ولایتي شــوراګانې مشورتي رول لري. په دې تړاو، اجرایوي څانګې ښایي په هدفي ډول د پروژو تطبیق یا بودیجې اجرا چارو څار لپاره ډېره لېوالتیا نه وي لرلې. شــواهد ښــیي چې د پلان او بودیجې جوړولو بهیرونو کې د خلکو ګډون ځواب ورکونه زیاتولی شــي. د ملي پیوسـتون پروګرام لاندې ټاکل شوې پراختیایي شوراګانې د ولسوالۍ د پراختیا شورا یې ښه مثال دی، څکه دوی ځواب ورکونکي او باوري اداري دي. د دغه پروګرام له مخې د بودیجې ضــایع کېدو یا بې ځایه لګېدو هېڅ رپوټ نه دی ورکړل شــوی، او خلک د ځایي پروژو په پلان، تطبیق او اجرا کې ګډون کوي. د ملي پیوســـتون پروګرام په بریالیتوب کې دوو میکانیزمونو مهم رول لوبولی دی. لومړی، افغان حکومت له بهرنیو مرستندویانو سره په سلا د ټولنیزو او ځایي پروژو د ډیزاین، څار او پلي کولو لپاره واضحه رولونه او

---

[۱] بیژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دندې وټاکلې. دوهم، خلکو په دغه بهیر کې او له مختلفو لوبغاړو او چارواکو څخه په ځواب غوښتنه کې يې په پوره ډول ګډون وکړ.[1]

والیان ولسمشر تعقیبوي. دوی ولایتي شوراګانو ته ځواب نه ورکوي. که څه هم کابل کې حکومت پوهیږي چې والیان ولسمشر تعقیبوي، خو پارلمان استدلال کوي چې د والیانو ولسمشر ته ځواب ورکونه ډیموکراتیکه ځواب ورکونه او ټاکل شوی اداری لکه ولایتي شوراګاني او پارلمان کمزوری کوي. د تیوري له مخې، والیان باید د ځایي حکومتولی خپلواکه ادارې مشر ته رپوټ ورکړي چې دی بیا ولسمشر ته رپوټ ورکوي، خو ځینې والیان ان ځانونه ولسمشر ته هم ځواب ورکونکي نه بولي، نو د ځایي حکومتولی خپلواکه ادارې ته به ځانونه ولې ځواب ورکونکي وګڼي؟، دې چارې ته هم پام شوی چې کله سرچینې ولایتي کچې ته ورسول شي او که د ځواب ورکونې میکانیزمونه پیاوړي نه شي، نو په خزانه کې به د قانوني او غیرقانوني پیسو ورکړې تناسب زیات شي او له لوبغاړو یا چارواکو ځواب نه غوښتل کیږي. څکه نو د بودیجې بهیر غیرمرکزي کول ښایي اداري فساد او د سرچینو ضایع کېدل زیات کړي. د ولایتي بودیجې جوړولو پالیسي والیانو ته فرصت ورکوي چې د ولایتي پروژو د پلي کېدو بهیر وڅاري. خو د ټاکلو شویو ولایتي شوراګانو د څار رول په واضح ډول نه دی تشریح شوی. کله چې والیان د حکومت د اجرایوي څانګې استازیتوب کوي، نو مهمه ده چې واضحه شي ایا ولایتي شوراګانې هم د والیانو کار څارلی شي که نه، که والیان د ولایتي پلان او بودیجې جوړولو کار مشري کوي، نو په عمل کې باید ولایتي شوراګانې د والیانو او ولایتي ریاستونو کار وڅاري. دغه ډول څار هغه مهال لا مهم دی چې والیانو ته په بودیجه کې لا زیات واک ورکړل شي. څکه نو، د غیرمرکزي پلان او بودیجې جوړولو لپاره د ځواب ورکونې زیاتول او پیاوړي کول هم مهم دي. نوې پالیسي دا له پامه غورځوي چې د څار او ارزونې ستره اداره باید څه ډول ولایتي پلان جوړونه وڅاري. د ولایتي شوراګانو د څار رول لا تر اوسه په واضح ډول نه دی تشریح شوی. څکه نو دغه برخې سملاسي خو په احتیاط، پام ته اړتیا لري. مهمه ده چې سمونونه په تدریجي ډول پلي شي چې له اندازې زیات مرکزیت، تنې اداري دندې، محدودې وړتیا او د ځواب ورکونې کمې ستونزې حل کړي[2].

[1] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۶ ـ۳۷)
[2] بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (۱۳۹۵ل). په افغانستان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان، مخ (۳۶ـ ۳۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایــله

افغانستان چې د نړۍ له مرکزواکو دولتونو څخه ګڼل کیږي، ډیرې پرېکړې او صلاحیتونه یې د مرکزي حکومت سره دي، تر اوسه پورې په سیمه ییزه حکومتولۍ کې لکه څنګه چې ضرورت دی هغسې متوازنه اقتصادي او سیاسي پرمختیا نده رامنځته شوې. خو بیا هم په تېره یوه لسیزه کې دولت وکولای شول، چې د اړوندو وزارتونو په شمول د مرکزي دولت بنسټونه یو څه اندازه پیاوړي کړي. له همدې امله د متوازنې پرمختیا هدف د تحقق لپاره د سیمه ییزې حکومتولۍ په برخه کې د یوې تولیزې پالیسۍ طرحه اړینه چاره ګڼل کیږي، چې باید رامنځته شي.

همدارنګه په سیمه ییزه حکومتولۍ کې متوازنه پرمختیا په دې درېو برخو کې پرمختګ ته اړتیا لري: د امنیت ټینګښت، د قانون حاکمیت او متوازنه اقتصادي پرمختیا. دغه درې برخې له یو بل سره خپل منځي اړیکې لري. د امنیت ټینګښت د هېواد په ټولو ولسوالیو کې د افغان امنیتي ځواکونو په شتوالي پورې تړلی دی. متوازنه پرمختیا د قانون حاکمیت ته اړتیا لري. په اسلامي فقه کې د عدالت ټینګښت د یو دولت د تشکیل بنسټ جوړوي او افغان عالمان د اسلامي فقهې د عملي کیدو بېلګې او د هغې د درناوي اوږده مخینه لري. خو زموږ تاریخ وایي، چې په تېرکې داسې پړاوونه هم ول، چې عدالت په کې په سمه توګه نه ؤ پلی شوی. د دغو پړاونو د تشکیل لاملونه د بهرنیانو یرغلوونه او کورنۍ جګړې وې، چې د دولتونو د ټوټه کیدو لامل شوي وو.

باید داسې یو اقتصادي مډل رامنځته شي، چې پر بنسټ یې سیمه ییزه اقتصادی ستراتیژیو او بنسټونو ته ډېره ترجیح پکې ورکول شوې وي. همدارنګه څرنګه چې په دولت کې اصلاحات رامنځ ته کېدل د وخت او ټکنالوژۍ د غوښتو سره ضرورت دي، په سیمه ییزه کچه هم د پراخو اصلاحاتو رامنځته کېدو ته ضرورت دی، په سیمه ییزه کچه د دغو اصلاحاتو عملي کیدل به په افغانستان کې متوازنې ، رښې او خوندي پرمختیا ته زمینه برابره کړي.

همدارنګه د ولایت په کچه د مهمو ادارو واحدونو په توګه د حکومتولۍ په برخه کې موږ تر اوسه له څو ستونزو سره مخ یوو:

- زموږ ولایتونه په اوسني شکل کې خپلواک حکمي شخصیت نه لري. والي د ولسمشر ځانګړی استازی ګڼل کیږي او هر ریس د یو وزیر ځانګړی استازی. امنیه قوماندانی هم په مستقیمه توګه له کورنیو چارو وزارت سره په اړیکه کې ده.
- د اساسي قانون د ۱۳۶ مادې د حکم پر بنسټ سیمه ییزه اداره ولایت دی، خو اوسنۍ سیمه ییزه اداره د نفوس او موجود جغرافیایي ترکیب سره نه شي کولی خپلو دندو او مسوولیتونو ته د ښې حکومتولۍ د تامین او وګړیو ته د اسانتیاو او خدمتونو برابرولو ته رسیدګي وکړي.
- د بودجې په برخه کې هم ولایت یو خپلواک بودجوي واحد نه دی، پر دې بنسـټ د هر ولایت هره سـکتوري برخه په کابل کې د اړوند وزارت پورې اړه لري. په بودجوي منابعو څارنه او کنټرول او د ولایتونو د لګښت ډول فوق العاده کمزوری دی. پر دې سربېره زیاتره ولایتونه د کال په دویمه او دریمه ربعه کې خپله بودجه لاسـته راوړي. په همدې دلیل په ولایتونو کې د بودجوي موثریت اندازه کله هم دې کچې ته نه رسیږي چې د ډاډ او رضایت وړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په بېلابېلو ولايتونو کې شکايت دی چې دولتي پوستونه عموماً په بېلابېلو شکلونو په انحصار کې نيول شوي دي. د بېلابېلو ولسواليو تر منځ د منابعو په وېش کې زياتې ستونزې او شکايتونه وجود لري. دا نه همغږي او نه توازن د ولايتونو او ولسواليو په اداري کچو د دې لامل شوی چې د حکومت اغېز سخت کمزوی شوی او د سيمو په کچه يې اقتدار کم شي.
- د مالي منابعو او د بېلابېلو ولايتونو تر منځ لګښتونو کې د ناانډولي ستونزه د محلي حکومتولۍ په نظام کې له عمده کميو څخه ده، هر ولايت بې له دې چې له بل ولايت څخه خبر شي، تصور کوي چې کابل د مرکز په توګه له مختلفو ولايتونو سره په اړيکه کې تبعيضي ليدلوری او چلند لري. بل عمومي تصور دا هم دی چې کابل د ټولو ولايتونو په پرتله له تبعيضي ليدلوري چلند کوي او د هغوی د ستونزو او اړتياو په نسبت بې توجه دی.
- د ولايت او ښارواليو د دندو تر منځ د روښانه تفکيک نه شتون هم جدي ستونزه ده. فعلاً دادواړه بنسټونه انتصابي وو او اغلب د خپلو دندو او واکونو د ټاکلو لپاره له جدي کشمکشونو سره مخ دي .لکه عامه ذهنيت دادی چې دولتي املاک په ښارونو کې عموماً د فساد يوه وسيله ده، څو هغه سرچينې چې له هغو څخه وکولی شي د دولت د اقتدار د حقوقي بنسټ په توګه ګټه وکړي او يا د دولت ډېرې اداري او مالي ستونزې حل کړي.

د پورتنيو ستونزو د حل لپاره دولت بايد د ولايت، ولسوالي او ښاروالي د اداري صلاحيتونو حدود په شفاف او روښانه ډول تعريف شي او حکمي شخصيت او قانوني دندې يې مشخصې شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

- د ښاریتوب ممکنه ستونزو ته په پام سره، د ولایتي پلان جوړوني ښاري اړخونه باید په ښه ډول په ملي پلانونو کې شامل شي.
- د مالیې او اقتصـاد وزارتونه باید په بهیرونو کې د لا نور وضـاحت راوسـتلو له لارې په ملي پلان او بودیجه کې د ولایتي پلانونو او بودیجو یوځای کولو لپاره یو څرګند میکانیزم جوړ کړي.
- د ټاکلو شویو ولایتي شـوراګانو او د ولایت د پراختیا کمېټې رولونه او دندې باید په واضح ډول تشریح شي.
- داسې ستراتېژیانې باید پیل شي چې د ښکېلو غاړو ترمنځ اجماع او همکارۍ پیاوړې کړي.
- د تدارکاتو بهیر کې د بودیجې جنتري، بودیجې محکمو، مالي چارو قوانینو او بیوروکراسـیو په تړاو باید د عامه مالي چارو او لګښتونو مدیریت او د تدارکاتو قانون کې د سمونونو وړاندیز په موخه باید یوه قانوني بیا کتنه ترسره شي.
- د ښـکېلو غاړو د رولونو او دندو او په کابل او ولایتو کې د پلان او بودیجې جوړولو بهیر د همغږۍ میکانیزمنو په ګوته کول
- د سیمه ییزې څواب ورکوني بهیر ښه کول
- د څار او ارزوني سترې ادارې او ولایتي شوراګانو وړتیا او اعتبار، او دغه راز پارلماني څار باید زیات کړای شي.
- د مالي چارو رونوالی باید د ولایتي بودیجوي احصایو د خپرولو له لارې پیاوړی شي.
- د پارلمان غړي باید د روزنې او پارلمان لپاره د بودیجې له کارپوهانو جوړ یوه واحد له لارې د ملي او ولایتي بودیجې د پارلماني څار په اړه باخبره وسائل شي.
- د مرکزي او ولایتي ریاسـتونو د پلټنې او ارزونې رپوټونه باید په دوامداره توګه او عام فهمه ډول خپاره شي.
- د څارنې او ارزونې سترې ادارې او ولایتي شوراګانو وړتیا او اعتبار، او دغه راز پارلماني څار باید زیات کړای شي.
- د هرې سیمه ییزې ادارې دمسؤلیتونو د مشخصولو په موخه د اړتیا وړ قوانینو طرحه کول
- د قانون حاکمیت او د فساد سره د مبارزې عالي شورا تر سیوري لاندې د سیمه ییزې حکومتولۍ د یوې کمیټې رامنځته کول
- د ولایتونو او ولسوالیو د پولو د تشخیص په اړه د ملی مشورې بهیر رامنځ ته کول
- پـه هره اړونـد زون کې د پروژو د پراختیـا او تطبیق پـه موخـه د اوو زونونو پرمختیـایي ادارو رامنځته کول
- د تشویقي مالي مرستې، اضافه کارۍ او سیمه ییزه ادارو ته د عوایدو دزیاتولو اجازې ورکولو په شمول د سیمه ییزه مالي اصلاحاتو تطبیق
- د افغانســتان په هره ولســولۍ کې د حکومت له شــتون څخه د ډاډ په موخه د یوې ســیمه ییزې رغنیزې پروژې رامنځ ته کول
- د یوې سیمه ییزې بشري سرچینې د پراختیایي پروګرام رامنځ ته کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیکونه (Reference)

١. بېژن، نعمت الله او امیل، فرحت . (١٣٩٥ل). په افغانســتان کی د پلان او بودیجی جوړولو بهیرغیر مرکزی کول، AREU، کابل ـ افغانستان
٢. ثاقب، نقیب الله . (١٣٩٧ ه ش) . اداري حقوق، جلال آباد: مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ
٣. ثاقب، نقیب الله او جعفر، حضـرت . (١٣٩٨ ل) . د سـیمه ییزو حکومتونو مدیریت. جلال آباد، مومند خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ
٤. جنسین، اریک . (٢٠١٣م) . د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي، کالیفرنیا: د افغانستان د حقوقي زده کړو پروژه ALEP (د ستانفورډ پوهنتون د حقوقو پوهنځی) ، لومړی چاپ. کابل ـ افغانستان
٥. څرګند، نور علي . (١٣٩٥ل) . د ســـیمه ییزو حکومتونو اداره، کندهار: عرفان خپرندویه ټولنه لومړی چاپ
٦. د افغانستان اساسي قانون ، (١٣٨٢ل)
٧. د افغانسـتان اسـلامي جمهوریت. (١٣٩٧ ل). دسیمه ییزو ارګانونو د اصـلاحاتو تګلاره، د سـیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره
٨. د افغانستان اسلامي جمهوریت. د امنیت، حکومتدارۍ، اقتصادي ودې، او فقر په ضد د افغانستان انکشافي ستراتیژي، (١٣٨٧ـ١٣٩١ل)
٩. د افغلانستان د څېړني او ارزوني اداره(AREU)، (١٣٩٤ ل) ، د الف نه تر یا د افغانستان لپاره مرستندوی لاربود، دیارلسمه ګڼه، کابل ـ افغانستان
١٠. د ګلاس ســالت مارش و ابهیلاش مدهی . (١٣٨٧) ه ش . حکومتداری محلی در افغانســتان، ترجمه: عارف عمار، AREU واحد تحقیق و ارزیابی افغانستان، کابل ـ افغانستان
١١. رومینا ، ابراهیم . (١٣٩٥ل) . تحقیق در رابطه: (تاثیر تخصص گرایی بر کارکرد دولت محلی، مورد: شورای اسلامی شهر ایران)، http://georesearch.ir/article-١-٤٠-fa.pdf
١٢. نجات ، آریا ، (١٣٩٣ل)، په افغانســـتان کي حکومتولۍ ته یوه کتنه، ژباړه : خادم احمد حقیقي، AREU، کابل ـ افغانستان
١٣. نجات، آریا .(١٣٩٥ل) . په افغانستان کې سیمه ییزه حکومتولی، کابل : AREU، ژباړه ـ ګلستان شینواري، ، لومړي چاپ
١٤. نیکســن ، همیش .(١٣٨٧ل). په افغانســتان کې ســیمه ییزه حکومت جوړونه، ژباړه : امان الله اتل.(AREU) د افغانستان د څېړني او ارزوني اداره، کابل ـ افغانستان
١٥. همدرد ، نیازمحمد .(١٣٩٦ل) . محلي اداره، جلال آباد: یار خپرندویه ټولنه، لومړی چاپ
١٦. https://idlg.gov.af/ps/history-idlg/ (١٣٩٨ل)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library